

APOSTROF

REVISTA A UNILINI SCRIATORILOR

APARE
LUNAR

Memorialistică:

**MIRCEA ZACIU
NICOLAE BREBAN**

ION IANOSI

Dosar EUGENIO COSERIU

AMERICA 500

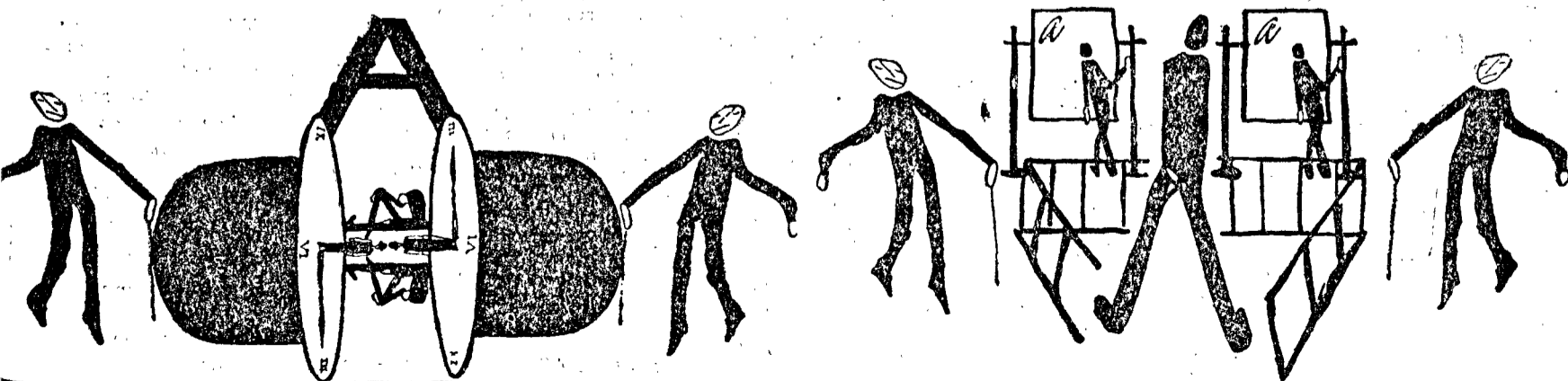
ERICA JONG

Café APOSTROF

Estuar

MATEI CĂLINESCU

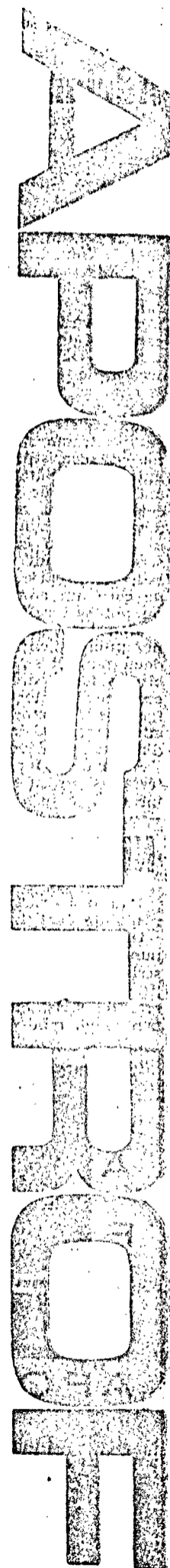
CLUJ
anul III nr. 11 (30)
1992

VISTĂ SPONSORIZATĂ
INTEGRAL DE

BANCA ROMANEASCA

B. C. U.
CLUJ-NAPOCA

ANCHETA „APOSTROF”

De ce (mai) scrieți?

Horia BĂDESCU

Mă întrebați de ce (mai) scriu... Este foarte ciudat! Eu nu cred în confrății care la ora asta povestesc că n-au de ce să scrie, nu pot să scrie etc., etc. Asta ține de faptul dacă ești sau nu ești scriitor. Dacă ești scriitor, nu văd de ce n-ai scrie...

Adriana BITTEL

La noi neexistând testele acelea care să-ți stabilească devreme și obiectiv abilitățile, în criza de vocație de la sfârșitul adolescenței am ales această ocupație fiindcă îmi plăcea la nebunie. După terminarea facultății, când mi-am dat seama că din asta nu se poate trăi fără să faci compromisuri, am intrat corector la *România literară* și timp de douăzeci de ani, în mediul bun și cu incurajările, sfaturile și exemplele unor scriitori adevărați din redacție, mi-am scris cărțile și mi-a intrat în cap că *sint* un scriitor. După decembrie '89, am fost scoasă de la corectură (zic „scoasă” ca și cum aș fi fost la închisoare; n-a fost deloc așa, m-am simțit bine acolo, în ciuda superiorității disprețuitoare cu care mă tratau niște proști, nu întâmplător și securiști) și trecută în redacție, am fost primită în Uniune (și proștii ăia au început să mă trateze ca pe un coleg), mi-au revenit obligațiile de a-mi dovedi noul statut de scriitor „cu acte”, nu numai cu cărți și așa se face că scriu mai mult ca înainte, sint solicitată și de prietenii de la alte reviste, pe care din admirație pentru scrierul lor nu pot să-i refuz, trebuie să respect rigurozitatea termenelor de predare, să alternez publicistica și scrierul „la carte” — două meserii și limbaje diferite, nu știu cât de folositoare una alteia. Cert e că ceea ce înainte era un soi de dilettantism sau amatorism (în sensurile lor etimologice, de la *diletto* și *amare*) s-a diminuat, a devenit o muncă.

Acuma scriu pentru că mă aflu în treabă și vreau să cred (nici nu mai am încotro) că asta e treaba mea.

Nichita DANILOV

Iată o întrebare la care nu se poate răspunde fără a cădea în patetism. Dacă aș fi ceva mai expansiv, aș răspunde: scriu pentru că mi-e foame de scris. Sau: scriu pentru că mi-e foame de scrisul meu. Ori: scriu pentru că mi-e sete de scris. Sau și mai patetic: scriu pentru că mi-e sete de scrisul meu.

Ochiul sceptic din mine care îmi studiază gesturile și-mi analizează reacțiile, căutând motivația lor, mă povățuiește însă să las întrebarea în aer, căci oricum aș răspunde, tot nu voi ajunge la adevăr.

Deci: de ce scriu?

Nu știu de ce scriu.

Din inerție? Din viciu? Din lipsă de fond?

Din pricina aceluși gol lăuntric pe care fiecare trebuie să-l umple cu ceva?

Întrebarea poate fi interpretată și altfel, și aici eu o pun la plural, ca să-mi fie mai la îndemână să răspund: de ce nu ne lăsăm de scris, căci condițiile în care scriem și statutul pe care-l avem în societate nu ne motivează acest gest.

Sociologii viitorului, analizând epoca pe care o trăim, vor putea da un răspuns mai exact. Într-adevăr, de ce se scrie (încă se mai scrie) atât de mult în România? Oare societatea în care trăim are nevoie de literatură?

Mircea PETEAN

O poezie de-a mea, făcută, de altfel, H.P. de Alexandru Cisteleanu după ce a avut generozitatea de-a o publica în revista la cirna căreia se află — am numit revista *Vatra* — se cheamă chiar așa: inițial m-am gândit să vă propun, stimați colegi, s-o publicați în loc de răspuns, bine că n-am făcut-o, ar fi fost o soluție mult prea ambiguă, mult prea comodă.

O altă poezie de-a mea se încheie cu distihul: „mai scrii mai scrii bătrîne / se-aude o voce dintre ruine?”. Da, mai scriu, răspund acum acelei voci impacientate de dinainte de Revoluție. Nu o dată mi-au pus această întrebare unii alții și de fiecare dată am plecat ochii încurcat, biuguind ceva inaudibil. Pre-luaseam întrebarea, o transformasem în vers, o puseseam pe seama unei „voici” impersonale, sperînd, poate, inconștient, să scap de rușinea, de vina de a comite această, inofensivă „oroare”.

De ce mai scriu, deci? Ca să nău înnebunesc. Ca să nu înnebunesc eu, îi înnebunesc pe alții. De aceea. Și mai scriu pentru că cel puțin de două ori în viața mea eu, nemernicul, am simțit mi-na zeului, sau umbra minții sale, sau umbra unei miini tăiate căzîndu-mi pe creștet. De aceea scriu, pentru că nu vreau să disprețuiesc harul cu care pare-se că am fost dăruit, dînd ascultare, între alții, lui Iorga, care a rostit cuvinte memorabile în legătură cu aceasta. Și mai scriu pentru că altceva mai bun nu știu să fac, deși, credeți-mă pe cuvînt, am încercat. Nu știu sau mai degrabă nu vreau să fac, de-ar fi să dau

crezare unui consătean de-al meu, unul dintre aceia care, în anii copilăriei, își ciștigase pe merit dreptul de a se numi membru al Academiei de Arte, Științe și Meserii din Costa Rica, insula noastră din mijlocul Someșului Cald și care, după ce i-am citit două poeme din *Cartea de la Jucu Nobil* și l-am întrebat: „Ei, ce părere ai?”, mi-a răspuns: „Apăi, n-ai avut ce lucra”. De aceea. Și pentru că nimic pe lume nu mi se pare mai formidabil decît o carte (nici măcar o corabie, la care am visat toată copilăria și toată adolescența și la care-mi fuge gîndul și acum uneori; de altfel cartea ce, dacă nu tot un fel de corabie, este, atîta doar că n-o mină vîntul, cîj *energii tout à fait humaines*). De cînd mă știu ființă visătoare pe lumea asta năucitoare, nu mi-am dorit, într-adevăr, să fac altceva; deși, credeți-mă pe cuvînt, am făcut, decît să citesc și să scriu cărți (ba mi-am dorit să călătoresc, dar ce este, lectura decît o mirabilă călătorie, cu atît mai miraculoasă cu cît este ferită de accidente, dificultățile, pericolele, stresul și plictisul uneia obișnuite, dar ce este scrierul decît o călătorie plină de neprevăzut, de descoperiri și revelații uluitoare?). De aceea scriu, pentru că scrierul, ritualul scrierului este una din marile bucurii ale vieții mele. O bucurie atît de mare încît se topește în ea chin, neputință, îndoieli, escuri. Și mai scriu pentru că, pe vremea cînd mi se părea că viața lumii nu-i altceva decît un bob de nisip azvîrlit în ochiul unui zeu dat dispărut, mi-am zis (și acum, iertăți-mă, stimați colegi, dar, dacă m-am ferit să încep cu o poezie, iată că nu mă pot stăpîni să nu sfîrșesc așa):

mi-am eliberat eu însuși
certificatul de copilărie
sînt aproape sigur că voi avea
un certificat de adolescență

nu știu dacă voi obține
un certificat de maturitate
nu știu nici dacă vreodată
veșnicia mă va certifica

Traian POP

Întrebarea răscotește sufletul și cuge-tul și pune în cauză condiția umană și spiritul responsabilității. Nu mai vorbim de competență, profesiune și alte motive. Răspunsul nu e nici simplu de dat și nici univoc. Inevitabilă lui complexitate are, însă, un numitor comun: viața și valoarea omului.

Scrierul constituie parte integrantă a-tît a fenomenalității, cît și a esențialității acestei vieți și acestei valori. El este una dintre acțiunile prin care fiin-

ța umană se face și se reface, se proiectează, se obiectivează și se idealizează. Scrierul nu numai că dă expresie omului ca ființă istorică, ci, mai mult, face din om și istoria sa un tot unitar, un existențial fără asemănare.

Într-o altă ipostază, scrierul constituie una dintre acțiunile prin care spațiul și timpul, ca realități fizice, capătă atributele socialului, cu amprenta specificității creației și expresiei ei scriptice. Prin scrier, determinațiile spațio-temporale se întrepătrund; devin și se manifestă ca spațiu și timp social ale unor anumite generații, cu multiplele și variatele lor probleme, opțiuni, decizii și speranțe.

Deși într-un mod foarte succint, cele relevate mai sus aduc în atenție un real temei ontologic a ceea ce constituie în sine sa scrierul — temei al existențialității și progresului social-uman.

Scrierul, însă, ca obiectivare a trăirii și cugetului uman, mai constituie și un prețios și de neînlocuit mijloc de comunicare și valorificare a informației între noi și pentru noi, între generații, națiuni și popoare și pentru ele, între epoci diferite. Este mijlocul ce înscrie viața umană în unitate și interacțiune. Prin scrierul său și se întrușchipează în viața umană cunoașterea și adevărul dintotdeauna și de pretutindeni, transpunîndu-le în valori ale culturii și civilizației. Toate acestea invocă temeuri epistemologico-axiologice ale scrierului.

Temeurilor semnificate li se mai poate adăuga și unul moral.

Omul este ființare pentru sine și pentru altul, ființare în societate și pentru societate. În acest context, el este ființare într-o datorie și continuă împlinire. Scrierul este unul dintre lianții acestei ființări și una dintre condițiile realizării omului și împlinirii datoriei sale sociale.

Temeiul ultim oferă, din nefericire, și ieșiri în afara echilibrului rațional al vieții umane. Aici se pot manifesta diverse opțiuni și interese egoiste, răbufniri ale răului și, deci, mutilări, prin scrier, ale sufletului uman. Ele nu constituie, însă, motive ale renunțării la scrier. Remediul lor îl constituie, în mod eficient, „cenzura” rațională, în pofida „viclenei”, după expresie hegeliană, a rațiunii.

Concluzia reflecțiilor noastre este că a scrie este o necesitate ce ține de și se înscrie în ceea ce constituie, în sine sa, condiția umană.

Pe fundalurile relevate se instituie, apoi, o mare diversitate a motivațiilor și impulsurilor individualității celor înzestrați, prin natură, și formați, prin instrucție și educație, în arta scrierului. Ultima aserțiune nu trebuie luată și înțeleasă nici a priori restrictiv, nici în sens elitist, ci numai ca simplă constatare ce ține de statutul umanului și personalității.

C
A
F
É
APOSTROF

După o vacanță petrecută pe coasta Mediteranei, dl. PETRU DUMITRIU declară că preferă... Mangalia! Căci, iată, de treizeci și doi de ani, Petru Dumitriu n-a mai fost în România. Probabil că se va întoarce acasă numai după publicarea și în România a capodoperei sale românești *Incognito*; cum romanul e în lucru la Editura Univers, cum la Editura Fundației Culturale Române se reeditează Cro-

nica de familie, probabil că vizita sa nu va mai fi, mult aminată. Dar, din păcate, acea Mangalia a amintirii sale s-a păstrat doar acolo intactă. Petru Dumitriu, unul dintre primii scriitori din Est care a dat în vileag mecanismele puterii totalitare, este, în acest moment, pe punctul de a termina o a treia versiune, ultima, a unui nou roman. Ce va face după aceea? Va începe o altă carte.

Profesorul MIRCEA ZACIU călătorește între Bonn și Cluj precum odinioară Caragiale între Berlin și București. Într-un timp, coordonează lucrul la Dicționarul scriitorilor români, la care se revizuiesc, în vederea unei sperate reeditări, literele A, B, C... (Publicăm știrea cu gîndul, malițios, că măcar o parte a scriitorilor își vor lua, în ultima clipă, pseudonime cu această literă...) Într-o altă călătorie, Profesorul transcrie, pentru Editura Dacia, pagini din Jurnalul său — probabil monumental, căci a fost început încă din vremea

studentiei și țînut cu regula-ritate vreme de patruzeci de ani...

După o absență de trei luni, la sfîrșitul lunii septembrie dl. AUGUSTIN BUZURA a putut fi din nou văzut pe străzile Clujului; mai exact, sub geamurile redacției, Tribuna, în fața Librăriei Universității. Eleganț, îmbrăcat într-o cămașă bleumarin cu dungulițe albe și un sacou bleumarin, cu veșnicii săi ochelari cu umbral, dl. Buzura era... neschimbat. Îi lipsea numai țigara.

În așteptarea apariției unui volum — Simbăta engleză și alte povestiri — predat la Cartea Românească, FLORIN SICOIE își petrece duminicile la munte: și anume, la Rucăr — Brad, unde traduce Risul lui Bergson și își construiește o cabană.

Din Honolulu — Makiki, dl. ȘTEFAN BACIU, unul din cei mai valoroși poeți români ai exilului continuă să viseze Brașovul natal și literatură natală; drept do-

vădă, revista pe care o editează, *Mele*, publicată în română, engleză și spaniolă. Ultimul supliment al revistei ajuns în România, *Mele 87*, este datat august 1992 și amintește, prin format, arhezienele *Bilete de papagal*: patru pagini de poezie. Cît despre propriile sale volume de versuri, inclusiv frumoasa antologie *Poemele poetului Ștefan Baciu*, ele își așteaptă, încă, editorul din România.

Într-un interviu cu Ovidiu Pecican din APOSTROF nr. 7—8, 1991, d-na GEORGETA DIMISIANU declară: „De altfel, eu am fost un om pe care toți directorii au vrut să-l dea afară, mereu”. Cum fraza s-a dovedit premonitoare, la începutul lunii octombrie a.c. d-na Dimisianu a reluat-o la prezent, completînd-o: „Port noroc tuturor oamenilor din preajma mea. Numai eu nu am noroc”.

NICOLAE BREBAN, na- vetist pe ruta Paris — București, continuă să scrie la un roman de mari dimensiuni, intitulat *Amphitryon*, și care reprezintă, de fapt, partea

a treia a lui *Don Juan*; după cum sugerează titlul, se pare că va fi partea „transcendențială” a trilogiei sale despre seducție. Dl. Nicolae Breban, care a debutat în această toamnă, prin *Elegiile parisienne*, și ca poet, declară că, după această „trădare”, e obligat să se întoarcă, totuși, la roman: „Eu nu-mi pierd niciodată timpul, tot ce am trăit îmi intră în roman”.

NORMAN MANEA, proaspăt laureat al Premiului Mac Arthur — „Nobelul american” — și-a reînnoit corvoada universitară. Într-o vreme, cărțile lui continuă să apară, în SUA sau Germania. La România Norman Manea se gîndește continuu, a-desea cu multă amărăciune.

PRAETEXTATUS

P.S.: Aflăm cu bucurie (și invidie) că, în unele redacții literare, doamnele nu mai umblă pe propriile lor picioare, ci purtate pe brațe de grațioșii redactori.

GHEORGHE GRIGURCU

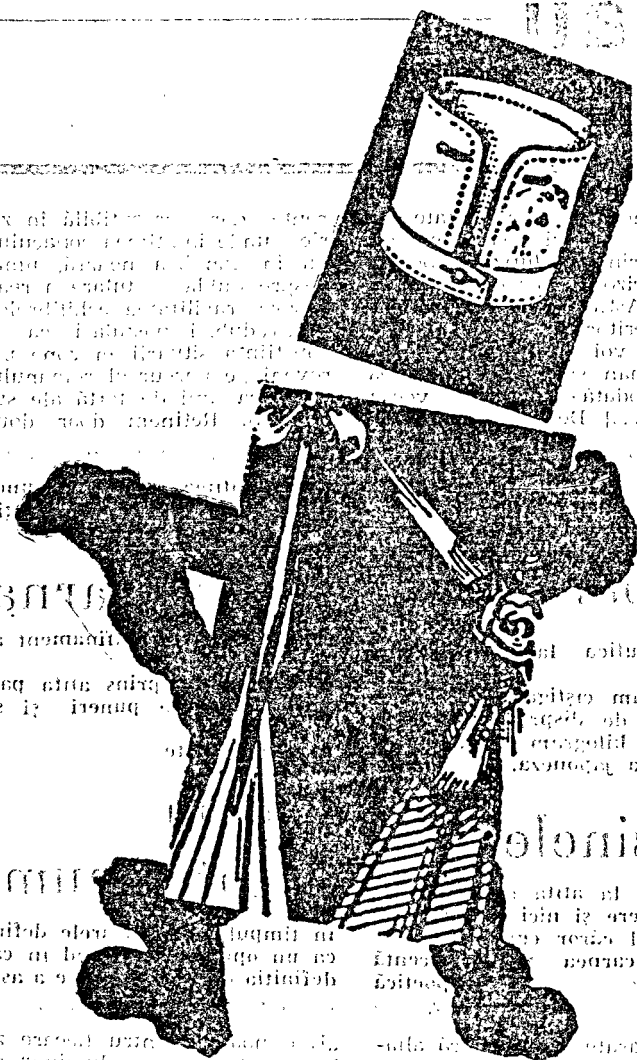
răspunde lunar la o întrebare

La ce meditați acum, în momentul post-electoral 1992?

Una din marile suferințe pe care ni le-a provocat regimul totalitar a constituit-o ostilitatea sa față de intelectuali. Surdă ori acutizată, mascată ori dată pe față, aceasta trăda nu doar un complex de inferioritate irezolvabil, ci și frica față de cei al căror gând, al căror cuvânt, a căror simplă suflare putea face să se clatine stîlpul puterii. Eră o înfruntare între două lumi, una solară, a spiritului critic, și alta obscură, a instinctului pofticios și agresiv, crispîndu-se în fața oricărui element de control rațional. Ne-am deprins a o urmări dintr-o poziție privilegiată, fiindu-i victime! Multe iluzii ni s-au spulberat în decursul epocii de aur calp, în care atitudinea antiintelectuală s-a înăspriț, după o pe cît de scurtă pe atît de iluzorie detentă, dar și nu aceea că, la finele ei, spiritul va fi repus în drepturi, că o nouă cîrmuire, democratică și luminată, îi va obloji rănile, îi va cere iertare în numele istoriei! Ceea ce s-a întîmplat după decembrie întrece orice închipuire. Revoluția furată a păstrat mentalitatea obtuză a nomenclaturiştilor și n-a ezitat a se împăuna cu lozinca originală a unui iacobinism dîmbovițean, „moarte intelectualilor“. Iar pentru ca acest strigăt singeros să nu pară forțuit, s-a trecut la o seamă de măsuri efective care să înăbușe iarăși glasul scriitorilor și al cîrturarilor, să-i descurajeze, să-i compromită. Tăierea subvențiilor pentru cultură a reprezentat o bună metodă a guvernanților răi în vederea atingerii țelului propus. Ca nișoară în trecutul țării, periodicele au fost nevoite a-și înceta apariția, editurile profilate pe cartea de valoare estetică au intrat în colaps, iar Uniunea Scriitorilor a ajuns în pragul falimentului. Figura creatorului s-a înscris între gesturi cerșetorești și ispita unei noi trădări. În spatele cerințelor pretins implacabile ale liberalizării, agitate precum o hidoasă marionetă, se văd urechile oficialității. Pe de o parte, epuizați de umilințe, de incertitudini și de sărăcie, sîntem, pe de altă parte, în cazul în care nu acceptăm a sluji interesele neocomunismului, calomniați și înjurați ca la ușa cortului de către extremiștii lăsați de capul lor, ca și de către alți, acoliți ai puterii, inclusiv de către cei care poartă un fărnac hram „apolitic“. În vreme ce slugile dictaturii își văd nestînjinit de treburi, prosperînd sub herbul fălos al economiei de piață chiar mai mult decît înainte, sînt vînați oponenții de ieri și de azi ai totalitarismului, în majoritate aceiași. N-am progresat prea mult față de Franța din timpul lui Chamfort, care spunea că „sînt lăsați în pace cei care dau foc și sînt persecutați cei care trag clopotul de alarmă“...

La ce ne putem aștepta după alegerile din toamna 1992? De data aceasta nici măcar multe iluzii nu mai încap. Păstrîndu-se neschimbate cauzele politice, efectele lor nu pot fi altele decît cele de pînă acum, chiar dacă se vor încerca, poate,

variații de grimă și deghizament. Acea întinsă categorie a electoratului căreia i s-a schilodit sufletul și i s-au inoculat toxinele supunerii nedemne la voința stăpînitorului aflat în scaun, i-a dat acestuia apă la moară pentru încă o bună bucată de timp. După toate semnele, intelectualii cîrtitori vor rămîne în continuare în umbra disprețului oficial. Se vor vedea defăimați și pe mai departe de către otrepele presei ceașuște, încurajate de perspectiva restauraționistă a „frontului stîngii“. Vor suferi alături de cei mai mulți cetățeni ai României apăsarea acestui hibrid

care nu e nici socialism nici capitalism, ci un aparat ce nu funcționează decît manipulat de mîna necinstei. Nu-și vor putea scoate ușor cărțile, se vor lupta din greu să-și mențină periodicele, își vor socoti, în frig și la lumina becurilor slabe, cîștigul modic, atribuit — cruntă, unică pe țară, sfidare! — după tarife instituite în anii '50. Locuințe confortabile, vacanțe, excursii în străinătate? Umbre evanescente, visuri din ce în ce mai ridicole prin uzură. Nu le va rămîne altceva de făcut decît să se retragă în conștiința lor (e un exercițiu în care sînt maeștri), așteptînd timpuri mai bune și amintindu-și, poate, o vorbă a lui Ibsen: „cu cea mai mare bunăvoință, nimeni nu poate fi și «oficialitate» și om“.

ȘTEFAN BACIU

Întrebări

Il văd în poze
și mă gîndesc:
ce funcție o fi deținînd?
Președinte, împărat, prim-ministru
șef de trib
secretar general
comisar politic, conducător
domnitor, bulibașe, primar

sau BALON DE SAPUN?

Trio

Ași vrea să fiu spre seară la Roskoff
cu D. N. Teodorescu și cu Tristan Corbiere
departe de Hawaii, de Cuba și Brașov
să căutăm republici de stele mari pe cer

să navigăm cu-o barcă de vis spre Philippine
sau pe „Corăbii de hîrtie“ spre miticul Balcic
să risipim milioane de fluturi și zeci de mii
de rime
ca să primim ca schimburi republici de Nimic

să bem tăcuți o sticlă de gin sau de absint
să ascultăm cum cîntă în lucruri poezia
și să plătim birtașul cu bare lungi de-argint
sau să lăsăm arvună pe scaun melancolia

pierduți să fim pe hartă de Caledonia Nouă
în Fiji, poate'n Tonga, Samoa sau în Yap
să navigăm pe-oceane de lacrimi și de rouă
și să uităm tristețea rugină'ntr'un dulap.

* Carte de D. N. Teodorescu

Catren nr. 943

scris astăzi, joi 28 mai 1992, comunicat prin telefon, la ora 6 dimineața, din Honolulu-Hawaii, de la 12.000 de km.

Între vis și viață și somn
Cine-i necunoscutul domn,
Între bananieri, ananași și brazi?
Șagunistul de ieri, bătrînul de azi...

EUGENIO COSERIU

Puncte cardinale

La nord de Cercul polar,
rătăcesc moldovenii prin noapte,
în căutare de sălașuri de iarnă.
Se poticnesc și cad în troiene.
Lupii mișoși din Carelia
le sfîșie pieptul cu colții:
nu-i lasă să moară de frig.

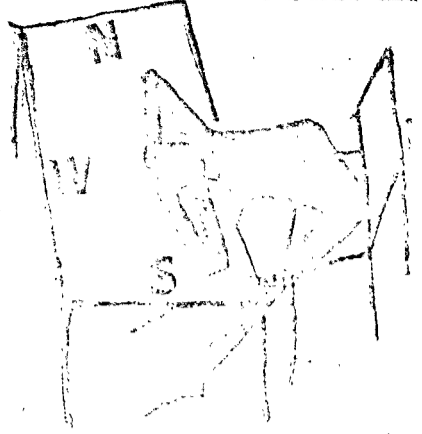
La est de lacul Aral,
rătăcesc moldovenii
prin arșița Stepei flămînde,
în căutare de vreo oază cu izvoare.
Se poticnesc și cad în nisip.
Caii mișoși din Kazahstan
le sfarmă teasta cu copita:
nu-i lasă să moară de sete.

La sud de munții Stanovoi,
rătăcesc moldovenii
prin luncile Amurului,
în căutare de ciuperci
și rădăcini hrănitoare.
Se poticnesc și cad în hățisuri.
Tigrii mișoși depe Amur
le frîng grumazul cu laba:
nu-i lasă să moară de foame.

La vest de Nistru,
dela Mare la Hotin,
copiii moldovenilor,
școlari și școlărițe,
cîntă voioși în limba lor nouă:
„Mărire ție, Impărăție roșie,
mărire ție.
Mărire și ție, mai ales ție,
țar de oțel,
stăpîn înțelept
tătuc iubitor de oameni,
părinte iubit de noroade.
Că de n-ați fi fost voi,
n-ar fi ajuns moldovenii în Carelia,
nici în Kazahstan, nici pe Amur.
Și n-ar fi avut parte
de mila lupilor,
de mila cailor,
de mila tigrilor.“

Dela Mare la Hotin,
din Hotin și pin' la Mare.
În pag. 11—14, Dosar Eugenio Coseriu

PUNCTE DE REPER

Romanul lui Mihail Sebastian *De două mii de ani...*, prefața lui Nae Ionescu și textul-ripostă al prozatorului, intitulat *Cum am devenit huligan*, sint trei discursuri diferite ca statut, configurație și substanță. Reunite între copertile unui singur volum (apărut la editura Humanitas în 1990), ele oferă imaginea completă a unui caz de înversunată receptare distorsionată, „spectacol frumos” al unei „cărți între pietre”, cum îl numește, cu amară ironie, prozatorul însuși în finalul discursului său din *Cum am*

măcar. Ci fireasca, simpla, involuntara rămânere a ta în tine”. Mai mult decît atît, singurătatea face posibilă găsirea unei soluții individuale care poate permite armonizarea orizontului spiritual iudaic cu cel românesc, soluție care, în singularitatea ei, poate constitui un „îndreptar” pentru alții: „A discuta despre soluția politică a problemei ovreiești este pentru mine ceva cu totul deșert. Mă interesează o singură soluție, și anume cea psihologică, cea spirituală. Cred că singurul chip în care se poate lămurii ceva în această foarte veche durere este să încerc a rezolva eu, de unul singur, pentru propria mea viață, nodul de adversități și conflicte ce mă leagă în viața românească. Și nu cred că această însingurare este o fugă, o lipsă de solidaritate cu ai mei, ci dimpotrivă, căci nu se poate ca experiența unui singur om care acceptă și trăiește cu sinceritate o dramă să nu lămurească pentru toți ceilalți un îndreptar”. Pornind numai și de la aceste rînduri, receptarea cărții prin refracție în politică apare ca o flagrantă pervertire a substanței românești, fapt denunțat de altfel de către autor în *Cum am devenit huligan*.

Mai puțin evidente, dar tot atît de grave, sînt, în receptarea romanului, și distorsiunile de natură teologică. Mult așteptata prefață a profesorului Nae Ionescu proiectează reductiv, pe fundalul unui fatum etnic, eul prismatic al acestui erou-narator ce-și rosteste doar singularizarea și solitudinea. Redactorul de

vertura —, prezentă care mă înfiora fără să întreb, fără să înțeleg”. Această imagine cu evidente valențe meta-spațiale transcrie drama unei intimități în care umbra poate pătrunde. Panglica neagră a celui de-al treilea plop (există, poate, conotată aici proiectia în negativitate a uncia din componentele Treimii), întinsă peste cuvertură, apare ca un dublu întunecat și abstract al concretului. Răsturnarea verticalității în orizontalitate, reducția volumului la suprafață, convertirea placidității realului în agresivitatea fișiei negre produc o nedefinită spaimă. Copilul va încerca zadarnic să acumuleze, în lumină, certitudinile pe care să le poată opune forței însinuate a umbrei: „Degeaba mă apropiam ziua de plopul de peste drum, degeaba îi pipăiam coaja neagră și rupeam cu unghia înșingerață așchii din lemnul descoperit prin crăpături. «Nu e decît un plop», îmi spuneam, rezemat cu spatele de el ca să-l simt aproape și să nu-l uit. Îl uitam totuși seara cînd rămineam singur în odaie...”. Percepția feței umbroase a realului, intuiția zonelor obscure vor reveni cu aceeași intensitate, întrucît memoria nu mai poate rechema, în fața fișiei negre, imaginea substanței dense și circumscrise a materiei.

Această umbră, care pătrunde ofensiv în intimitate, ocultează și relevă în același timp: ocultează zonele adînci și liniștite ale ființei și relevă natura duală a realului. Nemanifestată în centru, în punctul solstițial al extremei transpa-

și tari — foame, sete, frig —, dacă aş putea să trec peste două mii de ani de talmudism și melancolie, să am încă o dată, presupunînd că cineva din neamul meu a avut-o vreedată, bucuria limpede de a vieții...”. Discursul romanesc al acestui continuu efort de a atinge starea de limpezime are o configurație tensionată de prezența simultană a două tendințe contradictorii. Există, pe de o parte, tendința de a explica suferința individuală prin proiectarea ei pe fundalul generic al dramei unei etnie, definite prin vocația durerii (orientare supradimensională în interpretarea lui Nae Ionescu), iar pe de altă parte, tendința de a defini tensiunile eului prin inadecvarea lui la axiomele psihologice ale acestei etnie. Situat între imperativele unei „funcții” din care „nu se poate demisiona”, aceea de a fi evreu, și forța absorbantă și corectivă a unui „climat valah”, eroul trăiește dramatic situația de a fi, în același timp, în și în afara unor teritorii spirituale distincte, a căror inedită simbioză o încearcă. Deloc lipsită de disonanțe, situarea aceasta între două lumi, pe care le reprezintă și le trădează în același timp, va permite, în cele din urmă, instituirea unor echilibrări. Cele două klimate se vor dovedi a fi complementare. Mai mult decît atît, eroul va vedea în spațiul dunărean un orizont corectiv iar în spiritualitatea „valahă” un climat compensatoriu: „Tot ce e abstractie în mine a fost corectat și, în bună parte, lecut de o simplă priveliște dunăreană. Tot ce este febră a fost liniștit, ordonat. [...] Gustului meu iudaic pentru catastrofe întine fluviul i-a ridicat împotriva exemplul indiferenței lui regale. Complicațiilor mele interioare i-a opus simplitatea peisajului și nesigurății, neliniștii i-a arătat jocul valurilor, efemer și etern” și „Voi vorbi despre Bărăgan și Dunăre ca despre ceva care îmi aparține nu juridic și abstract prin constituție, tratate și legi, ci trupest, prin amintiri, prin bucurii și prin tristeți. Voi vorbi despre un spirit al acestui loc, despre o anumită inteligență specifică acestui climat, despre luciditatea pe care am deprins-o aici din lumina albă a soarelui”.

Integrînd imaginile corective ale fluviului și luminii albe, căutînd în peisajul uman care îl înconjoară ființe „cu miros de pămînt” (Pârlea D. Ștefan), oameni care „pot cînta” (S. T. Haim), a căror lenie e „de plantă”, „de copac” (Ghiță Blidaru), oameni care sînt „simpli, curați și calmi”, „cu o inimă deschisă tuturor anotimpurilor” (Ghiță Blidaru), eroul încearcă să-și vindecă gustul, umbros pentru suferință, să învețe să-și supraviețuiască febra și spaima, să-și circumscrie neliniștile, să dăruiească altora „case pentru soare”.

Discursul românesc prin care se rotește drama acestui erou ce caută, dincolo de disonanțe și disjunții, armonii și compatibilități, prezintă o configurație internă bine articulată și extrem de coerentă. Contururile dramei și sensul căutărilor sînt trasate uneori ferm, printr-un joc dissociativ care delimitează zone temperamentale și afective distincte (funcția majorității figurilor umane schematice din carte este tocmai aceea de a permite circumscrierea universului interior al eroului prin disociere față de alte individualități), iar altele nuanțat, printr-un joc intertextual care prinde într-o țesătură reticulară discursul confesiv, pinzele lui Chagall, conferințele lui Ghiță Blidaru etc. Calitățile literare ale cărții au fost, cu puține excepții, negate, fie pur și simplu ignorate. Dată fiind problematica delicată a romanului, prin care prozatorul a lezat placiditatea sau rigiditatea orgolioasă a unor orizonturi de așteptare, cartea s-a aflat la început între agresivitatea „pietrelor” iar apoi între nu mai puțin vinovate tăceri.

ALINA PAMFIL

„O CARTE ÎNTRE PIETRE” sau DISTORSIUNILE RECEPTĂRII

devenit huligan. În acest ultim text de explicitări și răspunsuri, Mihail Sebastian circumscrie cu mare acuratețe problematica lectorului intim, a cititorului virtual, cuprins în textura discursului și față de care receptorii contemporani apariției romanului (cu puține excepții) se definesc printr-o violență inadecvare. Uimește nu numai modernitatea acestei întreprinderi de natură poetică, ci și detașarea prozatorului care, dincolo de aversiunea fățișă care îi înconjoară romanul, poate descifra graficilor unor nepotriviri, dar și inerența unor rezistențe: „Orice carte este într-un fel o încercare de a forța necunoscutul. În ce mîini va cădea, ce acorduri va stabili, ce dezacorduri va provoca — nu știi. Există o nesfîrșită serie de necunoscute, care îi vor decide destinul. Sint rezistențe, opacități, accidente, și numai dincolo de ele sperî să găsești anumite întrebări cărora cartea ta le răspunde. Va ajunge ea pînă la aceste întrebări? Le va răspunde? Va izbûti ea să grupeze în jurul lor mica și nesigura familie de inteligente și de inimi pentru care ai crezut că scrii?” Scriitura este definită, indirect, ca act de configurare a unui răspuns la întrebări nenumite dar reflectate în substanța și tonalitatea discursului, pînă la lectură presupunînd consonanța dintre problematica figurată în text și întrebările cititorului real. Generat de dorința comunicării, scrisul este pentru Mihail Sebastian o formă de a trece dincolo de frontierele singurătății, în speranța unei autentice întîlniri: „Nici o singurătate nu are sens fără acest sentiment, fără această nostalgie după cineva, pe care încerci să-l rupi din mulțime, ca să răspundă semnului tău, chemării tale”. Văzută din această perspectivă, receptarea distorsionată a cărții este cu atît mai dramatică pentru autor cu cît destăinuie solitudinii și singularității, refigureate în roman, s-ar fi dorit un mod de a ieși din singurătate.

Orizontul singurătății eroului-narator se conturează atît prin încercarea sa de a nu se implica în ceasul istoric „învalmăsit”, contemporan lui, cît și prin dorința de a cenșura, atît cît este posibil, moralitatea subversivă a celor două mii de ani de suferință, pe care o simte prelungindu-se înăuntrul propriei sale vieți. Deși conștient că pînă și în singurătate eul constituie o parțializare și să specifice drama etnicii și tensiunile ceasului istoric, solitudinea nefiind decît un teritoriu în care contururile singularității devin perceptibile, eroul își supraveghează și apără singurătatea, spațiul insular care îi permite fidelitatea față de sine însuși: „Voluptatea de a fi singur într-o lume care te crede al ei. Nici orgoliu. Nici timiditate

la *Cuvîntul* reține din precaritatea și disonanțele individualului doar acele dimensiuni care, prin absolutizare, pot fi deturnate spre orizontul geometrizat al genului proximal. Astfel, condiția unui eu situat într-un teritoriu spiritual interstițial (... eu nu voi înceta prin aceasta să fiu evreu, român și dunărean. «Prea multe lucruri deodată» șoptește vocea mea antisemită [...]. Desigur prea mul-

tențe, dar perceptibilă în zonele periferice, unde înălțimea copacului se răstoarnă în panglica neagră, umbra vorbește despre dubla postulare a realului, dar și despre fragilitatea echilibrului interior. Ideea dublei postulări, ca de altfel și conștiința situării în zone periferice vor reveni pe parcursul romanului, instituindu-se ca linii de forță ale substanței românești. Reținem doar două exemple:

Alexandru DOHI

Ilumin păi

păi: — propedeutică la circumstanțe atenuante
păi, cu greu mi-am cîștigat străinătatea
această vrednicie de dispreț necalificat:
fuga de patrie, 83 kilograme de nostalgie
și spiritul în grevă japoneză.

Ilumin sinele

nu m-am așteptat la atîta întuneric
nici la atîtea camere și nici la coridoare
atîtea coridoare al căror curent
îmi transformă carnea într-o licență
poetică

te. Dar toate adevărate. Nu spun că aliajul lor este scutit de disonanță, nu pretind că pacea lor este imediată. Dimpotrivă, știu că acest acord este lent, că această viețuire împreună are greutatea interioare interne...” este redusă la o singură dimensiune, numită cu glacialitatea unei judecăți implacabile: „Iuda trebuie să suferă” sau „Iuda va agoniza pînă la sfîrșitul veacului”. Autorul refuză să vadă încercarea eroului de a se integra unui climat spiritual cărui îi aparține fie și numai prin nostalgia limpezimii.

Un comentariu succint al primei secțiuni și al finalului romanului poate evidenția momentele între care se desfășoară devenirea eroului și coordonatele dramei sale.

Romanul începe cu o mărturisire („Cred că nu m-am temut niciodată de oameni sau de lucruri, ci numai de semn și simboluri”) și desfășoară apoi contururile unei imagini cu valoare meta-textuală și densă substanțialitate psihologică: „Copilăria mea a fost otrăvită de al treilea plop din curtea bisericii Sfîntului Petru, misterios, înalt, negru, cu umbra cîzînd în nopțile de vară prin fereastră pînă deasupra patului meu — panglică neagră tîindu-mi în dungă cu-

nici la atîtea ferestre de unde se vede aceeași imagine: vulvele morții înrouate de atîtea priviri curioase

Ilumin carnaval

la un asemenea rafinament al ascunderii
în arătare
chipul meu a prins atîta patină
de nesfîrșite puneri și scoateri ale
mășilor
incit oglindește

Ilumin păcatul numirii

în timpul liber ghearele definițiilor
ca un opiu îmi pătrund în carne:
definiția este o atomizare a ascunzătorilor.

„E o noapte pentru fiecare zi și o umbră pentru fiecare lumină” și „Sînt un copac evadat din pădure...”.

Experiența traumatizantă retrăită de copil în fiecare seară este experiența unei intimități oculte prin umbră; ea va genera o viziune maniheistă care așază, la polul opus luminii și certitudinii, negativitatea și semnul. Frica de umbră și simbol, frica de umbra-simbol va fi, într-o oarecare măsură, anulată printr-un gest compensatoriu, numit în ultimele pagini ale romanului. În construcția „casei pentru soare” tinărul arhitect își va exprima nostalgia luminii immaculate, dar și generozitatea de a oferi celorlalți ceea ce lui i-a fost refuzat. „Casa pentru soare” este un spațiu care focalizează lumina și alungă umbrele, este o construcție a cărei proprie umbră se culcă peste întinderea imperturbabilă a lacului, cu simplitate inofensivă a unei „umbre de plantă”.

Desfășurate între aceste două momente, experiențele eului (notate succint și sincopat) sînt orientate de dorința precisă a regăsirii simplității pierdute „de două mii de ani”: „Mi-e un dor imens de simplitate și inconștiență. Dacă aş putea să regăsesc de undeva din fundul veacurilor citeva senzații simple

Symposion

S-au intilnit — pentru a cita oară? —
Poetii cu iubitele lor

Dar și de data aceasta, inevitabil,
Au scris cărți proaste despre iubire,
Au făcut gesturi false,
Pentru că despre iubire nu știe nimeni nimic.

— Cum adică nimic?
— Absolut nimic, a vorbit Ecleziastul ursuz,
Sufocat, înghițind cu greu

Un vizibil măr al lui Adam. E curată
Nebunie să iubești ceva pe pământ. E curată nebunie
Să crezi că există ceva sub soare. E nebun cine se naște,
E mai nebun cine moare. E totul nebunie și vinare de
vint!

— Aproape nimic (a intrat dezinvolt, la octavă,
O voce suavă), de la părul unei roabe tucurii
E mult pină la turmele de capre coborind
Spre seară repezișurile munților, și de la
Siniu ei pină la răsufierea firavă a doi iczi abia născuți.

— Nici eu nu vă sfătuiesc.
Rosti în graiul lui limpede Messer Francesco,
Să confundați nevoia de dragoste cu însăși dragostea
Sau să iubiți ceva inexistent.

— Dar ce să iubim? biiguiră
Muți de uimire bărbatul și femeia,
Trezindu-se în grădina goi-puşcă
Și singuri.

Doamne, pe urmele...

Doamne, pe urmele tălpilor tale
Vin doi măscărici cu flăcări bengale:

Ce ții, pământule, în odăile tale pustii?
Veșminte de in, albe foi de hirtie.
Suferi-vei astăzi citirea pină la os. Cu arderea trupului
Interpretul de Texte te va cerceta nemilos!

Buze m-au sărutat; vîntul
A trecut peste mine cu salutu-i solemn; zei
Dintotdeauna, temeinică
Mîhnire și bucurie, dați-mi un semn!
Piară pinzele ficțiunii risipite de vînt
Cum în grele nopți de aprilie se prăbușesc
Arborii ploii peste prundișuri, involburind
Pietre și rădăcini, pină departe,
Apa să mă pătrundă, scufunde-se
Ochiul neomenesc
In care privirea de lucruri vinovat se desparte;
In adîncu-mi impur strivească-se falca de ochi,
Copita de teastă și coarne — iar carnea, in care spiritul
S-a intrupat, de vecina ei carne!

Nu umbla cu fofirlica. Nu te refugia în comparații
Clasice. Dă dracului spiritismul și carmangeria
Ia care prea iute alergi. Vorbește ca oamenii.
Caută-ți o slujbă, fii mai modest și
Teme-te, in lume, de bătaia cu vergi.

Voi pedepsi, zice Domnul, neamul acesta sprintar
Cu transformarea într-o specie de elefanți.
Se vor naște o dată la zece ani, se vor bilbii
Pină la treizeci și cinci, hrănindu-și
In sudoarea frunții memoria culturală
Iar poemul abstrus, hidrocefalul cu roșu in gît
Va umbla printre ei slăbănog, bintuit de criza
Structurii și de obsesia limbajului.

Buze m-au sărutat; vîntul
A trecut peste mine cu salutu-i solemn;
Zei dintotdeauna, temeinică mîhnire și bucurie,
Dați-mi un semn!

Peisaj cu cuburi și porumbei

Pe o scară albă de cuburi uriașe poți cobori din cer
Precum în alba Ilion, cu pașii lor gigantici, sosiră
Olimpienii —
Astfel coborînd, tu, cititorule, tu, muritorule fi-vei
aidoma cu zeii

Cei izbăviți de moarte. Treacă, deci,
Clipa de răgaz lingă bătrînul adormit, căci, iată,
Prin răcoarea zilei vin oamenii in încăperi
Aducînd copii și piini, fructe
Și flori cu care se vor împodobi in tăcere. Decit
Să mîninci trupul și singele zeului
E mai moral să sacrifici ființe omenești, a spus
Regele barbar, privind tapiseria flamandă pe dos —
De atunci, la ora cînd vin muzele, cînd
Diavolul melancoliei pîndește la geamuri luminate,
slăbind

Mădularele celor mai tari bărbați, ispitind ascultătoarele
Femei cu nebunia,
Oamenii, se întorc grăbiți in apartamentele lor
Izbucnind in flăcări necunoscute; in creștetul
Flăcării vibrînd dreapta măsură și ordalia — Bine
Și rău ți-am pus inainte ca să poți vieții, viață și
moarte — Cu toate
Acestea, domnule Eliot, cunoaște-vom numai grămada
Informă a icoanelor sparte. In zori
Lumea se naște din nou ca o femeie goală
Și porumbcii zboară spre înălțimea acestor cuburi albe
In cerul orbitor — Duc
Pene și fire de iarbă și pier pină la urmă
In înălțimea acestor cuburi albe.

Parodia-parabolă

Substanța este o proprietate a energiei
Zise miopul, virindu-și un pumn de țarină in ochi
Zău, nu șguiești, bade? îl întrebă
Cu șiretenia-i naivă, cu inteligența-i nativă și cu

Binecunoscuta lui sete de concret, țăranul
De la Dunăre sau de la Eufurat, dîndu-și incurcat
Căciula pe ceafă (Iată, in opt
Hexametri optimizați, relativizați, lărgiți și scurtați,
renunțarea

La artificii stilistice fastidiosi și, orice s-ar spune,
Incapabil să mai exprime lumea).
Nu! vorbi, in locul celui întreat, Clarvăzătorul
(Precum vestitul Sancho răspundea,
Stăpînul miniindu-și-l, cîndva) —
Nu, răspuse el in acest stil simpatetic,
Nu, dragă, nu, dragă, nu, dragă!
Nu-i vreme de șagă
Nici de tristețe, nici de hirjoană —
E vremea să vă bucurați cu mine
Sau să vă duceți dracului pomană;
E vremea să crezi in ce nu e

Și, poate, nu va fi niciodată —
Să hrănești noroadele cu cinci piini și doi pești,
Să prefaci apa in vin și să fii ce nu ești
Și așa mai departe. Incezător in parabolă,

Poeme

de

ION
URCAN

Făcu sacrificii, invocă zeii
Și trăi netulburat cu turma și cortul,
Cu limba și portul
Pe tărîmul Iudeii.

Legatus Augusti

Dus in tot felul de căruțe, hurducat
De moarte, in sudoare și praf, ai trecut in cele din urmă
Munții cu o caravană de catiri. In desisul pădurilor
De o mie de ori ți-a căzut de pe ei calabalicul.
Torna, fratre, opinteste-te iar și iar la povară, ^{nupe-o}
la loc —
Iar într-o seară, ajuns la marginea imperiului, te-ai
culcat țără
Să-ți pese unde, și ai adormit buștean. Dimineața,
amortit,

Te-ai spălat sumar pe față și ți-ai clătit
Gura cu o apă sălcie, izvorînd dintr-o coastă de lut.
Apoi, bănuind ce te așteaptă, ți-ai aruncat privirea peste
Dealuri și cimpii — mulțimea colibelor împinzise
Ogoarele de altădată, doar ici-colo cite un iaz plin de
lîntiță.

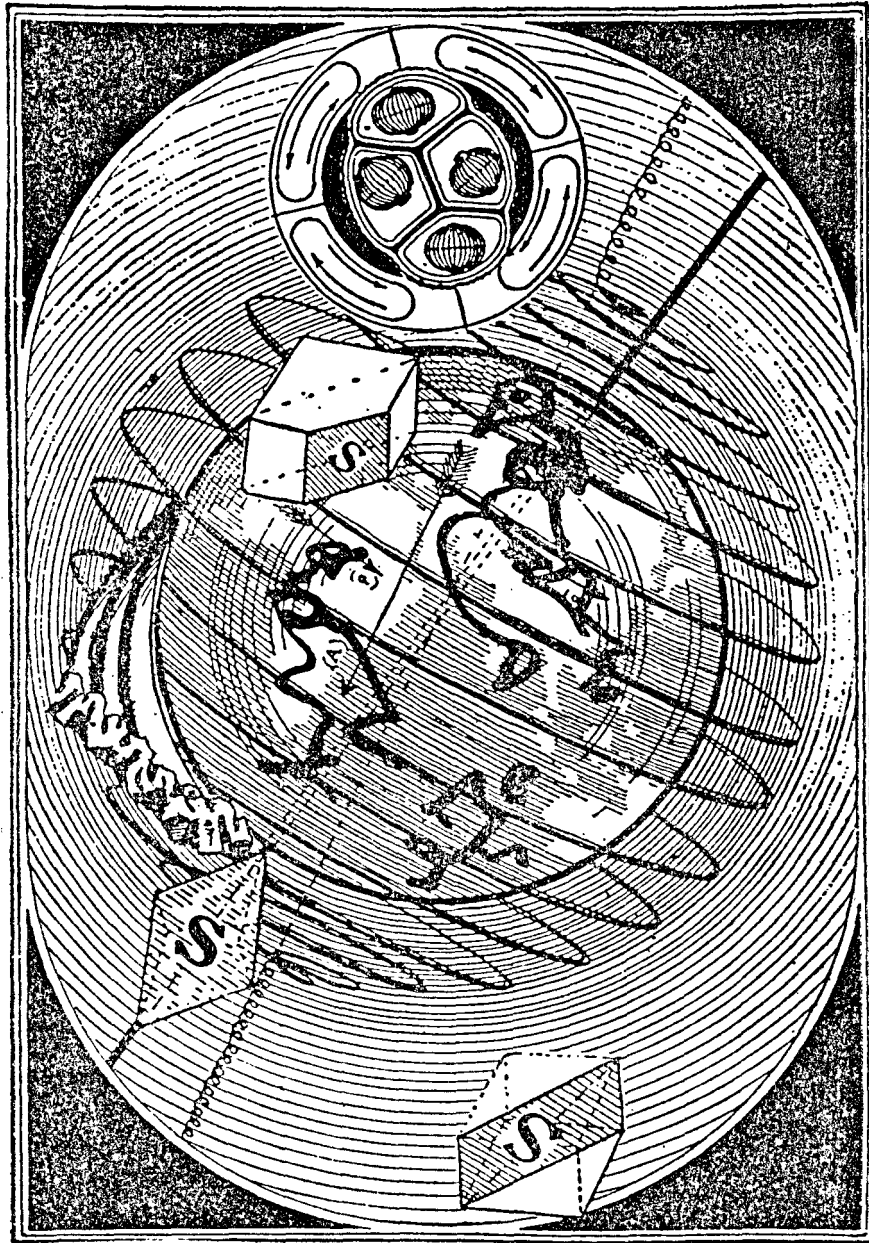
Cite o moară, cite un zid părăginit îți arătau
Unde duseseră acele drumuri largi, pustii, ciudat
Intretăiate acum de cărări mărunte. Atunci,
Deși bărbat in prima tinerețe, ai plins, te-ai
Lamentat in voie, ca o văduvă de patruzeci de ani —
Vai! cită vreme va trebui să treacă pină cînd acești
Brahicefali vor plînge auzînd de Tristan și Isolda,
Pină cînd se vor numi cu mindrie starea a treia și vor da
Zece parole ca să ridă la comediiile scrise de un
Actor cu perucă pudrată,

Cite Bastilii încă neclădite au de dărîmat și cite
Legi vor mai trebui să scrie —
Astfel ai bocit și ai vrut să pleci dar
Ți-ai dat seama la timp că in urma ta colibele
Se înmulțiseră peste tot.

Fabula didactică III

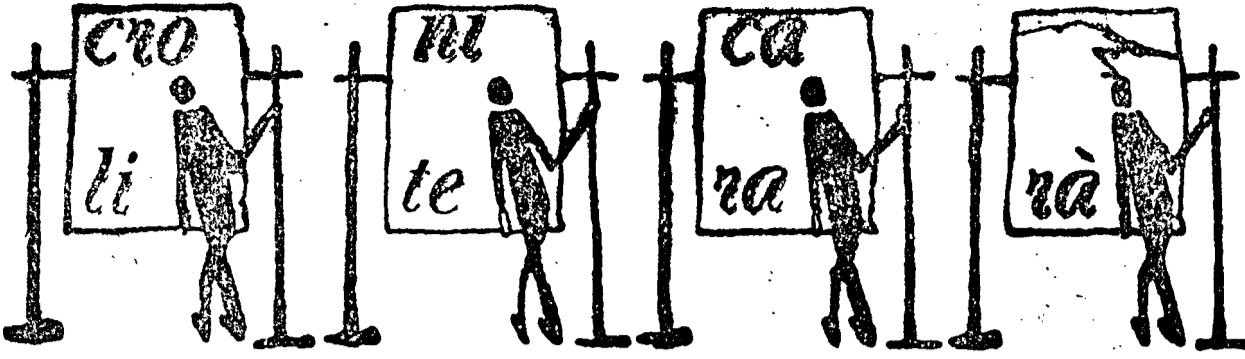
(despre contemplator)

„Contemplatorul este o ființă lipsită de miini“, s-a spus
Intotdeauna, pentru a se ocoli un adevăr
Aproape imposibil de demonstrat. Căci, in viața
De toate zilele, o gospodină țipă alergînd
După băiatul ce i-a spart sticlele cu lapte:
„Dacă pun mîna pe tine, te omor!“
Dar, ca să vezi mîinile Contemplatorului, e nevoie
De patru anotimpuri repetate la infinit și de un suflet
Nemuritor.

Nuvela de campanie

Domnilor, sint rănit — spuse generalul
Chiar acum, excelență, vă voi transporta
La cel mai apropiat spital — răspuse soldatul
Și-l duse, cu alte cuvinte, in circă.
Al naibii de departe spitalul, iar generalul
Greu, bine trăit, ciolănos.
Aceste dealuri înșorite dau un vin minunat.
Propun să ciocnim un pahar pentru victorie,
Zise, retoric și festiv, un alt general. Și soldatul
Abia întors, cu oasele frînte, lac de sudoare,
Porni printre linii și veni spre seară
Cu vinul dorit. Iar generalul,
Bînd, clevețeau împotriva acestui război nesfîrșit.
Miine in zori, spuse un alt general,
E nevoie de un voluntar curajos, devotat,
Filosoficește și moralicește edificat,
Cu excelente cunoștințe tehnice, tactice,
Vorbitor al tuturor limbilor universale
Și naționale, pentru o misiune de cert sacrificiu.
In lipsa unui supraom adecvat — cu disperarea in suflet:
(Era, in viața civilă, băcan) — soldatul
Făcu un pas in față. Urmă
Un zbor periculos, printre
Sisteme inamice de locație, cimpuri
Mortale de radiație dură, apoi
Un salt cu parașuta din nori — veni ră
Obuzele, retezîndu-i mulțimea de sfiori,
De aparate, de arme, de
Tradiții, de cărți, de căști și capete
Incit clipa cea grea îl găsi fără ele —
Dar, cu puțin noroc, căzu pe o banală
Claie de fin, in țara lui natală,
Scăpînd nevătămat. Tot astfel,
O, tot astfel e cu poezia, această armată de generali,
Și cu poetul, unicul ei
Soldat.

EMIL PINTEA

GÂNDIREA

ANTOLOGIE
LITERARĂ

DACIA

O antologie bine cumpănită are caracter de sinteză, ea ilustrând principiul *multum in parvo*. Aceasta, cu atât mai mult în cazul unui periodic precum *Gândirea* ce, dincolo de iapitul că alcătuiește foaia de temperatură (nu numai) culturală din răstimpul a două decenii, rămâne un capitol distinct în istoria modernă a literelor noastre. Coagulând energiile creatoare ale momentului și racordându-se, programatic aproape, la opțiunile europene în materie de filosofie și morfologia culturilor naționale, *Gândirea* vertebrează, se știe, o ideologie ce amalgamează esteticul cu intruziunea politicului pe temelia, resuscitată de revistă, a creștinismului în cheie ortodoxă. Dacă lucrarea lui Dumitru Micu „*Gândirea și gândirismul*” (1975) trebuie reținută astăzi prin finalitatea sa general-restitutivă și prin citatele date uneori *in extenso* (nu și prin comentariile făcute pe calapodul epocii în care apăruse cartea), florilegiul de texte literare și filosofice întocmit de Emil Pintea punctează un al doilea moment din posteritatea *Gândirii*. „Am dorit să alcătuiesc o antologie reprezentativă a revistei *Gândirea* și nu neapărat a „gândirismului” ei (dar care poate fi remarcat oricum din sumarul acesteia). De aceea, principalele criterii de selecție (autori, opere) au fost, în ordine, valoarea literară, notorietatea câștigată în timp, raritatea (unicitatea), ponderea cantitativă în coloanele publicației, dar au contat, bineînțeles, și preferințele proprii”. Disocieră, din fericire mai mult deziderativă, de *gândirismul* văzut ca ideologie cultural-politică și — ceea ce e mai important! — enumerarea criteriilor (în bună măsură respectate) limpezesc de la început perspectiva, grila editorului diligent și prob în dificilul proces de selecție a textelor și autorilor. În consecință, aprecierea masivului volum apărut la Dacia în acest an trebuie să pornească totmai de la criteriile enumerate mai sus în ordinea, probabil, a importanței lor pentru munca de editare și antologare. După cuvîntul de început, intitulat, sugestiv, *Expresia unei generații*, din care nu lipsește inflexiunea lirică, intrăm în universul poetic al *Gândirii*. Secțiunea de *Poezie* e completată cu note istorico-literare, editorul înregistrând variante, volumele — uneori intruabile — în care sînt retipărite poeziile antologate, celelalte colaborări ale autorului X sau Y la revistă, precum și alte antologii de poezie contemporane cu *Gândirea*. Acestea din urmă probează selectarea cutărui poem: *Antologia poezilor de azi a lui Pillat* și *Perpessicius, Antologia poezilor tineri* întocmită de Zaharia Stancu, apoi culegerea lui G. Togan, *Ne cheamă Ardealul și Poezia noastră religioasă* a gândiristului Pan M. Vizirescu sînt repere mărturisite de către Emil Pintea, ele, contribuind și la iconografierea, restituită dar și adăugată în toate cele șapte secțiuni. În cazul celor peste șazeci de autori de poezie se marchează, de fiecare dată, debutul poetic în revistă (Ștefan Baciu, Vlaicu Bârna, R. Han etc.) și, în funcție de valoarea confirmată după dispariția *Gândirii*, se restituie fie o poezie, fie un grupaj (Lucian Blaga, Adrian Maniu, Nichifor Crainic, Vintilă Horia etc.). Lectura pe diagonală confirmă, în general, afirmația din *Citeva lămuriri*, că „textele nu prezintă nici un fel de omisiuni”. Confruntarea, aș zice, detectivistă poate descoperi totuși câteva și asta fără să diminueze excelența travaliului de editor. Astfel, un fragment din *Tămana* lui Radu Gyr (imprimată apoi în volumul *Balade*, 1943) este reproducus cu un vers lipsă, cel subliniat de noi: „Și cînd freamătă slodunii, / veacurile ies din gropniți. / urcă tainic, în clopotniți / și trag clopotele lunii”.

Dacă multe dintre poeziile deshumate constituie veritabile re-descoperiri (Ștefan Nenițescu, Grigore Popa ș.a.), secțiunea de *Proză*, consistentă și ea, rememorează prezențe de prim-rang (Mateiu Caragiale, Pavel

Dan, Ion Slavici sau Gib I. Mihăescu), alături de Vintilă Horia, Cezar Petrescu, Al. O. Teodoreanu, de puțin cunoscutul N. M. Condiescu etc. Sigur, era normală aici extragerea unor fragmente din opere ca *Intunecare* sau *Craii de Curtea Veche*, nu însă și omiterea unor texte semnate de Vintilă Rusu Șirianu și G. M. Vlădescu.

Dramaturgia este reprezentată, în cea de a treia secțiune, de Lucian Blaga, cu *Prologul piesei Avram Iancu*, și de Victor Ion Popa, cu un scurt fragment din *Ciuta*, ultimul figurînd și la *Proză*. Celelalte colaborări dramatice sînt consemnate la *note*, așa cum de altfel procedează editorul în toate compartimentele.

Cît privește *Memorialistica*, Emil Pintea antologhează confesiuni importante pentru istoria noastră literară: Lucian Blaga (*Inceputurile și cadrul unei prietenii*), Cezar Petrescu (*Amintiri dintr-o viață moartă*) și Vasile Voiculescu (*Confesiunea unui scriitor și medic*). Paginile acestea puteau fi augmentate cu însemnările lui Cezar Petrescu despre Mateiu Caragiale, dar și cu notele jurnaliere ale lui Nichifor Crainic — mentorul *Gândirii* — și, eventual, Elena Văcărescu, aceasta chiar cu prețul sacrificării — din rațiuni de spațiu tipografic — a *Dramaturgiei*. Pagini memorabile înțilnim și în *Impresii de călătorie* ce, integrabile într-un fel orizontului memorialistic, îl aduc în prim-plan pe amintitul N. M. Condiescu, autor care ar trebui reeditat integral.

Următoarea secțiune, *Cugetări și parabole*, reproduce texte de Lucian Blaga (*Ceasornicul de nisip*), Al. Busuioceanu (*Zaratuștra*) și V. Voiculescu (*Lupta cu îngurul*), ultimul fiind un viguros desen cosmografic: „Urișăa cumpănă a lumii, urnită de ritmul cosmic, mișca talgerele-i potrivnice — ziua și noaptea — pentru așfințire. Talgerul luminii, îngreuiat de aur, se plecase de tot și spînzura jos, în rasul pămîntului, dincolo de apus” etc. *Cugetările* și *parabolele* pregătesc oarecum ultima secțiune, la fel de bogată ca și poezia, cuprinzînd *Eseul*. Este partea ce suscită, probabil, cele mai multe discuții fiindcă, în primul rînd, majoritatea eseurilor se încadrează prea puțin în rîndul celor propriu-zis literare și, în al doilea rînd, aici a funcționat cu precădere criteriul „preferințelor proprii”. Din cei aproximativ șaptezeci de esești editorul optează pentru un număr de optsprezece, majoritatea foarte cunoscuți și cu texte, de asemenea, cunoscute. Astfel, considerațiilor lui Vasile Băncilă *Despre eseu* (imprimare, recent, de Elena Băncilă în *Portrete și semnificații*, 1987), le-am fi preferat pe cele despre *sărbătoare*, respectiv *Duhul sărbătorii* și *Declinul sărbătorii*; articolul lui Blaga *Revolta fondului nostru latin* ar fi fost mai ilustrativ pentru spiritul *Gândirii*, ca și eseul lui Petre P. Ionescu, *Metafizica ortodoxiei* (în loc de *Adevăr și cunoaștere*); Radu Dragnea putea fi prezent cu *Trecerea între generații* iar Nichifor Crainic cu *A doua neatinare*, după cum studiul lui D. Stăniloae, *Ortodoxia, modul spiritualității românești* ar fi fost complementar celui antolovat (*Cuvîntul și mitica iubirii*). Tot în perimetrul eseistic ar fi putut intra, în lipsa unei alte secțiuni, măcar două sau trei articole cu caracter programatic, *Cuvinte pentru drum* (Cezar Petrescu) dar și *Manifestul „crinului Alb”* (Petre Marcu-Bals et comp.) însoțite de un comentariu adecvat, știute fiind disputele declanșate în epocă. Aceasta, fiindcă antologia de față va deveni și un admirabil instrument de lucru pentru cel care va scrie — și e necesar s-o facă! — monografia reală a *Gândirii* și *gândirismului*. Dintre cei doar consemnați și-ar fi putut găsi locul efectiv un Theodor Capidan, Ion Pillat, Dragoș Protopopescu, Alexandru Marcu sau Pamfil Șeicaru, desigur, cu riscul extensiunii sectorului eseistic. Pe de altă parte însă, din grupajul selectat putem detașa pagini puțin cunoscute de către cititorul de astăzi, precum cele semnate de Al. Busuioceanu (*Alegenor*), D. Caracostea (*Estepelile limbii române*) sau Grigore Popa (*Actualitatea lui Soeren Kierkegaard*), Petru P. Ionescu (*Adevăr și cunoaștere*) etc. Oricum, eseistica poate alcătui, ea singură, obiectul unei antologii autonome *Gândirea*, într-atît sînt de importante contribuțiile și de diversă tematica, ca să nu mai vorbim de evantaiul stilistic, evident mai cu seamă în juxtapunerile constitutive oricărei antologii.

Intorcîndu-mă acum la criteriile anunțate în cuvîntul liminar, o privire globală conduce la concluzia utilizării acestora în mod echilibrat — condiție *sine qua non* pentru reușita actului de selecție. Emil Pintea binemerită și pentru bibliografia selectivă despre *Gândirea*, atașată la finele tomului. Ea certifică încă odată importanța publicației în contextul culturii naționale. Lucrul fusese intuit, de pildă, de către cel mai însemnat colaborator al revistei, Lucian Blaga, în articolul *Un drum frumos*, publicat pe la începutul anului 1923 în prima pagină a publicației clujene *Patria: Gândirea*, scria tînărul publicist, „a știut să-și cîștige în scurt timp locul ce-l merita, chiar și numai prin înfățișarea sa europeană. Pînă acum revista s-a mulțumit să apară bine. Odată consolidarea ei făcută era firesc ca activitatea *Gândirii* să depășească marginile de pînă aici”. Or, posteritatea a confirmat-o din plin, antologia bine gândită a lui Emil Pintea constituind o etapă necesară pentru circumscrierea monografică a *Gândirii*.

OSTENTATIVA GENUȘĂREASĂ

Nutrindu-se din mărunte nostalgii și suavități, refuzîndu-și programatic imagistica ostentativă, căreia îi preferă tușele discrete adeseori pînă la spălăcit, lirica lui Victor Felea a fost privită mereu în contextul poeziei românești postbelice ca o prezență de „planul al doilea”. Fără a fi contestat vreodată, pomenit mereu, împreună cu alte zece-douăzeci de nume, ori de cîte ori se aducea vorba despre personalitățile poetice cît de cît consistente apărute în perioada 1950—1960, domnul Felea e mai cunoscut totuși datorită apartenenței sale la grupul poezilor de la Steaua decit prin prisma cărților de poezie publicate pînă în prezent. De fapt, opera poetului a cunoscut un destin oarecum similar cu cea a colegilor săi de revistă; evoluția extrem de dinamică a liricii românești după 1960 a făcut ca poezia grupului de la Steaua să fie înregistrată, prematur poate, ca un fapt de istorie literară și judecată mai ales — dintr-o perspectivă desigur extraestetică — ca reacție față de dogmele și clișeele proletcultismului. Această timpurie „clasicizare” (deși termenul este, firește, impropriu) a viciat oarecum receptarea autorilor amintiți, care, poate cu excepția lui A. E. Baconsky, au intrat treptat într-un fel de complezență penumbri, iar scrierile lor au fost recenzate cu o anumită superficialitate, ca să nu spun condescendență, filtrate aproape în permanență prin caleidoscopul stereotipurilor critice și al judecăților gata formulate.

O asemenea trecere în planul al doilea i-a convenit însă de minune lirismului „discret” al lui Victor Felea. Poetul și-a descoperit destul de repede vocația de „jucător de rezervă” (acesta este de altfel și titlul recentului său volum apărut la Editura Cartea Românească), iar versurile sale s-au constituit într-un fel de jurnal poetic în care sînt prezente „amiciția cordială” a lucrurilor, „bucuri delicate” și „plăcutele întrevederi cu lumina”, frîntura de gînd și existența umilă sau „poveștile delicat deprimate”. Acest panopticum de motive și atitudini lirice este din abundență prezent și în cartea recent apărută. Poetul are acum sentimentul aplatizării, al rolului periferic pe care i-l-a rezervat existența: „Sînt zile / Cînd nu mai știi ce să crezi. / Despre tine sau despre lume — / Se pare că nici iluziile / Nu mai slujesc la nimic / Nici orgoliului nu mai dă relief / Măruntel tale înfăptuiri — / Te vezi aplatizat / Și redus la un rol periferic / Redus de fapt la ceea ce ești / Cu adevărat dar nu vrei să recunoști. / Decit în silă uneiori / Cînd nu mai ai putere să visezi / La Cavalerul fără de prihană / Care de-atîtea ori te-a protejat / Cu preafrumoasa lui Nechibuzință.” (Nici iluziile). În raport cu lumea eroul liric al lui Victor Felea păstrează o anumită detașare, o anumită rezervă, marcată, la nivelul repertoriului imagistic, de motivul ferestrei de la care eul contemplă lumea de la distanță, refuzînd contactul epidermic cu lucrurile: „Vine lumina peste lucruri / Și ca un pictor hiperrealist / Le scoate pe toate în evidență / Apar și cele mai neînsemnate detalii / Firicelul de praf / Zăbircitura secretă / Porii obișniți / Cocleala și mica uzură / Dar și grămezi rotunjimi / Suprafețe opace / Suprafețe lucioase / Divers colorate — / Mă uit cu uimire la tabloul acesta / Pe care lumina mi-l dăruiește / Într-un moment de tăcere și grație // El reprezintă chiar masa de lucru la care / Ar trebui să mă aflui / Dacă n-aș fi preferat o altă soluție / Cu mult mai plăcută // Să stau la distanță” (Detalii). Distanța față de lucruri se conjugă însă în poezia lui Victor Felea cu un obsedant sentiment al claustrării; de aici frecvența pe care o au în poemele sale ipostazele spațiului închis, care merg de la imaginea „cupolei albastre” pînă la cea a țarcului de sîrmă ghimpată în mijlocul cărui eroul liric își caută „curajul de a fi / Într-o lume concretă”. Claustrării îi va corespunde adeseori o criză a idealității, aspirațiile eului spre un orizont de existență superior fiind deturnate de impactul lor cu lumea materială. Plumbului bacovian i se substituie, în această ordine de idei, în poemele lui Victor Felea, betonul: „Vară / Căldură caniculară / Și eu care stau la umbra betonului / Și transpir fără să fac vreun efort / Și mă simt vinovat de starea mea / Lipsită de grație și mă uit / Cu zădărnice spre cele ce sînt / Și mă flatează / Cu prezența lor protocolară — / Nimic de făcut — nimic / Pentru a mă salva / Din ghearele blinde ale materiei / Substanța aceasta morocănoasă / Care mă ține cu inocență / Într-o lungă absență — / Departe de spirit” (Substanță morocănoasă). Viața se va reduce astfel la o mecanică a micilor gesturi cotidiane, iar măruntel grijii de zi cu zi frînează orice elan spiritual: „Domnul X e astăzi grăbit / Să se ducă-n oraș — un demon / Al pelerinării îl mină sau poate doar / Cotidienele sarcini și griji acelea pe care / E chemat vrînd nevrînd să le poarte / Chiar dacă nu sînt spre binele său / Domnul X e grăbit / Însă un gînd îl mai ține pe loc un moment / Gîndul că încă n-a scris nimic în caiet / Pe ziua de azi — și viața e scurtă / Și arta e lungă și cere mereu sacrificii / Și el nu le face de-ajuns / Și biata lui conștiință îl monstră / Dar fără folos — pentru că iată / E gata să plece-n oraș chiar acum / Punînd mai presus interesul prozaic / Decit cauza muzelor” (Grabă). În analogie cu spațiul închis, timpul dobîndește la rîndul său o unică, covîrșitoare dimensiune: cea a prezentului. O asemenea „închidere” a timpului se realizează prin pierderea legăturilor cu trecutul, restabile — acestea — cînd și cînd, prin apariția unor falii în textura monotona a veșnicului prezent ce caracterizează universul poetic din *Jucător de rezervă*: „Trăiești în sfera strîmtă a lui acum / Ca și cum ea ar fi totul / Și dincolo de ea — nimic / Pentru că mereu ești omul prezentului / Și cele ce îl preced le uiți / Cu multă ușurință — un burete / Le șterge și tabla rămîne

(Continuare în pag. 23)

MIRCEA MUTHU

OCTAVIAN SOVIANY

Cartea lui Didier Eribon despre Foucault îmi descoperă unele similitudini tulburătoare. Ceva mai vârstnic decât mine și, bineînțeles, păstrând proporțiile, F. mi se revelă ca un frate mai mare. Unele evenimente, situații, climate le-am trăit oarecum simultan, deși în puncte geografice (și intelectuale) așa de depărtate. Astfel, în copilărie F. a fost impresionat de asasinarea cancelarului Dollfus al Austriei (1934). Își amintește și de refugiații veniți din Spania în timpul războiului civil s.a. Exact ca și mine, care — o spuneam într-un text mai vechi — am avut un soc „politic” asociat cu ideea violenței și a morții în 1933. la asasinarea lui I. G. Duca (eram copil, la Satu-Mare, cineva alerga pe stradă și striga: „I-au omorât pe Duca!”, evident, nu știam cine e acest Duca, aș fi putut să uit epizodul, totuși el mi s-a înfipt atunci în memorie drept ceva premonitory și — o spuneam altă dată — am avut revelația (tragică) a politicii și istoriei violente. Tot așa, refugiații cehi care fugeau în România când țara lor a fost invadată de nazisti, scenele din gara Satu-Mare când, elevi, învățătoarea ne-a dus acolo, înțeleg acum, nu doar să dăm ajutoare, apă, mâncare, eventual o mică asistență sanitară, ci pentru a vedea și a înțelege prin acest soc emoțional atrocitatea, absurditatea războiului, sensul unei istorii ce începe să ne privească tot mai direct. Foucault el însuși scrie: „Cred că băieții și fetele din generația mea au avut o copilărie fasonată de aceste mari evenimente istorice. Amenințarea războiului era orizontul nostru, cadrul nostru de existență. Apoi a venit războiul. Mai mult decât viața familială, substanța memoriei noastre era formată din evenimentele lumii. Spun a memoriei noastre fiindcă sunt convins că majoritatea băieților și fetelor din vremea aceea aveau aceeași experiență. Viața noastră particulară era amenințată. Poate tocmai de aceea sunt eu însumi fascinat de istorie și de relația între experiența personală și aceste evenimente în care suntem prinși. Cred că e aici punctul de pornire al vocației mele teoretice.” Tot aici, motivația aderării lui Foucault la partidul comunist, atmosfera postbelică franceză fiind pronunțat pro-comunistă, nu doar de stînga în sensul tradițional, dar sub presiunea stalinismului de-a dreptul. Această presiune F. însuși, pe atunci normalian, a resimțit-o așa de puternic încît s-a înscris în partid, unde a rămas, de bine de rău, trei ani, pînă să se „lămurească.” În acei ani ar fi făcut pe „negrul” lui Jean Kanapa, șeful revistei teoretice a p.c.f., *Cahiers critiques*, unde a scris articole de fond (azi nu se poate însă distinge între adevăr, anecdotă și versiune) data de Foucault însuși și negată de Kanapa evident!). Acest K. era, ca toți aparaticii de la noi, un semianalfabet incapabil să-și redacteze singur un text. Se vede că mecanismul partidelor comuniste era peste tot același, fie la Est, fie la Vest, fiind ai fi crezut că occidentalii își recrutau totuși „aparatură” dintre oamenii mai subțiri. Sartre spunea despre Kanapa că e un „cretin” și atît. Student, am citit și eu *Cahiers critiques* și textele acestui „cretin” mi se păreau atunci mai suportabile și mai interesante decât cele din *Știința, Lupta de clasă* ori ce se traducea din sovietici. Mi-amintesc totuși că franceza aceea era diferită de tot ce-mi era familiar din alte lecturi, sintaxa ei mai cu seamă avea un accent artificial și „străin”. Era „limba de lemn”, aceeași ca și la noi. După război, generația mea — vezi ce spune Foucault însuși — a fost sincer atrasă de stînga și ca o reacție împotriva societății vechi care se făcuse inovată de colaborare ori conivență cu totalitarismul fascist și cu ocupantul german. Era apoi șocul atrocităților și genocidului. E drept, peste reacția emoțională, autentică, s-a suprapus curînd manipularea de conștiințe a noilor ocupanți și a instrumentelor lor. „Sistemul” instalat la putere își exercită curînd presiunea decisivă. E aici deosebirea între generația mea „răsăriteană” și a lui Foucault, occidentală, care se putea manifesta în totală libertate (a opțiunilor) și a despărțirii, curînd, de comuniști, în vreme ce noi rămîneam prizonieri.

Admirabilă formula lui Jean Genet: „Le génie c'est la rigueur dans le désespoir” — care i s-ar potrivi și lui Eminescu.

Foucault și Philippe Ariès pot servi ca model pentru o relație intelectuală exemplară (vai, așa de rară azi!). Ariès l-a sprijinit pe F. să publice la „Pion” împotriva opoziției celor de la conducerea editurii. Spre onoarea lui, deși — arată Eribon — cei doi erau ca ziua și noaptea, ca diavolul și bunul Dumnezeu: Ariès era catolic, integrist, cu idei de dreapta și o vreme monarhist; într-un cuvînt, un tradiționalist. Foucault, tocmai dimpotrivă: raționalist, om al stîngii intelectuale, radical și liberal etc. Și totuși, spune Eribon, nimeni altul decât Ariès l-a sprijinit complet dezinteresat: „acest istoric fără catedră, marginalizat, ținut la o parte de instituțiile universitare și care se definea însuși ca un 'istoric de duminică' (un diletant deci, n.n.) era poate cel mai apt, împotriva aparențelor, să recunoască forța de inovare ce străbate opera inelucidabilă, în răspăr cu orice categorisiri universitare, ce i se propunea spre judecată” (e vorba de cartea lui Foucault *Folie et déraison* ce avea să apară tocmai prin insistențele lui Ariès!). La rîndu-i, Foucault avea să scrie la moartea lui Ariès (1984) fraze elogiabile.

Emoționantă această monografie a lui Eribon asupra lui Foucault, deși se teme de a dezvălui totul în biografia filosofului. Latura cea mai dramatică a personalității foucaultiene rămîne doar enunțată, tușele sunt timide și nu privesc detaliile. Autorul se și explică asupra acestui punct în *Introducere* și e de înțeles reticenta lui. Frumos capitol de încheiere, oricum, el intră în consonanță cu un capitol al romanului lui Hervé Guibert, *A l'am...* pomenit deja. Foucault i-ar fi spus o dată lui Francine Pariente: „Știi pentru ce scriem? Spre a fi iubiți...” F. se știa bolnav, și-a cunoscut boala, a înfruntat-o, a sfidat-o încercînd să-și încheie opera. Intimitatea lui (în ultima perioadă de viață) cu textele anticilor și cu mentalitatea — nu doar

filosofică — a lumii vechi i-a imprumutat o atitudine stoică față de moarte, pe care a acceptat-o cu calm, deși n-a reușit să-și ducă la bun sfîrșit ultima carte. În mod ciudat, a interzis orice „postume”, iar familia vrea să-i respecte dispoziția testamentară. Unii apropiați, între care Dumézil, cred că s-ar putea trece peste, mai ales că e aici o contradicție față de atitudinea lui F. în privința postumelor lui Nietzsche, expres formulată: trebuie să publicăm totul!

Serile mă simt invadat de prezența-absență a dorului purtat în mine de doi ani. Deltheil zice că fraza lui Dostoievski: „56 de ani, vîrsta cînd începe adevărata viață” ar conține ceva „misterios”; iar eu, care știu bine ce conține...

Vis: Europa ocupată de arabi. Islamul triumfă, la Köln ei vor să zidească o moschee în fața Domului, la fel de uriașă.

În Bangladesh sunt, pînă în prezent, cinci sute de mii de morți și peste un milion de oameni rămași fără adăpost. După kurzi, a doua catastrofă mondială în ultimele luni. Lumea plutește în absurdul cosmic. Bergson spunea de mult: „Lumea poate să tot zică: e fals,

M. Zaiu

JURNAL RENNAN II*

iar rațiunea: e absurd, omenirea nu face decât să se cramponeze încă mai mult de absurditate și eroare!”

Rhein in Flammen. Cu toată vremea rece și închisă, cu un vînt subțire ce trage dinspre fluviu, tîrîmul e plin de lume gătită de sărbătoare așteptînd să se imbarce în croaziera tradițională cu muzică, dans și focuri de artificii. La debarcadere, zeci de vapoare de mai mic ori mai mare tonaj, cu stegulețele multicolore fluturînd vîoase, își așteaptă oaspeții. Unul se numește „Lilja Rheni”, altul „Moby Dyc” și iată unul cîruia îi spune... „Carmen Sylva.” Regina-poetă, originară din Wied-ul apropiat, își are și aici legenda. Dincolo de Rin, în Rhein Aue, baloanele colorate anunță deschiderea unei uriașe „Europa Fest”. Lume imbulzindu-se să privească, să aplaude, să bea bere și să mestece wurști împreună cu „Proeminenții” politici ai zilei, iluzia e a unei armonii populiste de almanah.

În spatele Universității, la statuia aurită a Madonei (Regina Pacis) un grup se roagă și intonează cîntece mariane. Ceva mai încolo, la picioarele statuii doi „Penneri” prăbușiți lîngă zid ridică sticle de bere și închină și ei, cu o veselie neagră, feroce.

Cum cobor spre Rin, în stînga, după ce trec de aleea Regina Pacis, în parapetul de piatră al „vămii vechi”, o placă de bronz cu un relief închipuînd un pîlc de călareți porniți vijelios la atac, cu steaguri și sulite aplecate în fuga cailor. Inscricția omagiază un celebru regiment de husari „Kaiser Wilhelm I” și două date: 1815—1918, iar cineva a scris cu roșu pe piatra întunecată un îndemn postum acestor flăcăi mistuiți în războaie: „Desertiert!” (Dezertați!)

În Markt, landurile din Est (fosta DDR) au deschis tarabe cu wurști locali, piînțe, supé turingiene și bere răsăriteană la halbă. Lumea se bulucește bine-dispusă și îmbracă din bucatăria fostă-comunistă. Pe o stradă improvisată în fața primăriei vechi orchestră cîntă folclor saxon. Apoi o fanfară militară (sau a polițaiilor) din Potsdam trece la marșuri, între care „Alte Kameraden” stîrnește vii aplauze și bătăi în ritm. Instrumentiștii sunt ponoșiți, nerași, obosiți, parcă ar fi lăutarii din Dej.

Yves Simon povestește cum o dată pe aeroportul din Geneva, așteptînd un avion (sau chiar în avion) un îns bărbos, rău îmbrăcat se așezase lîngă el, vîdit obosit, și adormind imediat, capul i-a alunecat ușor pe umărul lui Simon, rezemîndu-se astfel în somn. Incomodat, firește. Ca să descopere deodată că bărbosul cu aspect de vagabond, intrusul care dormea dus rezemat de umărul lui înțeipenit nu era altul decât Jean Luc Goddard și atunci simți toată voluptatea spirituală de a ține lîngă el, lipit de umărul lui, acest cap din care au ieșit „Pierrat le Fou”, „Le Mépris” și alte capodopere cinematografice: „cette tête — exclamă S. — qui maintenant dort sur mon épau! C'est formidable!”

Filmul semi-documentar *Requiem pentru Dominic*, al lui Robert Dornheim (1990) evocă tulburările din România lui Decembrie '89. Germanul Paul Weiss vrea să-l viziteze pe prietenul său rînit Dominic, convins

* Din *Teritorii*, II; prima parte a acestui fragment a apărut în *România literară*, nr. 25/1992.

că acesta aparține celor asupriți și urmăriti de Ceaușescu, ca să afle însă că acei Dominic ar fi fost în realitate „măcelarul de la Timișoara”, autorul asasinatului a peste 80 de oameni. „O istorie adevărată”, comentează revista TV „Hör Zu”. Filmul a fost programat la începutul anului, scos din emisie în ultimul moment, fără explicații. Reprogramat pentru 21 mai scara, pe *RTL Plus*, a fost din nou înlocuit. Care să fie explicația acestei scoateri succesive? Cine și de ce se opune la difuzarea lui?

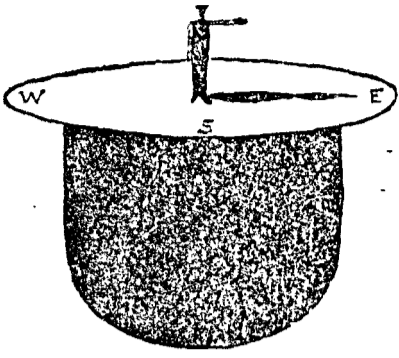
Documentar t.v. despre un lagăr de exterminare în Nordul fostei R.D.G. din timpul cînd zona era una de ocupație sovietică. Funcționa aici un tribunal militar sovietic care a internat și torturat, apoi exterminat mii de oameni sub pretextul unor delicta ca „spionaj”, „colaborare cu inamicul”, „sabotaj”, foste „activități naziste” etc. Grupuri comune acum descoperite. Scheletele au fost reinhumate, s-a ridicat și un monument. Supraveștitorii, care au semnat că vor tăcea pentru totdeauna, se tem încă să vorbească prea tare. Totuși, cîțiva evocă locuri, persoane, forme de tortură. Nici unul nu a fost despăgubit ori să fi primit reparații morale. Dimpotrivă, în fosta Germanie de răsărit, au fost marginalizați, ocultați. Unii, infirmii, trăiesc încă din pensii mizere.

Turneu prin Germania al unui cor de monahi ruși de la Zagorsk. Cîntă prin mai multe biserici de aici, la Maria Laach, Speyer, Regensburg, Landau etc. Muzică bizantină și slavonă uneori amintînd momente liturgice familiare mie, altele cu o notă rusească pronunțată evocînd corurile căzăcești. Aceste melodii, aceste voci tulburătoare te înalță cu adevărat la ceruri, au darul să te arunce într-o stare de extază mult mai adevărată decât orga nemțească. Liturgia catolică impresionează cînd e sobră, severă, interiorizată, cînd orga singură lasă spiritul să se înalțe. Vocile, corurile nu au egală emoție. Pe cînd muzica ortodoxă altoită pe o tulpină slavă e adînc răscolitoare și are ceva teluric și ceresc laolaltă, amestecînd omeneste dimensiunile și adresîndu-se tuturor simțurilor, nu doar spiritului, care tocmai de aceea e mai tulburat.

Moartea lui Vercors (88 de ani), a cărui *Silence de la Mer* mi-a încîntat adolescența. O descoperisem cu T. și a fost multă vreme, pentru amîndoi, un „modcl” al prozei ce vroiam să scriem: sobrietate, esențializare, concizie clasică. Misterul, totuși, al acestei opere, unică în felul ei în biografia unui amator de fapt.

Foarte frumos film biografic Max Ernst (cu prilejul centenarului): *Mein Vagabundieren, meine Unruhe* (Peter Schamoni, 1991). Titlul e prescurtarea unei enumerări rostite la începutul filmului de Ernst însuși despre antinomiile propriei personalități: revoltă, nostalgie, umor, ură, dragoste, abandon s.a. O parte a comentariului e chiar rostită de pictorul surprins în ultimii ani, cînd a și fost filmat. Colaje din diverse documente biografice legate de biografie. Altele urmăresc momentul începuturilor, primul război, mobilizarea lui M. E. la artilerie, „moartea” lui în 1916, „reînvierea” în 1918. Începutul unei mari cariere: momentul „Dada”, cel suprarealist, parizian, cu Eluard și Breton (de care apoi se va despărți); premoniția din 1934 asupra destinului Germaniei, refugiu în Sudul Franței, lîngă Avignon, unde își decorează casa cu figuri în ciment, spre neliniștea și suspiciunea vecinilor. Care îl vor și denunța ca „spion” în 1939, artistul fiind de două ori internat în lagăre de concentrare franceze ca cetățean al unei țări inamice. Prima oară, eliberat de președintele Franței la intervenția lui Eluard. În 1941 reușeste să plece apoi spre Statele Unite cu Peggy Guggenheim, care-i devine soție și îl lansează în lumea artistică americană. Se desparte curînd de Peggy și se recăsătorește cu Dorothea Tanning, cu care va împărtăși ultimii 30 de ani de viață, pînă la moarte (1976). Experiența artistului în Arizona, al cărei peisaj îl „pre-văzuse” într-o pictură, cu mult înainte de a fi văzut deșertul. Colorado River și Nevada. Stabilirea la Sedona, în plin deșert, unde își construiește cu mina lui, din birne, o primă casă. Epoca fecundă, poate cea mai fecundă, începe aici, cu descoperirea mitologiei indiene, a riturilor și măștilor. Istoria „tehniciilor” pe care le-a folosit de-a lungul carierei: ulei, pastel, colaje, „frotaje” s.a. Viziunile lui onirice tulbură și azi. Breton spunea despre picturile lui (de mici dimensiuni) halucinante, că sunt „cărțile de vizită ale unui vrăjitor”. Avea chiar figura unui magician. Bărbat frumos, cu trupul neatins de vîrstă, îi plăcea să umbreze mai mult despuiat, picta cu torsul gol ca Picasso, avea o privire neliniștită, de pasăre iscoditoare, ochii doar trădîndu-i agitația intimă, poate o dereglare psihică. Uriaș muncitor, cum numai nemții pot fi, a lăsat o imensă operă. Fiul lui din prima căsătorie, Jimmy, a scris o carte-omagi: *Nicht gerade ein Stilleben*; o altă biografie îi închină soția de-a doua, narînd mai cu seamă etapa americană: *Birthday*. Peter Schamoni s-a inspirat din ambele, „vrăjtit” mai cu seamă de anii de la Sedona, unde peisajul și paleta coloristică imprumută filmului ceva magic. Concordanța între acest „cadr” și lucrările din acel timp ale lui Ernst. Cu toate că părea atemporal prin formula suprarealistă, onirică, abstractă a operei, artistul e foarte legat de vremea lui și marcajele sunt clare: motivul „barbarilor” după 1930, al miturilor amerindiene, al „distrugerii Europei” etc. Revenit pe continentul vechi în 1946, se stabilește în Sudul Franței și se dedică sculpturii fiindcă, spunea, e o artă care „se face cu amîndouă mîinile, ca și amorul”. Criticii au considerat ultima lui opțiune drept o „eroare monumentală”. O spune Max Ernst însuși, cu umor, spre finalul filmului. Care se încheie cu reluarea scenei „dansului nocturn” printr-un New-York pustiu, artistul valsînd cu un craniu urias al unei vite de Arizona. Dans ritualic, surprins de doi noctambuli beți, rezemați de un zid și care rid imbecil de scena la care asistă nevăzuți. Așa se pierde artistul în noaptea orașului, în noaptea lumii, cu grațuitatea și ingenuitatea artei lui, luîndu-și un grațios rămas-bun de la o lume imbecilă.

estuar

MATEI CĂLINESCU

unui grup, că el a fost „dintotdeauna al istoriei literare” sau „ceva de felul acestui...”

Da, Nichita era un prieten de-o generozitate neobișnuită: pe prietenii săi pe care îi vedea zilnic, cu care consuma nopți fierbinți și cantități impresionante de ore în discuții, lecturi și somn, Nichita voia ca „grupul său” să se bucure ca și el de favoarea gurului nostru de moment ce a fost Paul Georgescu. Paul făcuse un fel de fixație Nichita, era absolut îndrăgostit de acest efeb fermecător și viclean, talentat și „existențialist”, o mică cometă ce urca pe cerul bucorăștean al literelor, un firmament nesigur și confuz, prostituat și prostituat, o lume în care se năruiseră profiluri auguste, precum cele ale lui Camil Petrescu, Ralea sau Călinescu, în care pulsau încă drame neelucidate vreodată, ca frângerea aceluia geniu precoce ce fusese Labiș, un moldovean ce încerca să re-

săraci, provinciali cristați, aproape rușinați de marele nostru vis, inactual și periculos. Cezar era adolescența în persoană, dar nu jucăușe și „vicleană” ci gravă, aproape damnată, refuzând orice compromis idealic, extrem de lucid de propriul său destin. Eu, marcat încă de dubla, poate tripla provincie din care veneam, Ardealul, Banatul (românesc și german), marcat de singurătatea neobișnuită în care trăisem primul meu deceniu bucorăștean, marginal parca prin vocație, în afara universității, a generației mele, fals bătrân deja de trecerea prin câteva medii extra-literare, scriind prost, certamente prost dar nu lipsit, se pare, de o anume inflăcărare a ideii. Cum însă Nichita locuia la mine (și la mine!), pătrunderea mea în acest grup și laudele, de circumstanță, pe care le aduceau prietenii mei aceluia puțin sălbatec și provincial „Nicu Breban”, erau ușor expediate, ca o formă de gentilețe a

mănească, a devenit comentatorul și criticul numărul unu al întregii generații. Mai mult decât atât: unul din cei care, secundat de un Eugen Simion sau Nicolae Mănolescu, avea să pregătească un adevărat, nou, veritabil climat critic, o adevărată, posibilă, credibilă ierarhie de valori, un formidabil teoretician al culturii.

Și debutul său editorial o certifica fără nici o umbră de îndoială: **Titanul și geniul în poezia lui Eminescu.**

Înainte de a vorbi despre această extrem de originală carte și viziune asupra eminescianismului, încă câteva cuvinte despre cronicarul literar de la **Gazeta literară și Viața românească.**

Dintre „performanțele” sale de critică literară, voi aminti doar două, memorabile: Matei Călinescu a fost primul care, într-o dublă cronică la **Gazeta literară**, a „demonstrat” că **Bacovia** nu este un „mare minor”, așa cum era receptat de generațiile dinaintea noastră — pilduitoare este și miopia critică a lui Călinescu, care, în „marea carte”, îl expediază pe poetul băcăuan într-o jumătate de coloană! —, ci, într-adevăr, un poet major, unul dintre cei mai mari pe care i-a dat literatura română modernă, posesor al unui limbaj poetic extrem de original și, prin dimensiunea expresionistă a poeziei sale, un adevărat poet european. Azi, aceste afirmații frizează firescul, aproape banalitatea; atunci, la începutul anilor șazecei, când România era încă scufundată în stalinismul cultural, când Beniuc trecea drept poet „faustic și vulcanic”, când Argezi își publica, cu un fel de cinism amar, volumele infestate de un fals umanism, de-o falsă indignare („ia-l pe ciocoi ca hrețul și dă-l pe răzătoare!” — ciocoi fiind toți cei închiși, cu zecile de mii, toți cei ce știau o limbă străină, toți țărani ce avuseseră o gospodărie și se bucurau de autoritate în sat, foștii profesori universitari etc.), a-l ridicat pe Bacovia, poet marginal, damnat și exotic, la rangul de mare poet ținea de o curioasă îndrăzneală, aproape de aroganță.

Țiu minte că, în cercul nostru strămt, l-am sărbătorit pe Matei, dar acesta, cu o eleganță inimitabilă, a respins laudele noastre — cele două eseuri ale lui noi le vedeam ca pe o victorie a noastră, a gustului nostru! — cu argumentul simplu și distrugător:

— Critica există, se instalează doar când există o reală libertate de opțiune, de valorizare. Liber e criticul doar atunci când poate afirma și nega în același timp. E adevărat, eu l-am afirmat pe Bacovia ca poet major: dar puteam eu oare să-l neg, să-l neg în totalitate?! Bineînțeles că nu. În acest caz, lauda mea, oricât de argumentată, nu are nici o valoare!...

Al doilea moment al cronicarului a fost cronică la primul volum postum al lui Lucian Blaga, scos la câteva luni după moartea marginalizatului poet, al negatului și izgonitului de la catedră filozof, Matei, aflat de curând în grațiile lui „Paul”, a consacrat acestui volum o cronică amplă, cronică ce, citită azi, dă probabilitate, din nou, iluzia firescului, dacă nu chiar a clișeului literar și valoric în ce-l privește pe marele elev al lui Rilke. Atunci, însă, „laudele exagerate”, filiațiile, spațiul „exagerat” al cronicii de pe pagina a doua a **Gazetei literare** (ce, în acel an, dubla **Știința** în ceea ce privea stabilirea de ierarhii și „valori” literare, printre altele!) au provocat indignare nu numai în rândul activiștilor secției de propagandă și agitație la C.C., dar și furia, indignarea unor scriitori! Am mai amintit acest episod și uimirea tânărului care eram, vă debutant și puțin orbit de gloriile rampei literare bucorăștene, să-l aud, să le aud, pe aceste glorie, întrebându-se nu cum de a fost posibil martirajul și hăituirea socială și umană a lui Blaga, nu cum a fost posibil apariția acelei rușinoase cărți a lui Beniuc, **Pe multe de cuțit**, în care Blaga era acuzat, direct, de legionarism, nu, indignarea „marilor scriitori” se concentra în jurul problemei: cine i-a dat acestui „băiat” cronică la **Gazeta**, cum este posibil să apară o astfel de cronică „arogantă” față de un poet „de mâna a doua”, cine i-a verificat dosarul de cadre lui Matei Călinescu!...

Dincolo de stupefacția mea în fața acestei reacții, am și înțeles atunci, vai, foarte repede, că starea mizeră a literelor noastre nu se datora numai „Rușilor” sau partidului, urii contra culturii, contra intelectualilor, întreținută abil, consecvent, programatic, în „masele Oct. '92

(Continuare în pag. 20)

NICOLAE BREBAN

„PREJUDECATA” PRIETENIEI

dea puritate „sufletului leninist” și care, în mod fals, este sorotit de unii ca antecesor liric al lui Nichita.

În grupul nostru, deci, îngust, entuziast și ciudat de nepăsător la ambițiile momentului și ale generației noastre biologice ce făcea deja carieră în jurul **Științei tineretului** (Labiș, L. Raicu, R. Cosasu, Mandric, N. Țic, S. Damian, Florin Mugur), am fost „introduș” de Nichita ce, în felul acesta, mi-a devenit cumva „naș” sau „protector”, garant, cum se zice, azi, la bancă. De altfel, m-a avertizat că acest grup în care mă recomanda, deși mărunț, fără nici un fel de eficiență socială, ce suferea, în plus, de handicapul serios al originii sociale proaste, lamentabile, a tuturor membrilor săi — există o „ordine” exactă, destul de severă. Trebuia să pășesc cu atenție, eu, neofitul, într-o ierarhie clară, tiranică, necesară, ierarhie pe care toți tinerii scriitori ce au făcut o ucenicie publică

unuia din leaderii grupului, în speță Nichita, față de gazda sa temporară. — Un fel de Chibiciu cum se pare că s-a exprimat și „marele Paul” odată când Nichita îl săcăia prea tare cu pretinsul meu talent, încercând să-l convingă să mă publice.

Și... Matei, bineînțeles.

Dacă Nichita era feea, zăna grațioasă și vie a poeziei — mai ales a viitoare poezii! —, dacă Grigore, deși fiu de țăran instărit din zona Galațiului, era „maestrul de ceremonii”, omul ce nu-și pierdea niciodată flegma și care circula și în mediile plastice cu aceeași eleganță și siguranță de sine (și pe care, la rândul lui, Paul refuza să-l publice!), dacă Cezar era adolescentul grav și problematic, Matei era cu siguranță liderul tectonic, eruditul grupului, cel „ce știa” și prestigiul lui venea și din faptul că-l frecventase asiduă pe profesorul Vianu — cu al cărui fiu, Ionel, era prieten din

Matei Călinescu, Nicolae Breban și prof. dr. Vălean Mărgineanu din Cluj

— și meseria noastră nu se învață decât astfel, în „subsoluri”, în cafelele mizere, pândind cu răvnă și aviditate ușa unui maestru, chiar dacă el nu este totdeauna de prima mână dar posedă o „legendă” — o vor înțelege. Într-adevăr, în viitorul meu grup literar, căruia aveam să-i rămân credincios decenii, rolurile erau împărțite, acceptate, un fel de regizor nevăzut ne distribuise spontan într-o piesă ale cărei replici le scriam noi înșine cu o naivitate inspăimântătoare, irepetabilă, al cărei conflict era, probabil, nu o intrigă oarecare ci un vis, visul de care aminteam mai sus — visul estetic, autonomia și grandora esteticului într-o societate îmbăcșită de social și politic, într-o „civilizație a răzbnării”, într-un orgoliu al barbariei. Nichita, cum spuneam, era efebul și, spre deosebire de ceilalți doi poeți ai grupului, însăși feminitatea în travesti, feminitatea jucată și superioară a unui genial adolescent ce întârzie — cu câtă „viclenie” și grație! — într-o vârstă, într-o semi-vârstă de care ceilalți fug sau se leapădă. Grigore era „poetul viril” și maestrul de ceremonii al petrecerilor nesfârșite pe care le dădeam, noi, tineri extrem de

copilărie — și că era prieten, printre alții, cu Edgar Papu, acel Papu „de atunci”, înainte și după pușcărie, iluminat de fanatismul lecturii și al istoriei ideilor. Bineînțeles, Matei era și poetul, însă, spre deosebire de cei trei poeți declarați ai grupului, își ținea ascuse producțiile lirice. Când citea, rar, o făcea nu în grup ci doar în tăte-ă-tete, lui Nichita, evident, preferatul său; Matei, eseistul și prozatorul ce avea să se facă cunoscut multor generații de tineri prin originalul său roman-eseu **Viața și opiniile lui Zacharias Lichten**. Dar asta va veni mult mai târziu, extrem de târziu!

Într-un fel, Matei, atunci, a fost sacrificatul. În timp ce noi, cei patru, dădeam frâu liber, cu indecența necesară și fermecătoare posturii noastre de candidați la glorie, în primul rând disperați candidați la mântuirea literară a tiparului, Matei își reprima pulsunile creatoare, interesante și obsesive, pentru a se travesti în „comentatorul” grupului și apoi, foarte repede, grație inteligenței și rarei lui pregătiri, mai ales pentru acea vreme, datorită ajutorului lui Paul Georgescu (ce l-a numit șef de rubrică) sau lui Șerban Cioculescu, la **Viața ro-**

Gândindu-mă la „vechiul” Matei, încerc să văd prin cel de azi, profesorul universitar de comparatistică la Universitatea Bloomington, statul Indiana, U.S.A., cel care mă vizitează uneori, la intervale neregulate, în Paris. Cum era, cum este acel vechi (mie) Matei, cronicarul literar la **Gazeta literară**, poetul, criticul literar, prozatorul, eseistul și, mai presus de toate, prietenul și sprijinitorul ideii ce ne anima mărunțul nostru grup literar, ideea, „utopia” estetică.

Cine vorbește de o prietenie literară nu se poate împiedeca de a deveni în același timp: arheolog și polișt, anchetator al unor „defecte” în ordinea sentimentalului, cercetător atent și puțin miop al unor „civilizații dispărute”, vânător nesigur al unor conture ce se pierd iute, ștergându-se de pe perețele grotei în care pătrund, brusc, străinii. Dar, în ce-l privește pe Matei, pe acest „dublu” Matei, se întâmplă un fapt ciudat: pe primul, pe cel al vechiului „strac” al sentimentului îl văd cu aceea claritate usturătoare ce, se pare, la unii indivizi, indică iremediabil, apropierea, instalarea bătrâneții. Pe cel de-al „doilea”, pe cel contemporan, așa zice, îl văd iugace, unșchar, ca o fotografie prost expusă sau prea retusată, ca pe un obiect pe care-l contempii prea de aproape. Sau, mai exact: probabil că primul Matei îl „sapă”, îl subminează, îl „pervertește” pe cel de-al doilea, memoria mea, ca orice entitate, este partizană și polemică, ea nu-l acceptă decât pe cel înghețat de mult în apele unui alt prezent, un prezent pernicios și pervers ce refuză să devină trecut, în fapt refuză orice nu este el însuși. Și iată că propriul nostru eroism, atât de cunoscut și de devastator, pălește și se retrage, finalmente, în fața unui alt egoism, mai copilăros și mai vorace, cel al unui trecut-prezent sentimental, înghețat iute, ca un călăreț cu armura sa cu tot în valurile unui lac extrem nordic, în Hiperboreea.

L-am cunoscut în primăvara lui 1958, dar nu ca individualitate fizică și accidentală ci, deja, ca membru al unui grup din care, pe vremea aceea, făceau parte Nichita Stănescu, Grigore Hagiu, Cezar Baltag și Modest Morariu. Poate și Petre Stoica, „ambasadorul” Stelei la București, singurul dintre noi ce avea volum. Poate și graficianul Eugen Mihăescu. Poate și Mircea Ivănescu, prietenul lui Matei, pe vremea aceea, romancier.

Era un grup obscur, bineînțeles, singurul dintre noi care „lucra” undeva era Nichita, ce era, atunci, în primăvara lui '58, corector la **Gazeta literară**, bucurându-se, în același timp, de protecția directă și exprimată a șefului **Gazetei**, criticul literar și activistul comunist Paul Georgescu, primul comunist întâlnit de mine ce era inteligent, sensibil, anti-stalinist, lector al lui Sartre, într-o lume de ciocăniari și muncitori-lumpeni, aroganți, resentimentari, disprețuitori de cultură cu un ciudat orgoliu—cultură, în vremea aceea, este suficient să răsfoieși teribilele colecții de reviste „literare” din acea vreme, cultură însemnând fără echivoc „trădare” sau „burghezie dușmană”.

În vara lui '58, mi se pare, Matei căștigase ceva bani păzind o expoziție a-gricolă ce avusese loc în parcul Herăstrău, la Șosea. Din când în când, împreună cu Modest Morariu, trimitea sfioase și erudite articole la Cluj unde A. E. Baconski scotea, indubitabil, cea mai bună revistă literară română, cea mai curată, uimind multă lume și în primul rând forurile politice ce aveau curând să se răzbune, printr-o splendidă „schimbare la față” literară. Apoi a început să publice și la **Gazeta**, unde Nichita încerca să ne introducă pe toți prietenii săi ce, la sfârșitul deceniului șase, erau puțini, se puteau număra pe degetele unei singure mâini. (Mai întâlnesc, uneori, în vreo revistă, câte un zevzec ce declară, senin, că Nichita n-a aparținut niciodată

ȘTEFAN BORBELY: Domnule profesor, am sosit la Bloomington și cu bucuria de a vă spune că Zacharias Licher trăiește o nouă vîrstă în România postrevoluționară: cartea circula febril, am întîlnit-o citată pe la seminarii de către studenți, dezbătută cu o anumită înverșunare. Constat însă că sînteți în conflict cu această carte, un conflict interior, personal...

MATEI CĂLINESCU: Înainte să răspund întrebării Dumneavoastră, aș vrea să-i mulțumesc cu înțiriere Marței Petreu pentru o invitație mai veche de a colabora la *Apostrof*, acum reînnoită. Am fost în conflict cu ZL? Aș spune, mai degrabă, că am încercat să evit un asemenea conflict, nerecîtindu-mă. Ani de-a rîndul mi-a fost pur și simplu frică să recitesc această carte. Astfel încît, prin 1988, cînd am primit o scrisoare de la Atena, de la fostul meu student și vechi prieten, Victor Ivanovici, care voia să traducă ZL în grecește, i-am mulțumit dar i-am spus nu. Nu mai țin minte cum am justificat refuzul meu. Cred că i-am scris că aș fi vrut să am timp să revăd textul, să-l rescruie poate în parte, să fac anume adăugiri, să scriu o prefață autobiografică, și că acest timp îmi lipsea; cred, de asemenea, că i-am mărturisit că nu mă încumet să mă recitesc, după atîți ani de exil (15 la acea dată). Simțeam cumva că o eventuală traducere trebuia precedată de o nouă ediție românească, ceea ce, pe atunci, era de neconceput. Nu de mult, lucrînd la un mai amplu proiect memorialistic — un proiect de literatură subiectivă, care poate părea ciudat pentru că e colaborativ: e vorba de-o carte de memorii paralele cu acelea ale fostului meu coleg de liceu și prieten de-o viață, Doctorul Ion Vianu, intitulată *Pe două voci: amintiri în dialog* —, am simțit nevoia să recitesc ZL ca să regăsesc atmosfera anilor în care am scris acest mic roman-eseu despre un personaj atît de improbabil în spațiul carpato-danubian (cu atît mai improbabil cu cît avea un model real: dar nu-i realitatea însăși cea mai mare sursă de improbabilitate?). Recitit — dar, trebuie să precizez, într-o relectură de un tip special, căci ea căuta între paginile cărții florile invizibile presate acum 25 de ani, amintirile neexprimate, pe care încerca să le rețezească pentru o clipă prin asociație — ZL nu m-a dezamăgit, cum mă temeam. Acum pot concepe reeditarea lui, poate împreună cu alte scrieri literare ale mele, mă gîndesc la cele trei cărți de poezie pe care le-am publicat între 1968—1972, și chiar la cîteva extinse fragmente autobiografice din *Pe două voci*. În legătură cu această din urmă carte, în plin proces de elaborare, revista de emigrație *Dialog*, mai exact suplimentul ei literar editat de Ion Negoițescu la Munchen, a publicat primele două capitole în numărul pe luna mai 1992 și următoarele două capitole urmează să apară în numărul viitor. Deci nu, nu sînt în conflict cu ZL deși la un moment dat mi-a fost teamă că aș putea fi... Dar nu e aproape utopic să ne „îndim la un volum de 400—500 de pagini care să reunească scrierile mele literare în condițiile din România de azi? Cine ar cumpăra-o, la prețurile la care se vînd azi cărțile? Apoi, după aproape 20 de ani de exil, nu se poate ca numele meu să nu fie în bună măsură uitat, mai ales de generațiile mai tinere. O reputație quasi-sub'erană ca a mea e fără îndoială limitată.

Ș.B.: A fost inițial — ați spus-o de altfel și într-un interviu — o carte „de sertar”, scrisă pe la începutul anilor '60 și publicată abia mai tîrziu, într-un moment de efemeră liberalizare culturală. Că a apărut în două ediții succesive pare aproape neverosimil astăzi. Vă amintii detaliile calvarului care a precedat ieșirea pe piață? Cîtă complicitate și cîtă ostilitate sau circumspecție a „investit” editura în scoaterea acestui volum?

M. C.: Oricît de ciudat ar părea, ZL a putut apărea în perioada de quasi-liberalizare culturală fără prea mari dificultăți — oricum cu dificultăți mult mai mici decît cele anticipate de mine și de cei doi redactori de carte care s-au îngrijit de cele două ediții, Geta Dimisianu și Ioana Andreescu. Menționez că ZL a mai apărut în 1971 și la editura *Kriterion* din București într-o excelentă traducere semnată de Szilágyi Domokos (buna născută despre această traducere era împărțită de cititori maghiari și din România și din Ungaria, unde am fost în toamna lui 1971 și unde l-am cunoscut pe György Konrad, căruiu îi plăcuse și cartea și traducerea; mai tîrziu aveam să-l descopăr și eu pe Konrad în traducerea engleză — *The Case Worker* — a cărții sale care tocmai fusese criticată și retrasă de pe piață la Budapesta în perioada vizitei mele acolo). Întrucît ZL a fost scris, în mare, la începutul anilor '60, ca un „text de sertar”, autocenzura a fost minimală. Ea a constat, în principal, în plasarea acțiunii și personajelor într-o abstractă perioadă interbelică. Dar anume ironii implicite la situația contemporană au rămas: de pildă utopia lui Licher, societatea perfect circulară de cerșetori și hoți; hoții i-ar jefui pe cerșetori, dar aceștia din urmă ar continua să trăiască din ce s-ar îndura hoții să le dea de pomana. Dar astfel de ironii implicite nu deranjau prea mult.

Ș.B.: Eram elev pe vremea aceea, dar îmi amintesc perfect impactul copleșitor pe care textul l-a avut asupra noastră. Am avut colegi cărora le-a modificat destinul, desocializîndu-i, radicalizîndu-le insurgența. Erați conștient de un asemenea impact? Ați avut parte de reacții de asemenea natură?

M. C.: Impactul pe care l-a avut ZL asupra publicului a fost artificial exagerat: oamenii erau infomețați de ceva care să se situeze la polul opus universului moral-politic pe care-l definea limba de lemn oficială și cei care dețineau monopolul virtual asupra mijloacelor de comunicație. În condiții normale, impactul ar fi fost mult redus, personajul intrînd în ordinea „interesantului” și poate chiar a „pitorescului” și nu în aceea a unei (sublime, inefabile) rezistențe simbolice. (De aceea cartea a stîrnit interes mai ales în țările foste socialiste: a mai existat o bună traducere în poloneză făcută de Irena Harasimowicz. Personajul meu profetic era de fapt un revoltat, un zurbagiu al spiritului, un mistic al negației și, fără să-mi dau seama, eu ofeream o alegorie a rezistenței individuale împotriva comunismului. De aceea m-a surprins, dar, evident, m-a și bucurat să descopăr că N. Steinhardt, în impresionantul său „Testament politic” care introduce *Jurnalul fericirii*, îl menționează pe ZL ca reprezentînd al doilea mod, cel simbolizat de A. Zinoviev, de rezistență împotriva

comunismului prin scandal, nesupunere totală și auto-marginalizare voluntară. Formula lui ZL e aceea a unui cinism mistic și totodată a unui misticism cinic — cinic nu în gînd ci în faptă, în sensul lui Diogene Cinicul, adică în sensul unei asumări a erotescului, a paradoxalului, a absurdului, a scandalosului.

Ș.B.: În logica timpului, un autor de o asemenea popularitate — cunoscut și pentru lipsa lui de concesiuni față de sistem — reprezenta o inadvertență, un posibil factor coagulant de nemulțumire socială. Vi s-a spus ceva în acest sens? Ați primit avertismente „oficiale”?

M. C.: Interesant e că nu mi s-au făcut reproșuri ideologice legate de ce publicam. Mi-a fost la un moment dat reproșat — de către un personaj politic important — faptul că aveam prea mulți prieteni foști pușcări-ași și, cum s-a exprimat el, „scandalagii”. Dar ce scriam probabil că nu se citea la partid. Iar partidul era oricum convins — cum mi-a spus acel personaj politic important — că putea oricînd șterge cu buretele, cum s-ar zice, tot ce scrisesem eu, tot ce scrisese oricine. Pe de altă parte, tot ce se publica se publica cu voia partidului, exercitată printr-o triplă cenzură (redacțională, instituțională — așa-numita Direcție a Presei, care la un moment dat se desființase fără să se desființeze — și

Matei CĂLINESCU

„EXILUL

NU-I INCOMPATIBIL

CU O FORMĂ DE

PATRIOTISM SUPERIOR...”

partidului însuși, prin secția culturală a comitetului central sau prin ministerul culturii). Dacă adăugăm și autocenzura, putem vorbi de o quadruplă cenzură. Problema pe care aș vrea să o ridic acum e aceea a felului cum se simțea un autor după ce o carte a sa — să zicem o carte curajoasă, plină de tășuri ascunse, plină de „fitile” și „sopirle”, cum se zicea, sau chiar deschis critică față de unele aspecte ale vieții sub comunism — fusese aprobată de către cenzură și apăruse. Nu pot aici vorbi, bineînțeles, decît în numele meu. Aș numi fenomenul la care mă gîndesc „postcenzură” — prin această noțiune înțelegînd efectele psihologice în timp ale faptului de a fi fost cenzurat politic de organismele unei puteri totale, faptul de a fi autorul unui text trecut prin filtru — fie el cu găuri, uneori mari — al cenzurii.

Postcenzura, oricît de mare ar fi bucuria imediată a scriitorului că un text i-a fost aprobat, aruncă atît în conștiința acestuia cît și a cititorului — și mă refer aici nu atît la un cititor ideal cît la unul dotat cu o inteligență orgolioasă și care nu vrea cu nici un preț să fie păcălit — simburii îndoielii. Este efectul simetric opus interesului pentru un text pe care-l creează simplul fapt al interdicției lui, al dificultății de a-l obține, al eventualei lui circulații subterane. Aura de prestigiu a fructului interzis e înlocuită de un halo incert și aducător de incertitudini. Asta, desigur, nu înseamnă că tot ce oprește cenzura e bun și că tot ce aprobă e rău: dar imprimatur-ul cenzurii ideologice creează o prezumție de conformism sau de irelevanță, iar clandestinitatea o prezumție de îndrăzneală iconoclastă. Ușurința cu care i s-a dat drumul lui ZL — deși asta se întîmpla într-o perioadă de relativă liberalizare — a avut asupra mea un efect tardiv, ca una din acele otrăvuri subtile care acționează cu înțiriere: de aceea, după decizia exilului (1973), a început să-mi fie frică să-mi recitesc cartea (și am ignorat-o pînă nu de mult. În ciuda defectelor ei literare, cînd, în sfîrșit, am recitit-o (după ce terminasem în engleză un studiu amplu despre relectură, intitulat *Rereading*, care va apărea la începutul anului viitor la Yale University Press), mi s-a părut o carte interesantă și în felul ei un document istoric.

Ș.B.: Ați deplîns în repetate rînduri așa-zisul „pact cu Diavolul” al scriitorului român din vremea dictaturii: și anume faptul că, dorind să rămînă în interiorul sistemului — ceea ce nu însemna neapărat implicare politică, ci doar certitudinea de a-și vedea toate cărțile publicate —, el se vedea pus în situația de a accepta servituțile cenzurii, prin definiție umiltoare.

M. C.: „Pactul cu diavolul” e o simplă metaforă în referință la cenzură, nu neapărat cea mai potrivită. Poate că mai adecvată ar fi noțiunea „păcălitorului păcălit”: cine vrea să păcălească cenzura sfîrșește totdeauna prin a fi păcălit. A vrea să publici un text în care crezi e totdeauna legitim. A introduce într-un astfel de text lucruri în care nu crezi pentru a le face să treacă pe celalalt e ispita și păcatul, mai mare sau mai mic. A minți, în definiția morală a bunului simț, e a spune ceea ce nu gîndești, a vorbi împotriva a ceea ce crezi, a afirma ce ți se pare fals, cu intenția de a induce în eroare. Nu intru acum în cazuistica foarte complicată a minciunii (uneori e recomandabil să minți, alteori nu); fapt e că cenzura are darul de a da pînă și adevărului aparența minciunii. Asta nu înseamnă că toți cei care au publicat în cursul prea lungii istorii a comunismului în România sînt vinovați de „colaboraționism”, cum pare a sugera întrebarea Dumneavoastră. Nu există culpabilități colective; nu există decît cazuri individuale și grade mai mari sau mai mici de vinovăție sau inocență. În proiectul autobiografic de care vorbeam, eu încerc să

înțeleg cazul meu, într-un extins examen de conștiință. Că la noi formula „puterii celor fără putere” n-a funcționat e neîndoiește dar cauzele sînt multiple, complicate, greu de cuprins într-o formulă. E ciudat cum și astăzi puținii noștri disidenți sau semi-disidenți stîrnesc furiile nu numai ale presei guvernamentale și ultranaționaliste, dar și ale unor oameni care n-au ce să-și reproșeze în privința lucrurilor pe care le-au publicat în epoca lui Ceaușescu sau după aceea. Dar acești oameni n-ar trebui să se mîndrească prea mult cu statutul lor de „tolerați” și de „extratereștri” căzuți din altă planetă în mijlocul României ceaușiste (mă gîndesc la un distins prozator și critic care spunea recent că el nu s-ar fi putut cobori într-atît încît să-i adreseze o scrisoare de protest agramatului dictator comunist Ceaușescu, cum făcuse un fost poet realist-socialist).

Ș.B.: O întrebare pe care vroiam s-o evit, dar a devenit din nou actuală: procesul aberant al culpabilizării exilului, orchestrat la noi imediat după revoluție, a traversat practic două faze: la început a fost etapa „salamului cu soia”, iar acum se spune că intelectualii din exil promovează imaginea negativă a României ca mit justificativ, pentru a-și argumenta rămînerea de parte de țară. Intre timp s-au adăugat și alți „promo-

tori”: Fundația Soros, Budapesta, Banca Mondială, unele diplomații occidentale. Sîntem într-adevăr victimele unei persecuții planetare?

M. C.: Ostilitatea față de exil, cultivată de actualul regim din prima clipă, e o diversiune, unul din aspectele naționalismului pe care foștii comuniști (în alianță cu foștii fasciști sau cu oameni cu structuri mentale fascistoide) îl îmbrățișează ca pe-un instrument al puterii, ca pe un mijloc de acces la puterea politică. Naționalismul e la fel de irațional, de simplist-iluzoriu, de primitiv și de potențial violent ca și comunismul, cu diferența că acum mișcarea pendulului ideologic îl favorizează, pentru un timp. Ce se poate face? Cred că singura speranță stă în încercarea de a face să funcționeze, chiar minimal, mecanismele democratice (alegerile, presa liberă, legalitatea — ceea ce în englezește se numește „the rule of law”, domnia legii), care duc în chip natural la eroziunea formelor autoritare ale puterii. Pericolele sînt însă mari — vezi „modelul” iugoslav al lui Milosevici! Astfel de oameni, pentru a-și păstra puterea, nu se dau în lături, literalmente, de la nimic.

Ș.B.: Ați folosit într-un interviu o formulă șocantă: arta exilului. Spuneați că în condițiile internaționalizării din zilele noastre, pentru români nu-i un lucru chiar rău să învețe arta exilului, Readaptarea într-o altă lume.

M. C.: „Arta exilului”: expresia mi-a fost sugerată de faimosul motto joycean al lui Stephen Dedalus (care se sufoca în Irlanda lui natală, în acel Dublin despre care Joyce, exilatul, avea să scrie toată viața): „silence, exile, and cunning”. Dar asta se aplică mai ales artiștilor. Dincolo de expresia pe care am folosit-o, cred că exilul nu-i un lucru rău: e, dacă nu o artă, măcar o școală. În Statele Unite, constat că dintre națiunile est-europene români sînt cel mai prost reprezentați numeric: pe lângă milioanele de polonezi, unguri, sau greci, americani de origine română sînt cel mult cîteva sute de mii, nimic toată. Exilul, de altfel, nu-i incompatibil cu o formă de patriotism superior — superior pentru că e mai senin, mai abstract nostalgic — netulburat de urtele pasiuni etniciste.

Ș.B.: Constat la intelectualii de aici (mai ales la cei din mediul academic) o anumită presiune a sistemului, reglată de cererea pieții: te poți impune mult mai lesne abordînd o temă, o metodă sau o linie „la modă” (în sensul absolut pozitiv, deloc depreciativ al termenului), decît mergînd pe o cale inedită sau asumîndu-ți luxul de a fi anacronic. Acesta este și motivul (glosa cîeva pe marginea unei statistici) pentru care unii francezi de mare calibru — obișnuiți să impună un stil și nu să se supună unuia — evită să predea în Statele Unite. Nu știu dacă este așa, dar teza e incitantă, chiar dacă ascunde o eroare...

M. C.: Intelectualii academici americani acceptă dictatura modelor: dominant acum e un soi de marxism de nuanță althusseriană (bazat pe lectura unui singur articol de Althusser, cel despre „Ideologie și aparatele de stat”, amestecat cu psihanaliză (de preferință lacaniană), cu deconstrucționism (Derrida predă acum la Irvine — oare el nu e unul din acei „francezi de mare calibru” de care vorbeai?) și desigur cu feminism, care de altfel adoptă schema marxistă-eschatologică, înlocuind însă proletariatul salvator cu femeile, care, ele vor salva lumea de răul violenței patriarhale, de domnia crudă a „tatălui”, de toate relele impuse de cultul opresiv al virilității, pe care se bazează întreaga cultură umană de la începuturile ei și pînă astăzi.

Bloomington, 8 august 1992

Interviu realizat de ȘTEFAN BORBELY

Petru Dumitriu
REPERTA EST THULE

În Analele lui Tacit e pomenită navigațiunea unei escadre de galere romane către Miază-noapte. Scrie acolo: reperta est Thule, „a fost zărită Thule”. Istoricii moderni înclină a crede că nu de Islanda e vorba, ci de coastele Danemarcei. „Thule” ziceau cei vechi pentru a numi un ținut depărtat, necunoscut, poate imaginar. Ultima Thule sună pe latinește cum ai zice „capătul lumii”.

Aceste două cuvinte latine sunt titlul unei plăchete, al unui volum subțire de versuri apărut la Cartea Românească în 1990. Autoarea este Constanța Buzea, iar volumul este o colecție de sonete.

Fără a fi critic literar, nici poet, ci doar cititor și amator de poeme îmi permit a publica aici câteva reflecții și observații inspirate de lectura sonetelor Constanței Buzea, lectură pe care o dătoresc Martei Petreu, căci ea mi-a trimis cartea — nobil exemplu de loialitate și generozitate colegială. Îi mulțumesc ei pentru carte, și Constanței Buzea pentru că a scris-o. E o carte care merită să nu fie uitată.

Amator de poeme, îmi plac poemele scurte ale marilor poeți chinezi și mai ales cele și mai scurte, numite hai-ku sau hai-kai, ale poezilor japonezi — mai cu seamă ale lui Matsuo Bashō, călugăr budist pribeag, care a trăit în secolul al XVII-lea:

Pe crenguță desfrunzită
O cioară.
Iarnă.

Dar îmi plac mai presus de toate sonetele marilor Italiani și Spanioli, ale lui Shakespeare, ale lui Rilke, ale lui Baudelaire... și trebuie să mă opresc, ar fi prea mulți de pomeni. Pentru mine, sonetul, scurt, strâmt, șlefuit, străpunător, cu „poanta”, pe românește „vârfu” ascuțit în ultimul vers, este poemul ideal, poemul prin excelență... dar iată-mă că uit distihul grec și latin, și mai ales pe al lui Catul:

Odi et amo. Quare id fieri, fortasse requiris:
Nescio, sed fieri sentio et excrucior.
O urâsc, o iubesc. Tu mă întrebi: cum se poate?
Nu știu, dar așa simt, și mă simt răstignit.
Totuși: poemul meu preferat este sonetul. Cu condiția să nu fie discursiv și descriptiv. Să fie un șif-păt, sau să nu fie. Să fie un geamăt, un suspin, o răbufnire de patimă, de durere, de iubire, ferecată în structura complicată a strofelor și rimelor, versurile al treisprezecelea și al paisprezecelea fiind ca împunsătura de spadă a toreadorului — poetul fiind în același timp înjunghietorul și înjunghiatul, și stră-pungându-ne inima prin aceea că a lui sângerează melodic.

Vorbesc de sonetele mele preferate, din Evul Mediu provensal și italian, din Renașterea italiană, spaniolă, engleză, franceză, din secolul al XIX-lea și al XX-lea. Dar și de contemporani de-ai noștri, printre care o modestă Româncă, pre numele său Constanța Buzea.

Mari poete, sau poetese, au făcut sonete nemuritoare: Louise Labbé, poate Anna de Noailles, născută Brâncoveanu, Vittoria Colonna, singura femeie iubită de Michelangelo, el însuși creator de sonete nouitate, și fără îndoială cea Gaspara Stampa, pe care n-o cunosc, dar pe care o pomenesc un vers de Rilke. Din lumea anglo-saxonă trebuie să amintesc Emily Dickinson, Christina Rossetti și Elizabeth Barrett Browning, cu ale sale Sonnets from the Portuguese, strict englezeste, strict ale ei, și nepieritoare.

Sonetele Constanței Buzea n-au titluri. În loc de titlu, primul vers tipărit în litere cursive — ceace îi dă un spor de forță expresivă, fără a știrbi câtuși de puțin intensitatea „poantei” finale. De pildă ciudate sunt zăpezile târzii

vecin cu umbra ușă lângă ușă

Notez în treacă sunt-ul latin, pe care îl prefer sint-ului cu sunet slav. Dar deosebit de importantă e lipsa de punctuație și de litere mari. Textul devine și mai dens, și mai „pipăbil”, și mai puternic. E de altfel plin nu numai de metafore și comparații, ci și de aliterații, de simetrii și de asonanțe:

promis retras de sorți și de stafii
întâi o simetrie contrastată, „promis retras”, apoi o aliterație, sorți și stafii.

Exemplele acestei arte dense și intense sunt nenu-

mărate în cele vreo cincizeci de sonete ale volumului. Ele dau sonetelor Constanței Buzea ceva melodic și enigmatic, de cântec și descântec, de vrajă, de murmur tainic. Dar legea neîndurătoare a sonetului, și anume, sfârșitul ca o împunsătură de pumnal sau de spadă, sunetul de țimbal de bronz sau de argint sau de aur, suspinul cel de pe urmă, tipătul șguduiilor din ultima terțină, și mai ales din ultimele două versuri, și mai presus de toate din ultimul vers, nu e uitată, dimpotrivă:

in spatele oglinzilor sunt una
pereche adevărul și minciuna
în nesfârșita dubla lor teroare

Sfârșit, fără punct... Iar spre desfătarea cititorului — cititoarei — iată și terțina precedentă. E vorba de un inorog, vietate de vis și basm:

e geamănă dormirea lui cu luna
și geamăn cu murirea somnului pare
fiind iubire și fiind trădare

Sonetele acestea sunt obscure (patru cuvinte care sună ca un vers de Constanța Buzea), dar, sau poate tocmai de aceea, tulburătoare. Înțelegerea, deslușirea sunt anevoioase, aproape imposibile. Înă presimțirea, senzația de a fi aproape de sens, senzația de pre-sens, pre-înțeles, dacă mi se îngăduie această născocire după modelul „presimțirii”, senzația aceasta este puternică, tulburătoare, vecină eu vraja.

Și nu lipsește țipătul de durere, de dor, de fascinație, de chin lăuntric. Poeta este vrăjitoare, dar și vrăjită. E creatoarea sonetului, dar și victima lui. Iubește, dar nu este iubită, sau este iubită „alături de drumul”. Este cucerită, supusă, dar răsvrătită, descătușată, liberă.

Tainice, străvezii, semi-străvezii, translucide, nu transparente, izbucniri de realitate și de adevăr omenească, sonetele Constanței Buzea pot fi acceptate de cititor — sau cititoarei —, care vor rămâne pentru totdeauna „fermecești”, vrăjiți de murmurul lor tainic sau de dangătul lor de clopot de bronz, de argint, de aur. Ele pot fi respinse de cititor sau de cititoarei, care își vor dauna lor înșiși, renunțând la aceste giuvaeruri nestimate, frumoase precum puține altele dela sonetele lui Eminescu înceace. Așa putea da aici zeci de exemple de versuri, de strofe, de sonete întregi, care în felul lor sunt desăvârșite. Dar las cititorului, cititoarei, plăcerea de a le descoperi ei înșiși și de a putea spune reperta est Thule.

«cartea de nișip»

„Carte după carte, cafea după cafea...”
(Bioy Casares despre Borges)

OCTAVIAN GR. ZEGREANU
Amfore stelare
Ed. „Ciprian & Cătălina” Cluj, 1991

Un debut editorial întârziat, Octavian Gr. Zegreanu (născut în 1938) apropiindu-se de vârsta cînd alții visează la antologile selective de autor sau la rememorarea etapelor poetice. Privit și prin acest aspect, volumul de față este mai ales unul recuperatoriu și de împlinire a orgoliului liric — autorul fiind prezent ani de zile în câteva dintre revistele culturale din țară.

Ca trăsături definitorii, sînt de remarcat tonul confesiv, ancorarea în nota tradiționalismului liric transilvănean, lipsa propriu-zisă a unui program și a unei tehnici poetice. Este o tradiție a medicilor clujeni să participe — ca public sau, adesea, ca și creatori — la viața spirituală a orașului. Victor Papilian, prozator și director al Teatrului Național, este exemplul cel mai strălucit; Octavian Fodor și-a încercat talentul de eseist, Profesorul Chiricuță condeii de poet; ca să nu vorbim despre Augustin Buzura, pe care medicina l-a pierdut în favoarea literaturii. Acestui fenomen cultural îi aparține și doctorul Octavian Gr. Zegreanu.

NIMIGEAN
Scieri alese
Ed. „Pan”, 1992

Titlul acestui volum de debut este, din capul locului, spectaculos și impune spiritul unui poet care mizează, înainte de orice, pe forța de sugesție a ironiei. A debutat cu „scieri alese” și înscriindu-și pe copertă doar numele (fără nici măcar inițiala prenumelui), iată o veritabilă (auto)persiflare. Să mai adăugăm la aceste amănunte tirajul hiperconfidențial și prețul cărții (un milion), evident pe aceeași linie a „ironiei amare” asumate.

În rest, poezia lui Nimigean e un amalgam de autenticitate și livresc, de sobrietate și grație, de profunzime și superfluu. Cultivă cotidianul dar și introspecția, dă frîu liber fanteziei și, totodată, ancorează în concretul cel mai apropiat. Limbajul poetic oscilează și el între aceiași „parametri”. Asemeni multora dintre debuturile ultimilor ani (debuturi târzii, după lungi și uneori umiltoare așteptări), versurile scrise de Nimigean probează căutarea matură a unui drum propriu. Orgoliul poetic nelipsindu-i deloc, autorul are șansa unui astfel de drum.

ALEXANDRU PETRIA
33 de poeme
Ed. „Agrorom”, Cluj, 1992

Primit foarte bine de criticul Alex. Ștefănescu (care-i semnează prezentarea volumului și, nu de mult, a paginii de poezie din România literară), Alexandru Pe-

tria ar putea fi într-adevăr una dintre tinerele speranțe ale poeziei actuale. Autorul are de partea sa, în primul rînd, provocatoarea imberbie a vârstei, cit și o oarecare lejeritate de mișcare în registrul expresiei lirice. Cultul cuvîntului, notația concisă a sentimentelor și „exploatarea” semeață a cotidianului mărunt sînt principalele teme ale discursului său poetic.

Nu întrevădem însă noutăți față de precedentul volum, Neguțătorul de arome, debutul editorial din anul abia trecut. O anume grabă de a ieși pe „piață” poate facilita receptarea acestui poet, dar, în egală măsură, îl poate și „bloca” în (ca să-i cităm unul din versurile finale) „aceeași haină sonoră”. O notă modestă, din păcate, pentru condițiile grafice în care apare acest al doilea volum.

ESEU POLITIC

- DOINA CORNEA, Libertate?, Ed. Humanitas, 1992
- ION CRISTOIU, Punct și de la capăt, Publishing House ELF, 1992
- NICOLAE MANOLESCU, Dreptul la normalitate, Ed. Litera, 1991
- FLORIN SICOIE, Tratat asupra cozii, Ed. Fundației Culturale Române, 1992
- VLADIMIR TISMĂNEANU, Ghilofina de scrum, Ed. de Vest, 1992
- LAURENȚIU ULICI, Puțin după exorcism, Publishing House ELF, 1991

Sociologic și psihanalitic vorbind, politicul a fost, este și va fi, după cum se conturează „la vîr” lucrurile în momentul de față, una dintre obsesiile cele mai acute ale societății noastre, antrenînd, într-un amefitor joc, energii, patos și patimi, luciditate, disperare și speranță. În planul culturii, marginalizat astăzi ca și în trecut, asistăm deja la o confruntare „la vedere” a spiritelor, fapt prăvizibil de altfel după evenimentele din 1989. Este o dispută deschisă, axată, în mare, pe determinante precum: necesitatea reevaluării axiologice a fenomenului cultural și, în genere, literar din perioada comunistă (asemănător cu ceea ce se întimplă în celelalte „compartimente” ale existenței noastre sociale); factorul moral în viața omului creator de valori; angajarea (sau neangajarea acestuia — o tautologie în concepția unora dintre analiști); oportunismul în raport cu puterea — și enumerarea ar putea continua.

Numele autorilor pe care-i luăm aici în discuție sînt binecunoscute (excepție făcînd Florin Sicoie) de dinainte de 1989, cînd au semnificat diverse tipuri de experiență existențial-spirituală în contex-

tul „socialismului real”: opoziție deschisă, viguroasă față de regimul totalitar, din păcate lesne uitată astăzi de către o parte dintre noi (Doina Cornea); exil și cercetare aplicată, dintr-o poziție critică, a sistemului comunist românesc și în general din răsăritul european (Vladimir Tismăneanu); prestație literară de excepție, lipsită de compromisuri (Nicolae Manolescu, Laurențiu Ulici); spirit publicistic în plină afirmare, în limita admisă de sistemul politic atotputernic (Ion Cristoiu); izolarea asumată, în așteptare, specifică mării majorități a scriitorilor tineri (Florin Sicoie). Ceea ce-i reunește în acest grupaj editorial (la care, evident, s-ar putea adăuga și alte titluri) este, așa cum am remarcat încă de la începutul scurtelor noastre considerații, suportul de ordin politic de la care se pleacă.

Trebuie remarcat, înainte de orice, un fapt indubitabil: prezentele apariții editoriale ar fi fost imposibile fără evenimentele din decembrie 1989. Principalele teme pe care ele le iau în discuție sînt: politicul raportat la existența individuală și colectivă; conceptele de adevăr, democrație și libertate; analiza unui trecut încă prezent în noi (de care cu greu ne vom desprinde cîndva); disecarea marilor necunoscute ale perioadei comuniste și postdecembriste; oportunismul și demagogia; gravitatea prezentului și nesiguranta viitorului. Titlurile sînt semnificative prin ele însele și dau, în fiecare dintre cazuri, o primă sugestie, esențială, asupra conținutului.

În altă ordine de idei, se poate discuta aici de o anume tipologie a discursului politic. Nicolae Manolescu, Laurențiu Ulici și Ion Cristoiu apelează la eseu sau la publicistica propriu-zisă, într-o libertate nelimitată a gîndului, analizînd lucid și polemic diversitatea temelor propuse. Doina Cornea și Vladimir Tismăneanu se slujesc de interviu, rememorînd trecutul, spectaculos și grav în intercondiționarea existenței individuale și a istoriei, analizînd utopia comunistă și privilegiind speranța într-o schimbare a societății românești. Florin Sicoie propune un roman-pamflet (un fals roman, în cele din urmă), insistînd sarcastic asupra unui „fenomen” prezent, sub diversele lui forme, de-a lungul istoriei, acutizat însă și cu o trăsătură aparte în societatea noastră — în cea abia încheiată, dar și în cea actuală.

Sentimentul pe care-l dă lectura acestor cărți este că asistăm la interogarea și înfruntarea unui trecut foarte recent, alături de scrutarea atentă a unui prezent, din nefericire, atît de contorsionat. Ambele aspecte — din perspectiva dreptului la normalitate, care a fost confiscat de comunism, dar în afara căruia nu poate fi vorba de o autentică viață individuală și comunitară.

STEFAN MELANCU

POEZIE

IUSTIN PANȚA
Obiecte mișcate
Ed. „Eminescu”, București, 1991

Iustin Panța debutează, indubitabil, sub semnul lui Proust. Că așa stau lucrurile o demonstrează motto-ul volumului (preluat din binecunoscutul roman al prozatorului francez), dar și elaborarea ca atare a poeziei sale: poemul se află într-un permanent flux și reflux al memoriei, cu succesive glisări spațio-temporale. De aici, respirația largă, aparenta lipsă a temelor mari, ambițioase, subtilitatea erosului și observarea minutioasă a „obiectelor” ce intră în spațiul reflecției lirice. Și tot de aici, preferința pentru o anume amplitudine a poemului în proză.

Laureat al Salonului Național de Carte de la Cluj, din acest an, Iustin Panța se află deja în atenția criticii. Are toate datele unui poet format despre care (impărtășind siguranța lui Mircea Martin, prezentatorul volumului) se va mai vorbi.

D O S A R

EUGENIO COSERIU

Eugenio Coseriu

PRINCIPIILE LINGVISTICII CA ȘTIINȚĂ A CULTURII*

Dacă vorbim de principiile lingvisticii ca știință a culturii, înțelegem, prin aceasta, principiile lingvisticii la care vrem să contribuim, principiile care ne călăuzesc și ne-au călăuzit până acum în cercetare, principiile pe care am încercat să le aplicăm în tot ce am putut realiza până astăzi.

Aceste principii sunt foarte puține, sunt numai cinci și sunt principii simple, dar după părerea mea aceste cinci principii, cu corolarele lor, sunt fundamentale.

1. Principiul obiectivității

Primul principiu este un principiu care depășește lingvistica și toate științele, fiindcă se aplică, explicit sau implicit, de către toate științele. Este vorba de principiul obiectivității, datorită căruia orice știință prezintă sau tinde să prezinte obiectul în obiectivitatea sa, așa cum este el ca obiect. Acest principiu a fost formulat de Platon, în dialogul despre „Sofist”, cu celebra formulă τὰ ὄντα ὡς ἔστιν λέγειν, i.e. „a spune lucrurile așa cum sînt”. Spunea, acolo, Platon că aceasta este trăsătura caracteristică, esențială, a **logosului adevărat**:

λέγει εἰς αὐτὸ ἀληθῆς (λόγος) τὰ ὄντα ὡς ἔστιν
pe cînd Logosul neadevărat spune lucrurile cum nu sînt sau cum sînt numai dintr-un punct de vedere sau cum au fost sau cum sînt numai într-un moment determinat ș.a.m.d..

S-ar părea că este principiul cel mai simplu și mai ușor de aplicat: ne uităm la lucruri, le examinăm și le descriem așa cum sînt. În realitate, este principiul cel mai greu de aplicat, fiindcă nu vedem niciodată lucrurile în toate contextele lor, în toate conexiunile lor și nici măcar în toate conexiunile lor necesare; tindem deci să parțializăm, tindem să considerăm lucrurile în sine așa cum sînt lucrurile văzute dintr-o anumită perspectivă și de multe ori uităm să spunem — ceea ce ne-ar putea salva în știință! — că e vorba de o viziune dintr-o anumită perspectivă și cu anumite limitări care nu pot fi eliminate, nu pot fi ignorate.

Ce înseamnă însă principiul obiectivității, sau „a spune lucrurile așa cum sînt”, pentru o știință ca lingvistica?

Dacă în general acest principiu se aplică tuturor științelor și dacă, din acest punct de vedere, știința oricum e universală în fiecare caz — chiar dacă te-ai ocupa de detalii, de lucrurile cele mai particulare —, fiindcă e vorba de universalitatea lucrurilor ca atare, în cazul lingvisticii acest principiu al obiectivității implică [și] un al doilea principiu, cel al umanismului.

2. Principiul umanismului

Acest principiu e impus de faptul că în lingvistică este vorba de un obiect care este o activitate liberă, o activitate a omului, și anume o activitate liberă în sensul filosofic al acestui cuvînt — adică o activitate al cărei obiect e nesfîrșit, e infinit. E vorba deci de o activitate permanent creatoare, într-o măsură oarecare, o activitate ca activitatea artistică sau ca cea religioasă sau ca cea științifică și filosofică. Este vorba adică de o activitate de genul celeia pe care o numim **cultură** sau, uneori, spirit — spiritul nefiind, în realitate, altceva decît această activitate de creație ca atare, adică **energeia** ca atare, care se realizează în aceste forme istorice pe care le numim, ca forme concrete, realizate în istorie, **cultură**. Spiritul este activitate

tea și înseși aceste forme realizate de activitate sau activitatea însăși realizată în istorie, i.e. cultura. Între toate aceste forme, una dintre ele și forma fundamentală — ceea ce ne putem discuta mai îndelung aici — este tocmai **limba-jul**.

Ce înseamnă principiul umanismului pentru lingvistică și, în realitate, și pentru celelalte științe ale culturii?

Mai întâi de toate, acest principiu înseamnă că, în aceste științe, nu avem nevoie de ipoteze, fiindcă nu avem nevoie de ceva pe care să-l punem „dedesubtul faptelor”, pentru a le putea interpreta. Aceasta deoarece, aici, faptele le

era, în realitate, aceeași „intuiție originară” la care mă gîndisem eu și s-a văzut că ea nu putea servi, de fapt, ca bază, fiindcă se confunda știința originară intuitivă a vorbitorului cu o știință deja reflexivă a vorbitorului ca lingvist, a vorbitorului care vorbește despre limbă, — pe cînd acea intuiție la care mă refeream eu, era intuiția care se arată în activitatea de a vorbi și care are numai această justificare: „așa se spune în limba mea”, nimic altceva (aceeași intuiție care se arată [și] în interpretare, în înțelegere și în acceptarea sau respingerea fără alte motivări a vorbirii altora).

Aceasta înseamnă că, în lingvistică și în alte științe ale culturii, plecăm de la ceea ce știm deja vorbitorii ca vorbitori și încercăm să justificăm, să explicăm intuiția care e la baza activității vorbitorilor înșiși. Într-o formulare care, uneori, a părut (unora) paradoxală, spunem, și susținem și astăzi, că limbajul nu funcționează prin și pentru lingviști, ci prin și pentru vorbitori. Ca lingviști nu trebuie să uităm niciodată acest lucru!

FIȘĂ BIOBIBLIOGRAFICĂ

- Născut la 27 iulie 1921 la Mihăileni (Republica Moldova)
- În 1939—1940, își începe studiile universitare la Iași, avînd ca profesori, între alții, pe George Călinescu, Petre Caraman, I. Jordan, G. Ivănescu.
- Între 1940—1949, studii în Italia, la universitățile din Roma (1940—1944), Padova (1944—1945) și Milano (1945—1949). Doctorat în litere la Roma, cu G. Mager (1944). Doctorat în filozofie la Milano, cu Antonio Banfi (1949). „Italia a însemnat pentru mine foarte mult”; „aparțin mediului lingvistic italian” (dintr-un interviu acordat lui N. Saramandu, 1974).
- Între 1951—1963 este profesor titular de Lingvistică generală și indoeuropeană la Universitatea din Montevideo, Uruguay, și director al Institutului de Lingvistică al aceleiași Universități. Între 1960—1963 este și profesor invitat sau asociat la Universitățile din: Coimbra (Portugalia), Bonn, Frankfurt și Tübingen (Germania). Publică **Sistema, norma y habla** (1952), **Sincronía, diacronía e historia. El problema del cambio lingüístico** (1958), **Teoría del lenguaje y lingüística general** (1962).
- Din 1963 este profesor de filologie romanică (din 1966: de filologie romanică și lingvistică generală) la Universitatea din Tübingen. În anii 1972—1973 și 1977—1978 este profesor asociat la Universitatea din Strasbourg; pe perioade mai restrînse, este invitat la peste 31 de Universități din diverse țări ale lumii.
- Dintre lucrările fundamentale publicate în această perioadă: **Einführung in die strukturelle Linguistik**, 1969; **Einführung in die transformationelle Grammatik**, 1970, 1975; **Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart**, I, 1969; II, 1972; **Sprache. Strukturen und Funktionen**, 1971; **Principios de semántica estructural**, 1977, 1981, 1986; **Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje**, 1977; **Estudios de lingüística románica**, 1977; **El hombre y su lenguaje**, 1977, 1985; **Gramática semántica, universales**, 1978; **Text-linguistik. Eine Einführung**, 1980, 1985; **Lecciones de lingüística general**, 1981, 1986; **Más allá del estruc-**

cunoaștem într-un fel prin ceea ce se poate numi „știința originară” sau chiar „știința originară”, în sensul lui Husserl, adică prin ceea cunoaștere pe care omul o are despre sine însuși și despre tot ceea ce face ca subiect creator și liber. Această cunoaștere este, fără îndoială, intuitivă, dar ea este tocmai baza și punctul de plecare pentru fiecare știință a culturii, deci și pentru lingvistică. De aceea, de la începutul activității mele, am vorbit tocmai de intuiția subiectului vorbitor. Atunci cînd, mult mai tîrziu, s-a început să se vorbească, în lingvistică, și în America de Nord, despre „intuiția subiectului vorbitor”, aceasta nu

turalismo, 1983; **Sprachkompetenz**, 1988.

- Traduceri ale lucrărilor în: germană, spaniolă, portugheză, italiană, engleză, japoneză, rusă, franceză, finlandeză, cehă, greacă, coreeană, română.
- Culereri omagiale: **Logos semantikós**, 5 volume, 1981 (LXX — 2376 p., 198 de savanți din 31 de țări); **Dacoromania**, 1982 (248 p., 22 de colaboratori); **Energie und Ergon**, 3 volume, 1988 (LXVIII — 1532 p., 91 de lingviști din 20 de țări).
- „Dacă e «să spunem lucrurile așa cum sînt», atunci trebuie să recunoaștem că ne aflăm în fața unui gigant” (H. H. Christman, 1981).
- „un lingvist pentru secolul XXI” (Takashi Kamei, 1981).
- „Nimeni nu poate spune ce căi va urma lingvistica în viitor. Dar putem afirma deja, fără exagerare, că teoria lingvistică a lui Eugenio Coseriu nu va fi mai puțin importantă pentru lingvistica «poststructuralistă» decît au fost ideile lui Ferdinand de Saussure pentru structuralismul lingvistic” (J. Albrecht, J. Lüdtke, H. Thun, 1986).
- Președinte (1969—1970) și vicepreședinte (1970—1971) al Societății de Lingvistică Europeană. Vicepreședinte (1977—1980) și președinte (1980—1983) al Societății de Lingvistică Romanică. Președinte la **Modern Humanities Research Association** (London, 1985). Membru onorific al Societății de Lingvistică din America, al Cercului Lingvistic din Praga ș.a. Membru sau membru onorific al Academiei Braziliene de Filologie, al Academiei Regale a Norvegiei, al Academiei Spaniole, al Academiei de Științe din Milano, al Academiei Europene (din Londra), al Academiei de Științe din Republica Moldova, al Academiei Române.
- **Doctor honoris causa** al Universităților din București, Montevideo, San Juan (Argentina), Tampere (Finlanda), Córdoba (Argentina), Santiago (Chile), Münster (Germania), Madrid, Bologna, Grenada, Chișinău, Cluj, Iași.

Lingvistul trebuie să plece deci de la vorbitor sau chiar de la sine însuși, dar ca vorbitor, ca subiect de limbaj. Spus într-o formă mai generală, în lingvistică — și în celelalte științe ale culturii — e vorba de această trecere de la ceea ce este „bekannt”, adică „cunoscut intuitiv”, în sensul lui Hegel, la ceea care să fie „erkannt”, adică „cunoscut în mod justificat, cu bază sau întemeiat”. De aceea am întrebuițat de multe ori această formulă a lui Hegel — „trecerea de la **bekannt** la **erkannt**” — sau am încercat să situez lingvistica în cadrul distincțiilor de grade ale cunoașterii la Leibniz. În *Meditationes de cognitione, veritate*

et ideis (1684), Leibniz vorbește despre cunoașterea ca știință, deci **cognitio adaequata** a ceea ce este la vorbitor o **cognitio confusa**, adică o cunoaștere cu totul clară (căci „confusa”, la Leibniz, nu se opune lui clar), însă care nu are justificare. Ceea ce trebuie să facă lingvistul, în schimb, este să justifice această cunoaștere intuitivă.

La acest principiu se va putea obiecta: „Bine, principiul în cauză este, fără îndoială, valabil pentru tot ceea ce este universal, dar nu putem cunoaște, prin știința originară pe care o avem cu privire la noi înșine, datele istorice, de exemplu, din trecut. Nu putem cunoaște faptele particulare, nici cele de astăzi. Nu putem învăța, prin știința originară, japoneza de exemplu.” Fără îndoială, așa este. Știința originară se aplică numai la ceea ce este universal. Adică, prin știința originară înțelegem ce este limba, care este funcția limbii, ce este o unitate lingvistică, dar nu vom ști care este [funcția sau unitatea respectivă] în fiecare caz. Însă tocmai de aceea și în interpretarea faptelor particulare, și în interpretarea faptelor istorice, aceeași știință originară pe care o are omul cu privire la el însuși constituie baza interpretării. Se crede, de multe ori, că interpretarea istorică, de ex., a faptelor este o interpretare care n-ar trece prin subiect și prin această intuiție a subiectului. În realitate, fiecare interpretare în acest domeniu — unde nu avem alte ipoteze decît pe acelea pe care le putem gîndi noi cu privire la noi înșine — este o explicație din **punctul meu de vedere**. Prin acest proces hermeneutic, extrem de greu, ne asumăm personalitatea și condițiile istorice ale persoanelor de care vorbim, ca să justificăm faptele lor, să ne întrebăm pe noi înșine, ce am fi făcut noi în aceste condiții și de ce noi am fi făcut în aceste condiții același lucru. Un filosof englez, care a fost cîva timp destul de uitat, din cauza unei orientări diferite a filosofiei în Anglia, dar care în ultimii ani e din ce în ce mai prețuit — Collingwood —, zice că atunci cînd ne întrebăm de ce l-a ucis Brutus pe Cezar, în realitate ne întrebăm de ce eu — în condițiile istorice din timpul lui Brutus și Cezar — l-aș fi omorît pe Cezar. Nu numai că așa trebuie să facem, zice Collingwood, ci așa face, într-adevăr, orice istoric, chiar dacă el crede că nu [face astfel]. Deci și în istorie — fiind vorba însă de o interpretare tot sincronică — se reconstruiește toată situația în măsura posibilităților și ne întrebăm: „în această situație de ce aș fi făcut eu asta sau asta”. Tot așa [procedăm și] pentru explicarea schimbărilor lingvistice. În realitate, întrebarea este aceeași: **de ce aș fi adoptat eu acest lucru?** Se înțelege că trebuie să arătăm, să dovedim că într-adevăr așa este, să avem argumente pentru asta. Faptul că aceste argumente sînt, uneori, greu de găsit, nu înseamnă că putem aplica altă metodă, că am putea ajunge la rezultate mai valabile cu ajutorul unei alte metode. Cum spunem undeva, tocmai vorbind de aceste interpretări în istorie, fără îndoială, interpretarea estetică a unui roman poate prezenta anumite riscuri, dar asta nu înseamnă că în loc de interpretarea estetică putem cîntări romanele pentru a le stabili valoarea; fiindcă această cîntărire nu are absolut nimic de a face cu valoarea estetică. Și susținem că tocmai exactitatea științelor umane, a științelor culturale, depinde de acest **știut originar**, de ceea ce omul știe cu privire la sine însuși.

Există mai multe corolare ale principiului umanismului. Nu putem vorbi de toate, însă unul ni se pare cu totul fundamental. Este vorba de **unitatea permanentă** — în lingvistică și în alte științe ale culturii, însă în lingvistică în mod particular, fiindcă aici au existat atîtea devieri — între **teorie și studiu empiric**.

Nu are nici un sens, dacă aici plecăm de la ceea ce este **bekannt**, să construim teorii independente de fapte și să se spună, cum s-a spus uneori, că dacă teoria nu se aplică realității, **tant pis pour la réalité**; nu, de vină în acest caz este, oricum, teoria și nu realitatea. Filosoful spaniol Ortega, vorbind despre această aberație, a teoriilor inaplicabile, spune: „Una teorie que no se aplica no es una teoría, es una estupidez”.

Și pentru fapte, aceasta înseamnă același lucru: nu există, în realitate, studiu

(Continuare în pag. 14)

* Prelegere rostită cu ocazia decernării titlului de doctor honoris causa al Universității din Cluj (11 martie 1992).

DORA PAVEL: Impărtașiți-ne, la începutul acestui dialog, cite ceva din periplul dvs. universitar, din acea extraordinară aventură spirituală pe care ați trăit-o la catedrele unor universități celebre din Europa și America Latină. Ați putea rememora, așadar, câteva secvențe ale exodului dvs. după acel moment al Iașilor anilor '40?

EUGENIO COSERIU: Precum știți, stimată doamnă, eu, de felul meu, sint țaran din Moldova de Sus, din tre Prut și Nistru, și mi-am început studiile universitare la Iași, unde am făcut numai un an, insetat de știință și cu teamă aproape și cu evlavie în fața maștrilor de la Iași. La sfârșitul anului 1940 am plecat în Italia cu o bursă de studii de la guvernul italian și, din cauza evenimentelor care s-au produs în Europa și în lume în acele timpuri, nu m-am mai întors în România, mi-am continuat studiile în Italia. De altfel, știți că regiunea mea natală fusese anexată de o altă țară, deci nici nu mai avea prea mult rost să mă întorc... Așa încît, am rămas în Italia, am studiat la Roma, la Padova, la Milano și, neputînd face altceva, m-am dedicat luării de doctorate; adică mi-am luat un doctorat în litere întîi, la Roma, apoi am studiat, tot la Roma, la Padova și la Milano, filosofia, am mai luat încă un doctorat și în filosofie.

Am început să scriu, experiența aceasta literară, care începuse din România, mai ales la Iași, la Jurnalul literar al lui Călinescu, am continuat-o apoi și în Italia, mai ales la Milano, fiind ziarist, cît încă studiam, și publicînd în ziare și în reviste din Italia povestiri, deja în limba italiană, în afară de diverse articole și de traduceri. În 1951 am plecat în Uruguay, la Montevideo, și din cauza situației generale din Europa, și din cauza greutăților de tot felul pe care le putea avea cineva care trăia în afară de țara lui pentru a face carieră mai mult sau mai puțin rapidă. Am plecat, așadar, ca profesor de lingvistică generală și de lingvistică indoeuropeană și ca director al unui departament de lingvistică în cadrul Universității din Montevideo, din Uruguay. Acolo m-am afirmat, am scris, Uruguay-ul mi-a oferit foarte multe posibilități și, mai ales, mi-a oferit o foarte mare libertate, care mi-a permis să fac în știință ceea ce mi se părea mie că e bine să fac. De acolo m-am afirmat, deci, am început să trimit lucrările în Europa, am văzut că sunt foarte apreciate imediat și am așteptat, fără să fac eu absolut nimic, am așteptat să fiu chemat altundeva, tot cu gîndul că la un moment dat mă voi reîntoarce în Europa.

Și, într-adevăr, în anul 1962 au venit, aproape simultan, mai multe chemări din Europa — din Germania și din Olanda — și din America de Nord, de la o universitate din statul Washington, de la o Seattle, iar eu am putut alege. Am ales atunci universitatea veche din Tübingen și pe urmă nu m-am mai mișcat de acolo. Am fost chemat de mai multe ori la alte universități și de fiecare dată am respins chemările și am rămas credincios universității din Tübingen; adică am fost chemat la Viena, la Bonn, la Konstanz, însă am rămas totuși la Tübingen. Acesta a fost, așadar, periplul cercetătorului și al profesorului.

D. P.: Ați zguduit, la modul propriu, lumea lingvisticii printr-o concepție proprie asupra naturii creative a limbajului și a locului acestuia printre celelalte activități umane. Cînd vi s-a conturat această viziune teoretică atît de fertilă? Cred că Montevideo a fost un moment de răscruce...

E. C.: Da, la Montevideo s-a format concepția, în sensul că s-a cristalizat. Însă, în realitate, venea de demult, încă din liceu. Acum, dat fiind că s-a ajuns totuși la ceva, se pot mărturisi și aceste lucruri. Încă din liceu mă gîndeam deja la această unitate, mai ales de limbă, cultură și istorie, și îmi aduc aminte că, pe cîiete mari, scriam titlul unor lucrări (care, desigur, nu mai erau scrise atunci), ca: *Istoria limbii și a poporului român*, vol. I, de Eugen Coseriu, profesor la Universitatea din Tübingen sau la Universitatea din Heidelberg. Puneam întotdeauna vreo universitate celebră germană, deci aveam aceste visuri de pe atunci. Apoi, în timpul studiilor din Italia, s-a afirmat de fapt această concepție și în micile eseuri pe care le-am publicat acolo. Între altele, și unul despre limba lui Ion Barbu, care a fost primul studiu stilistic asupra acestei poezii și cred că a rămas și pînă acum; nu s-au mai scris alte studii mai detaliate despre limba acestui mare poet. Tocmai în studiul amintit am afirmat pentru prima dată această latură, această dimensiune de creativitate a limbajului, pornind de la poezia lui Ion Barbu și de la minuirea limbii române de către poetul-matematician. Ceea ce am descoperit eu la Ion Barbu — tocmai pentru că vroiam să descopăr acest lucru, adică un fel de confirmare a ideii creativității — a fost faptul că realiza anumite posibilități ale limbii române care erau cu totul românești și cu totul acceptabile în limba română, deși pînă la el nu fuseseră înfăptuite de nimeni. Mi-am dat seama prin aceasta că limba nu este numai ceea ce s-a spus și s-a scris în această limbă, ci este, în același timp, un sistem de posibilități, un sistem de virtualități. Teza pe care o susțineam în acel studiu despre Ion Barbu era tocmai aceasta, că în poezia sa de multe ori se realizează multiple posibilități ale limbii române, ceea ce exista deja virtual în limba română. Ion Barbu captează aceste lucruri și le transpune în mod concret. De aici a ieșit, de fapt, primul meu studiu mai mare de lingvistică generală, publicat la Montevideo, în 1952, *Sistema, norma y habla*, unde tocmai opuneam deja acest sistem al limbii, ca sistem de posibilități deschise, ca sistem de libertate, îl opuneam deci normei limbii realizate, limbii cristalizate în tradiții și explicam dezvoltarea normei pe baza acestei intuiții a virtualităților din limbă.

D. P.: Intr-adevăr, ați avut o intrare „spectaculoasă” în pantheonul științei... Cum s-a sedimentat, în lucrările ulterioare, această nouă perspectivă în abordarea limbajului?

E. C.: Da, concepția se găsea, să spunem așa, toată în acest studiu numai de vreo sută de pagini, din 1952,

iar lucrările ulterioare au fost dezvoltări ale unor virtualități sau posibilități care erau deja în nuce în *Sistema, norma y habla*. Lucrarea cea mai importantă, apoi, care (în mod explicit) se referă — se înțelege — la *Sistema, norma y habla*, este *Sincronia, diacronia e historia*, în care am trecut de la analiza sincronică la integrarea în istorie a limbii, carte care a avut, de altfel, și un mare succes și o mare răspîndire în lume. A fost tradusă în rusește, în italiană, în portugheză, în japoneză și se pregătește chiar și o ediție românească a acestei cărți. Pe urmă, încetul cu încetul, s-au cristalizat în jurul acestui nucleu dezvoltările, să spunem așa, naturale ale aceleiași concepții, pînă la problemele practice de predarea limbii, de teoria și practica traducerii, de situarea limbajului în contextul social și politic, de sensul totodată politic al limbajului și al limbii. Toate aceste dezvoltări sînt considerate de mine nu ca schimbări propriu-zise, nu ca o evoluție a gîndirii, ci ca întregiri și explicitări ale aceleiași gîndiri; adică cineva care ar fi cunoscut de la început sensul acestei gîndiri și orientarea ei ar fi putut spune tot de la început ce va spune Coseriu despre traducere, ce va spune despre limbaj și politică ș.a.m.d. și, deoarece eu eram în situația de a ști mai bine decît alții care era această orientare, atunci am scris eu însumi despre toate aceste probleme.

D. P.: Cît de hotărîtoare a fost formația dvs. filosofică în revoluționarea, dacă mă pot exprima așa, a orienturilor teoretice ale lingvisticii contemporane?

E. C.: Absolut fundamentală, fiindcă nu există nici un fel de știință, nici un fel de cercetare care să nu conțină cel puțin o filosofie implicită. Deci, o bază filosofică într-adevăr solidă, explicită și reflectată este o totul necesară dacă e vorba să înțelegem nu numai lingvistica, ci și condițiile înseși ale lingvisticii, adică epistemologia lingvisticii, adică teoria științei, fără de care nu se poate face în realitate — și nici nu se face — știință. Se face de cele mai multe ori cu o teorie sumară, schematică, însă implicită, și eu mi-am propus, pe de o parte, să descopăr principiile teoretice din lingvistica curentă și, în același timp, să fundamentez lingvistica, în parte, chiar pe aceleiași principii, dar principii explicite și reflectate, adică justificate ca atare.

D. P.: În mod paradoxal, nici una dintre lucrările dvs. de lingvistică nu a văzut lumina tiparului în țara natală. După cite știu, ați stabilit acum cîteva contacte cu editorii clujeni. Ce ne puteți spune în această privință?

E. C.: Da, din fericire, acum s-a trezit, după epoca pe care o cunoaștem, interesul, a început să se poată manifesta acest interes, pentru lucrările mele, interes care, după cum am putut constata, aici la Cluj a existat totdeauna. Deci, se vor putea publica mai multe traduceri, la mai multe edituri probabil, din cărțile publicate în alte limbi: spaniolă, germană, mai ales, și poate și o antologie sau poate chiar două antologii — avînd o unitate tematică — de studii publicate în spaniolă, în italiană, în franceză, în germană sau în engleză. Se pare că nu există greutăți decît din punct de vedere material, din alte puncte de vedere nu, pentru că entuziasmul există și l-am putut constata, există în același timp și priceperea traducătorilor, fiind dispuși să traducă texte uneori destul de dificile din punct de vedere conceptual, poate și terminologic.

dl. Mircea Borcilă, care a fost cel mai bun interpret al gîndirii mele într-un articol publicat acum cîteva ani în *Echinox*, s-a oferit să dirijeze și să orienteze alegerea studiilor pentru traducerea și, în măsura posibilităților, să fie un fel de asesor, de consilier al edițiilor care se vor publica în limba română.

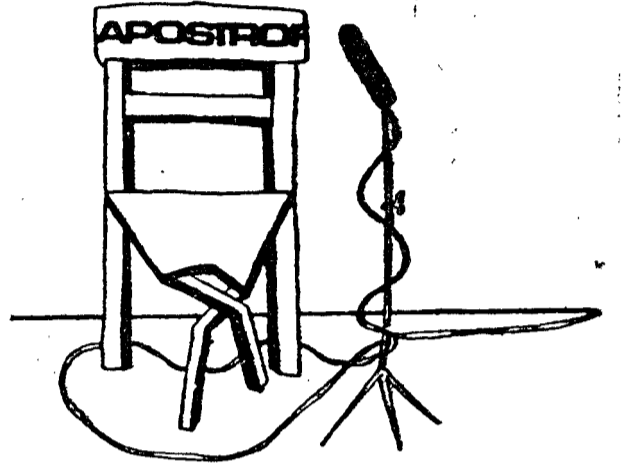
D. P.: Chiar în aceste zile v-a apărut la Editura Clusium un volum de povestiri și glume, intitulat *Anotimpul ploilor*. Referiți-vă și la această ipostază mai puțin cunoscută, aceea a prozatorului Eugenio Coseriu, cum s-au împăcat în timp sobrietatea și rigoarea teoreticianului cu fantezia artistului creator, a omului de litere?

E. C.: Cît privește activitatea mea literară, ea s-a concentrat mai ales la început; încă de cînd eram în liceu am început să trimit poezii, proză și critică la *Jurnalul literar* și la alte reviste și, mai tîrziu, spuneam, în Italia, am scris mai multe povestiri în limba italiană. Însă pe urmă, din punctul de vedere al împăcării în timp, activitățile n-au mai fost paralele, adică m-am dedicat cercetării și activității științifice. Cît privește împăcarea esențială între aceste două tipuri de activitate, eu nu consider activitatea științifică o activitate opusă celei literare sau artistice, și cred că amîndouă au aceeași rădăcină și că în literatură sau în artă prezentăm, obiectivăm intuiția ca atare, pe cînd în știință tot această intuiție. Ceea ce se numește ideea inițială, în știință, o trecem pe alt plan, tocmai pe planul reflectării și o justificăm din punct de vedere rațional. Deci, activitățile sunt, în general, de aceeași natură la origine. Spunea și Heidegger (vorbind de Kant, de anumite idei sau teze ale lui Kant), de unde credeți că a luat Kant aceste idei, dacă nu întîi din intuiție, adică dacă nu le-a descoperit întîi în mod intuitiv. Iar în cazul meu s-au împăcat fiindcă eu am menținut tot timpul, chiar cînd trebuia să mă concentrez mai mult asupra cercetării, legătura cu literatura, cu arta. Am și fost, timp de vreo cinci ani, critic de artă, mai ales de pictură, și am publicat mult despre pictură, despre cea italiană mai ales și, deci, toate acestea au făcut parte din lumea mea, din preocupările mele constante. De altfel, eu spun că nici nu este posibil în realitate un *homo linguisticus* și că, dacă nu ai alte interese în același timp, adică pentru toate formele culturii, riști să nu înțelegi nici limbajul.

D. P.: Spuneți-ne, în final, ce semnificație are pentru dvs. acordarea titlului de Doctor Honoris Causa și cît vă simțiți de legat de Alma Mater Napocensis, dar și de Transilvania, în general?

E. C.: Totdeauna te emoționează, te mișcă atunci cînd primești un nou titlu, prin care se recunosc anumite merite; în cazul Clujului, acest titlu fiind primul care, după atîția ani, vine din nou din România, se înțelege că și emoția a fost mai adîncă, deși titlul de la Cluj este al unsprezecelea, al unsprezecelea doctorat Honoris Causa, în afară de cele două doctorate din Italia. Am fost mai mult decît măgulit, am fost mișcat chiar adînc, mai ales prin faptul că n-a fost numai acest doctorat, numai decernarea acestui titlu, ci, în același timp, o atmosferă de interes pentru activitatea mea și pentru posibilitățile de dezvoltare a cercetării culturii pe baza diferitelor idei și principii conținute în studiile mele. Deja la Cluj se scrisese în *Echinox*, și foarte bine, despre mine, de către domnia Aurel Codoban și Mircea Borcilă, apoi s-a format acest centru de studii „Eugenio Coseriu”, se pregătesc în continuare aceste ediții, deci nu e un doctorat care vine la sfîrșit, ci vine într-un context și, în

conversații cu...

Eugenio Coseriu

„LIMBA
NU ESTE NUMAI CEEA CE S-A SPUS
ȘI S-A SCRIS,
CI UN SISTEM DE VIRTUALITĂȚI”

același timp, vine la un fel de nou început și acesta a fost lucrul cel mai frumos.

Iar cît privește raportul meu personal cu Clujul și cu Transilvania, eu, ca mulți români din Moldova și din alte părți, tot de-aicea mă trag, fiindcă familia mea a trecut munții înșpre Moldova în secolul al XVIII-lea. Noi ne tragem din părțile Albei, unde mai există și pînă acumă acest nume de familie, și apoi strămoșul nostru s-a mutat în Moldova — eu îmi închipui că așa cum treceau pe atunci munții și se duceau spre răsărit, probabil cu oieritul — și s-a stabilit întîi el în regiunea Iașului, aproape de Tîrgu Frumos, iar, mai tîrziu, chiar el, sau copiii lui, au trecut în Moldova dintre Prut și Nistru, în județul Lăpușna. Deci, am și o legătură chiar de familie cu Ardealul, deși foarte îndepărtată. Însă mulți transilvăneni au ajuns în Moldova, unii ca oieri sau ca muncitori, alții ca luminători, cum s-a spus, ai acelor locuri. Transilvănenii au înțeles de mult și au fost, poate, primii care au afirmat unitatea neamului românesc și care s-au și angajat pentru această unitate din toate punctele de vedere. Sub aspect cultural, Transilvania a fost prezentă cu Aron Pumnul, care se duce la Cernăuți, cu Gabriel Bănulescu, cu Bodoni, în Basarabia (e și înmormîntat acolo, la mănăstirea Căpriană), cu Onisifor Ghibu, la Chișinău, care lucrează pentru unirea Basarabiei și, în același timp, pentru unirea Transilvaniei și pentru reîntregire și la parte la activitățile de la Chișinău în legătură cu Sfatul Țării, după primul război mondial, ca un moldovean autentic, deși venea din Transilvania. Pînă și acumă Onisifor Ghibu este foarte apreciat pentru tot ce a făcut acolo.

Așa că eu nu prea fac deosebire între moldoveni, munteni și ardeleni și spun că suntem toți de același neam și că trebuie să ne reîntregim. Cînd am fost acumă, în anul trecut, în Moldova dintre Prut și Nistru, la locurile mele natale, am fost și la Mihăileni, satul unde m-am născut, și acolo mă întrebau: „Da, dom' profesor, da' noi suntem moldoveni, ori suntem români?” Și eu spuneam: Da, suntem toți moldoveni. Dar toți moldovenii sunt români.

10 martie 1992

Interviu realizat de
DORA PAVEL

MIRCEA BORCILĂ: Stimate Domnule Profesor, întrebarea ce mi se ivește mai întâi în conștiință vizează aproape un paradox: cum se explică faptul că o personalitate recunoscută de atâtea academii de științe din lume, de atâtea foruri științifice mondiale — și care, îngăduiți-mi, se bucură de un enorm prestigiu științific în întreaga lume — este alfit de puțin cunoscută la noi...?

EUGENIO COSERIU: Sint mai multe motive... Mai întâi, motivele pe care le cunoaștem cu toții, adică vremile prin care a trecut România. Inșă, fără îndoială, sint și altele. Anume o dimensiune, poate caracteristică pentru cultura română: pe de o parte se încearcă afirmarea valorilor românești, pe de altă parte se privește cu o anumită neîncredere spre aceste valori și se preferă ca ghiduri mai curind anumite concepții dezvoltate în străinătate sau care sint la modă într-o anumită țară, de exemplu în Franța (mai ales!). Este, deci, această neîncredere, care este permanentă într-o cultură încă în dezvoltare și într-un sens tinăru și tendința de a se teme de valorile naționale, de a le recunoaște numai cînd ele au fost recunoscute și s-au afirmat deja puternic în străinătate.

turală, fiindcă se înțelegea că această discuție a fost făcută deja în Uniunea Sovietică și că aici li se dădea baza sigură și „definitivă”, din punct de vedere teoretic, pentru a continua studiile concrete.

M. B.: ... Au fost oare factori decisivi, importanți sau măcar favorizanți, care pot să explice această prodigioasă carieră științifică și academică, acest succes extraordinar pe care îl aveți în domeniul științei lingvistice?

E. C.: Da, fără îndoială. În afară de ceea ce aduce omul de acasă — și fără de care nici o sămînță nu poate încolți —, au fost într-adevăr circumstanțe... Și eu le-aș reduce la trei tipuri de circumstanțe.

Mai întâi plecarea în Italia și în Italia, înainte de toate, deschiderea orizonturilor mele spre cultura vecinilor noștri. Noi — mai ales, cei mai tineri; care încă nu cunoașteam alte culturi din aceeași regiune a Europei — ne credeam pe atunci, ca să spunem așa, „buricul pămîntului” sau, cel puțin, un „buricel” aici în sud-estul Europei. În Italia, ocupîndu-mă cu slavistica mai ales și cu alte limbi și culturi, inclusiv cu limba și cultura maghiară, i-am descoperit mai întâi pe vecini. Am descoperit că și ei aveau cultura lor, tradiția lor culturală ș.a.m.d. și imediat mi-am dat seama că și noi românii

— unul făcea dialectologie, altul gramatică locală etc. Cu mult mai tirziu s-a editat o carte pe care am publicat-o chiar în primul an la Montevideo (într-o ediție provizorie, pentru elevii mei): **Introducere în lingvistică**; după mai mult de 25 de ani m-a surprins să văd interesul pentru această carte, care tocmai deschidea drumurile cercetării acolo, în Mexic și apoi în Spania. În Spania, ea a fost publicată de un profesor spaniol, J. Polo, care, în prefață, scrie tocmai asta: „cartea care a fost destinată să deschidă drumul lingvisticii în Uruguay”.

Deci aceste trei circumstanțe sint cele care mi-au determinat orientarea universală, care însă la mine nu exclude și n-a exclus niciodată interesul pentru faptul concret, singular și național ș.a.m.d. Nu vreau să mă compar acuma cu cei foarte mari, adică cu Hegel, dar cel puțin, așa, ca tendință, zic eu, cu privire la limbaj, mă interesez de toate, de la nivelul cel mai înalt pînă la cel mai mic sunet. Așa ca și Hegel, pe care îl intereseau și organele insectelor și toate lucrurile cele mai mărunte, în această dorință și această aspirație de a raționaliza realul, de a-l înțelege în întregime în esența lui și, în același timp, cu toată diferențierea lui — și a justifica această diferențiere. În toate scrierile de teorie și de metodologie eu insist, deci, asupra acestei unități între teorie și practică, între teorie și fapte și spun că, în realitate, teoria nu este decît captarea universalului în faptele înseși și nu o construire de modele abstracte. Și fiindcă am ajuns aici să spunem și asta: eu am avut, fără îndoială, mai mulți măestri, însă cu timpul măestrii mei au devenit mai ales aceștia doi — Aristotel și Hegel și, în lingvistică sau teoria limbajului, Humboldt. Și tocmai această aspirație spre unitate între universal și individual-concret o am de la Hegel și de la interpretarea pe care o dă Hegel filozofiei lui Aristotel. Spune Hegel că Aristotel avea acea capacitate extraordinară de a vedea universalul în fiecare obiect; spune Hegel: „într-o scoică el vedea universul”.

M. B.: Ar fi fascinant să putem avea o discuție despre esența concepției Dumneavoastră privind natura limbajului... Dat fiind cadrul acestei discuții, v-aș întreba însă un lucru mai general, privind raportul dintre aspirația spre universal a unei culturi cum e cultura română și modul de a se putea impune. Este veșnica întrebare care se ridică în legătură cu statutul unor culturi așa-zis „dezavantajate” de limbă, de „marginalitatea” lor istorico-geografică ș.a.m.d. Cum vedeți Dumneavoastră această problemă care a obsadat și obsedează, în continuare, intelectualitatea română?

E. C.: Există două planuri cu privire la această problemă. Există planul într-adevăr practic și anume: condițiile date de limbă și de instrumentul de exprimare și de răspîndire. Și alt plan — al teoriei și al atitudinii în general cu privire la cultură, la știință ș.a.m.d.

Există în România și în alte țări, din cîte am putut constata, dorința sau aspirația (mai mult sau mai puțin reflectată sau explicită) de a-și afirma peculiaritatea, individualitatea și originalitatea, așa-numitul „specific național”, sau chiar de a se ocupa de acest specific și în fapte, de lucrurile sau faptele locale. Eu susțin, în această privință, că e foarte bine să ne concentrăm asupra lucrurilor noastre, însă să nu credem că ale noastre se opun lucrurilor celorlalte (care sint „străine” și putem să le „ignorăm”), ci că al nostru nu e numai ceea ce ne separă de alții, ci și ceea ce ne unește cu alții. Și ceea ce ne unește e chiar mai al nostru, fiindcă lărgeste orizontul nostru istoric și afirmă individualitatea noastră, cu toată peculiaritatea ei, pe plan și la un nivel universal, în cultură în general. Deci să vorbim cu vocea noastră, pe care n-o putem ascunde; să vorbim cu vocea noastră, însă să vorbim pe planul universal al culturii. Și să înțelegem că și Aristotel e al nostru și Hegel e al nostru și să nu spunem că ei sint ai altora... Dacă ei sint ai umanității, sint ai noștri și trebuie, deci, să ne ocupăm de ei nu ca de ceva care ne e străin. Această preocupare de a afirma intii specificul și specificul ca atare cred că e o preocupare nu numai minoră, ci, în același timp, și cronată, fiindcă specificul se va afirma oricum. Inșă nu trebuie să facem din asta obiect care se afirmă: modalitatea afirmării (și nu obiectul) va fi cea care se impune implicit.

Cealaltă problemă, la care ați făcut aluzie Dumneavoastră cu mare dreptate, e o problemă practică. Fără îndoială, limba română nu este o limbă universală. Și spunea odată George Călinescu, despre Alexandru Lăpușneanu al lui Negruzzi: „o operă care ar fi devenit celebră ca Hamlet, dacă limba română ar fi o limbă universală”. Fără îndoială, acesta este „handicapul” nostru, ca s-o spunem cu un vechi cuvînt românesc. Și ce să facem?... În celelalte domenii, ale culturii, unde expresia nu e legată de limbă, artiștii români s-au putut afirma pe plan universal: în muzică, în pictură, în sculptură — ca Brâncuși... Acolo unde e nevoie de limbă situația e alta. Pentru știință e poate nevoie să recurgem și la altă limbă. Adică, să scriem în același timp și în limba română, pentru români, însă pentru participarea în cultura universală să scriem și într-o limbă de răspîndire mai mare. Problema se va pune întotdeauna cu literatura, pe care n-o putem face într-o limbă străină, afară numai dacă nu ne identificăm cu această limbă, ca în cazul meu cu italiana. Inșă altfel, literatura va trebui făcută tocmai în limba pe care scriitorul o simte cu totul ca a sa și cu care s-a identificat. Aici sintem nevoiți să depîndem de traduceri. Inșă și în acest caz, trebuie să așteptăm să fim recușcuți, să scriem cît mai bine românește, intii, și poate cu timpul și alții își vor da seama și vor începe să ne cunoască și să ne traducă. Unii poeți și scriitori au pătruns deja în cultura universală. Eminescu e un nume cunoscut peste tot — și în America și în Japonia. Se înțelege că nu e prea multă mîngiere pentru Eminescu, fiindcă au trecut mulți ani... Inșă, totuși, în literatură problema e cu mult mai gravă, mai acută decît în știință — unde, dat fiind că limba are un rol mai mult instrumental, ea se poate schimba; în literatură, unde limba e substanță însăși a operei, ea nu se poate schimba...

„SĂ VORBIM CU VOCEA NOASTRĂ, ÎNSĂ PE PLANUL UNIVERSAL AL CULTURII”

În al treilea rînd, [explicația stă], fără îndoială, și în legătură cu materia pe care — se înțelege! — nu o cultivăm în mod exclusiv, însă care este terenul principal de cercetare al meu și terenul de la care plec pentru a deschide, cu aceeași cheie, și alte domenii ale culturii — în ultimă analiză, toate domeniile culturale... Lingvistica, teoria limbajului au mai puțină răspîndire publică și sint mai puțin „la modă”, ca să spunem așa, decît alte aspecte ale culturii. Deși limba este bunul nostru comun și ar trebui să ne intereseze, poate, mai mult, alte domenii par, totuși, mai interesante. De îndată ce cineva se afirmă în domeniul filozofic general și nu numai în filozofia limbajului, sau dacă se afirmă în literatură, de ex., are mai multă răspîndire în public, există mai mult interes și... mai multă accesibilitate... Mai ales cînd e vorba de lingvistica generală, de teoria limbajului. Pentru că — chiar în mediul de specialitate — se face mai mult (și e necesar să se facă!) o lingvistică cu teme concrete, cu teme sincronice sau istorice, cu privire la limba română (de exemplu). Chiar și în aceste medii de specialitate se înțelege că interesul pentru lingvistica generală sau pentru teoria limbajului ca atare este mult mai redus...

De aici aceste circumstanțe așa de ciudate. Academia Română este a 10-a academie a mea, după atitea academii străine, doctoratul de la Cluj este al 11-lea, cel de la Iași va fi al 12-lea între doctoratele *honoris causa*. Cînd spun asta unii se gîndesc că eu așa protesta. Nu protestez deloc — eu constat, numai! Și să ne gîndim de ce a fost așa.

M. B.: Sigur, a fost și paravanul unei anumite ideologii în teoria limbajului, care explică, poate, această barieră în calea ideilor Dumneavoastră, ce nu se potrivește deloc cu o teorie de tipul marxist, de exemplu, în ce privește esența limbajului.

E. C.: Dacă îmi permiteți să spun ceva în această privință. Prima traducere a unei din operele mele — între cele mai importante, probabil, a cărții despre Sincronic și diacronic — a fost traducerea în limba rusă. S-a publicat în 1963, mi se pare, la Moscova, într-o colecție despre „ce e nou în lingvistică”. Și, într-o prefață foarte marxistă, Zvegheintev spunea că „și noi marxisti avem de învățat de la această teorie” ș.a.m.d. Și, deci, s-ar fi putut și aici să se adopte cel puțin aceeași atitudine ca în Uniunea Sovietică.

Trebuie să recunoaștem, însă, că în general cultura rusă, mai ales la centrul puterii, a fost mult mai deschisă, totuși, decît cultura din celelalte țări așa-zise „socialiste”. Acolo, fiind la centru, savanții și oamenii de cultură se temeau mai puțin și puteau justifica acest interes mult mai bine, pe cînd în celelalte țări, ce depîndeau mai mult sau mai puțin de acest centru, nu se mai făcea și discuția cu ceilalți, adică cu „opozitia” cul-

trebuie să întretinem și legături de cultură și chiar, în anumite cazuri, să acceptăm să învățăm de la ei. Fiindcă numai prin această cunoaștere reciprocă se poate stabili și o identitate proprie.

A doua circumstanță, tot în Italia, a fost cunoașterea culturii italiene și a dimensiunii universale pe care această cultură a avut-o întotdeauna, din Renaștere. De altfel, Umanismul, care s-a răspîndit apoi în toată Europa, se caracterizează tocmai prin asta, prin unitatea universală a culturii. Nu e numai unitatea cu tradiția — cum s-a spus de multe ori —, adică „renașterea tradiției clasice”; ci, în același timp, unitatea și cu cultura actuală în întregime. Umaniștii sint de multe ori savanții care se ocupă cu limbile germanice, semitice etc. Unul dintre cei mai mari erudiți, care are numai o concepție implicită în acest sens, Pico della Mirandola, se interesează de tot ce se întîmplă în universul limbilor și al umanității. Deci această dimensiune universală, care se afirmă în Italia de la Umanism și de la Renaștere și care se menține [face ca] fiecare cultură să fie văzută și în autenticitatea și peculiaritatea ei, însă, în același timp, și ca o formă posibilă a universului. De aici tocmai această tendință, care se găsește la savanții mai de seamă, de a interpreta fiecare cultură ca formă posibilă, determinată istoric, a culturii în general...

A treia circumstanță a fost, să zicem așa, o condiție negativă. Anume, spuneam cîndva (într-un interviu) că dacă aș fi rămas în Europa aș fi devenit probabil specialist într-o materie mai îngustă, deși aveam aceste idei, încă nebulose, mai mult sau mai puțin vagi, încă în liceu; aș fi devenit specialist într-un anumit domeniu de lingvistică istorică, cu anumite limbi, și m-aș fi limitat, probabil, la acest domeniu. Plecînd în Uruguay, ca profesor la Universitatea din Montevideo, m-am aflat aproape în necesitatea de a mă ocupa de teorie și de lingvistică generală, fiindcă acolo aceasta era ceea ce se putea face imediat. Adică, lipsind marile biblioteci specializate, revistele ș.a.m.d., nu te puteai ocupa de lingvistică istorică, de etimologie etc., ci erau două drumuri deschise: ori te ocupai de limba locală, ori te ocupai de lingvistică generală, de teoria limbajului; adică, acolo unde aveai material sigur — ori că-l aveai pe teren, ori că-l aveai în cap. Și dat fiindcă eu aveam ceva... în cap, m-am hotărît să încep tocmai cu lingvistica generală ca, în același timp, să creez baza pentru ca elevii mei să se ocupe și de materialul lingvistic concret de acolo. Eu trebuia, deci, să le dau o teorie și o metodologie, ca ei să poată — fiecare într-un domeniu — să aplice, apoi, și să confirme pe teren această teorie și metodologie. Și așa s-a făcut. Așa-numita „școală de la Montevideo”, cum a fost numită mai tirziu în Europa, s-a născut ca un grup în care eu dădeam cadrul teoretic și metodologic, iar apoi mai mulți cola-

(Urmare din pag. 11)

empiric fără o teorie, cel puțin intuitivă, la bază. Un studiu empiric bine făcut, bine realizat, este deci și o contribuție la teorie, așa cum teoria este întotdeauna teorie a faptelor, teoria nefiind altceva decât recunoașterea universalului în particular, în concret. Și printre multele lucruri pe care le-am învățat de la Hegel, acesta este poate cel mai important din punctul de vedere pragmatic, al cercetării: faptul că teoria este viziunea universalului în faptele înseși și nu în afara faptelor, nu construcție de modele abstracte care apoi se aplică.

3. Principiul tradiției

Dacă baza studiului lingvistic rezidă de fiecare dată în acest știut originar, în această cunoaștere originară, aceasta înseamnă că și alți oameni, ca toți oamenii, pot fi — într-un sens — lingviști, cel puțin lingviști începători; aceasta, desigur, dacă vor să treacă de la intuiție la reflexivitate. De aici derivă al treilea principiu — principiul tradiției.

Eu nu fac nici o deosebire între „lingvistica modernă” și „lingvistica tradițională”, „veche”, „preștiințifică” cum s-a spus de multe ori. În toată tradiția găsim aceste treceri de la intuiție la reflexivitate, care fără îndoială au neajunsurile lor istorice și, de multe ori, metodologice, dar asta nu înseamnă că trebuie să le respingem și ca idei, ca propuneri de soluții, dacă sint într-adevăr, în acest sens, autentice.

Spunea Manéndez Pidal, alt lingvist de la care am învățat mult (tot ca atitudine): „en la cultura lo primero es la tradición, e dentro de la tradición lo nuevo y lo revolucionario”, i.e. „cultura este mai întâi tradiție, iar în această tradiție este faptul nou și revoluționar”. Exact același lucru se aplică, se înțelege, și obiectului, în cazul acesta obiectul cultural care este limbajul/limba: limba este mai întâi de toate tradiție, iar noutatea este uneori primul fapt de limbă revoluționar în cadrul tradiției.

Aceasta ne ajută să înțelegem schimbarea lingvistică, ceea ce s-a numit „evoluția limbilor”, ca o schimbare internă, datorată unui dinamism intern al limbilor, care nu sint în realitate sisteme statice, de lucruri deja create, făcute, ci sisteme de virtualități, sisteme de procedee pentru a vorbi și nu numai sisteme vorbite. Aplicând acest principiu la o limbă în particular, putem spune că limba română nu este numai limba română realizată pînă acum în texte, ci este limba română cu posibilitățile ei, deci tot ce se poate prezenta în viitor ca limbă română, pe baza acelorași virtualități, acelorași posibilități.

Acest principiu are și o aplicație importantă cu privire la corectitudinea limbii ș.a.m.d.: este corect tot ceea ce este bine făcut și e necesar pentru/in anumite necesități / condiții expresive.

Spuneam că principiul tradiției se aplică obiectului și se aplică și științei obiectului, deci se aplică și la istoria lingvisticii. De aici provine interesul meu particular, care nu s-a înțeles uneori, pentru istoria lingvisticii și punctul de vedere pe care l-am adoptat în istoria lingvisticii: adică, să văd în fiecare caz ce a fost productiv, care a fost intuiția adevărului obiectiv și ce a putut fi preluat și a putut fi obiectiv dezvoltat. Asta, de la Aristotel pînă la Humboldt și mai departe, în fiecare caz. Această activitate [a mea] se bazează pe o încercare de a înțelege toată lingvistica și toată filosofia limbajului din trecut ca activități care preiau aceleași probleme. Această premisă a mea depinde de încrederea mea nemărginită în om și posibilitățile lui: e premisa după care oamenii au fost întotdeauna inteligenți și deci, dacă s-au întrebat în mod sincer și autentic ce este cutare sau cutare lucru, atunci au încercat să dea și soluții care pot fi cel puțin parțial valabile. Iar dacă n-au reușit să dea soluții valabile în întregime, ceea ce trebuie să facem în istorie, în istoria unei discipline, ca în general în interpretarea unei științe sau în interpretarea interpretărilor, este să căutăm simburile de adevăr, în loc să criticăm ceea ce este greșit, ceea ce e caduc, ceea ce nu a avut nici o urmare și nici nu putea avea nici o urmare. E bine să semnalăm și să înțelegem neajunsurile, dar această activitate de a semnală neajunsurile este cu totul neproductivă pentru progresul științei. Pentru progresul științei este productiv tocmai să vezi, în ciuda momentului istoric și în ciuda neajunsurilor datorate condițiilor istorice, care este totuși intuiția adevărată, care este totuși simburile de adevăr conținut într-o teorie, într-o explicație, într-o interpretare.

4. Principiul antidogmatismului

Aceasta înseamnă [să recunoaștem] cu privire la diferitele lingvistici, la diferitele puncte de vedere asupra lingvisticii, asupra limbajului, un al patrulea principiu — principiul antidogmatismului.

Uneori a fost interpretat ca un fel de opțiune eclectică a mea faptul că eu am încercat să găsesc de fiecare dată ce e bine în fiecare teorie, în fiecare descriere, și să aleg tocmai ceea ce era, după părerea mea, adevărat sau cel puțin parțial adevărat. Mă bucură că aici, la Cluj, în interpretările de care am pomenit, s-a remarcat și s-a subliniat tocmai faptul că nu e vorba de eclecticism, ci că e vorba de raționalism critic; deci de a recunoaște adevărul sau intuiția chiar numai parțial adevărată, acolo unde se prezintă, fără a face nici un fel de concesii, fără a renunța la o unitate de viziune, la o unitate a teoriei.

Acest aspect îl exprim, vorbind cu elevii

Engel Rosen

„lege” ar trebui să ne dăm seama că aceasta este, de cele mai multe ori, o autocritică; asta înseamnă: „eu nu înțeleg”, „eu nu sint capabil să înțeleg”; iar răspunsul ar fi aici: „atunci încearcă să înțelegi...”. Referindu-ne însă la faptul celălalt — că se poate spune că lingvistica nu trebuie să fie o știință de acest fel —, trebuie să înțelegem, întâi, de ce era necesar și chiar inevitabil, pentru Hjelmslev, ca lingvistica să fie această „algebră a limbajului”. Hjelmslev considera că limba ca limbă este numai forma, fără substanță și independentă de o anumită substanță; și el înțelegea deci că studiul limbii ca limbă este un studiu pur formal. Se poate discuta [poziția lui Hjelmslev], însă atunci trebuie să discutăm principiul însuși, nu putem spune: „respingem pur și simplu această idee”. Și va trebui să luăm în considerare, atunci, și faptul că Hjelmslev viza studiul limbii ca limbă, și nu studiul limbii ca limbă realizată, ca vorbire

**PRINCIPIILE LINGVISTICII
CA ȘTIINȚĂ A CULTURII**

mei, într-o formulă mai simplă: nici o greșeală nu e numai greșeală, deci chiar și greșelile pot fi interpretate în ceea ce au ca simburile de adevăr sau cel puțin ca punct de plecare valabil, apoi deviat prin parțializare, prin arbitrar ș.a.m.d.

Dacă vrem să formulăm același lucru la un nivel mult mai înalt, atunci ne putem referi la ceea ce spunea Leibniz despre sistemele filosofice. El spunea că toate sistemele filosofice sint adevărate în ceea ce afirmă și sint false în ceea ce neagă. De aici decurge această generozitate pe care o consider ca datorie a savantului și a omului de știință, această generozitate cu privire la fiecare orientare a lingvisticii. Și chiar atunci cînd ajung să resping în bloc o teorie, această respingere nu este o respingere înainte de încercarea de a o înțelege [a ajunge la] o înțelegere, cum spun eu, dinăuntru: care sint motivele ei, de ce s-a făcut cutare sau cutare greșeală.

[...] Cred că putem aminti, aici, cel puțin două interpretări curente referitoare la două orientări în lingvistică.

De multe ori s-a respins, fără alte argumente, concepția lingvistică a lui Hjelmslev, acest mare lingvist danez, [numai] fiindcă se spunea că ceea ce propune el este o „algebră a limbajului”, că el face deci matematică și nu face lingvistică și că, de altfel, nici nu se înțelege. [Mai întâi], cînd se spune că ceva „nu se înțe-

exclde faptul de a vorbi despre ceea ce lingvisticul, ca vorbitor, știe foarte bine. Era vorba deci de un sacrificiu și trebuie să-l înțelegem, atunci, ca atare sau, dacă îl criticăm, să îl criticăm spunînd de ce nu poate fi așa și de ce nu putem renunța, totuși, la studiul semnificației; adică trebuie să arătăm că tocmai obiectivitatea științifică cere să studiem semnificația, fiindcă în acest caz obiectul se recunoaște ca obiect numai cînd îi atribuim o semnificație. Altfel, dacă nu-i atribuim nici o semnificație, nu e nici semn, nu e cuvînt.

5. Principiul utilității sau răspunderii publice

În sfîrșit, cel de-al 5-lea și ultimul principiu, principiul utilității publice sau principiul răspunderii publice decurge din faptul că atunci cînd vorbim de limbaj și de limbă, vorbim de ceea ce toți vorbitorii ca vorbitori știu în mod intuitiv, și vorbim de o activitate permanentă a omului, de o activitate care pe om îl interesează, îl duce de multe ori la pasiuni politice și este pentru om și o activitate instrumentală —

văța alte limbi, pentru a... nu alte culturi, sau chiar numai, în viața practică, de a lua contact cu alte comunități ș.a.m.d. Lingvistica, înțelegă în acest sens umanist, nu poate rămîne într-un turn de fildeș, nu poate ignora problemele pe care și le pun, cu privire la limbaj și la limbă, vorbitorii. De aici decurge, mai întâi, în cazul meu — și ceea ce încerc aici este tocmai să arăt care este unitatea între toate formele de activitate în cadrul domeniului lingvisticii din partea mea — interesul pentru aplicarea la traducere, la învățarea și predarea limbilor. Asta nu înseamnă, în realitate, „a te coborî de la teoria frumoasă și înaltă în văile de jos ale Iosafatului”. Nu; e vorba aici de o datorie pe care o are omul de știință. El trebuie să înțeleagă că are o răspundere publică: dat fiind faptul că există, de ex., această activitate a traducerii, lingvistul trebuie să explice traducerea și să ajute în această privință și pe traducători, ca și ei să treacă de la o cunoaștere numai intuitivă la o cunoaștere reflexivă. Dacă se prezintă problema predării limbilor și se prezintă, mai ales în epoca actuală, într-un mod atât de acut, peste tot, fără îndoială că avem nevoie de o înțelegere a predării limbilor, și anume de o înțelegere teoretică pe care să o putem, în același timp, și aplica. Așa se motivează unele scrieri ale mele, care ar părea cu totul numai practice, dar care sint practice tocmai fiindcă vin de la o teorie care cere aplicarea. Ca s-o spunem, din nou, cu cineva care înțelegea și teoria, și practica — cu Leibniz, pe care l-am citat tocmai în aceste lucrări, despre predarea limbilor și despre predarea limbii naționale: *scientia quo magis theorica magis practica*, i.e. „știința cu cît e mai teoretică cu atît e mai practică”. Nici un feț de dispreț deci pentru problemele practice, dimpotrivă!

De aici decurge, tot așa, interesul pentru problemele politice ale limbajului. Se înțelege că limba — mai ales limba comună și limba exemplară — reprezintă și o problemă politică pentru o anumită comunitate. Insuși faptul de a adera la o anumită limbă, de a recunoaște o anumită alteritate ca dimensiune proprie, e deja un act politic. Lingvistul trebuie să explice și acest sens politic al limbii și al limbajelor. El trebuie să explice cel puțin care e sensul așa-zisei „lupte între limbi”, care este sensul „planificării lingvistice” ș.a.m.d.

În sfîrșit, pentru vorbitor, limba este în același timp un instrument al său (al vorbitorului) și al comunității, care cere o anumită realizare după anumite norme. Iar această conștiință a normelor există la fiecare vorbitor și, în realitate, în tot ceea ce facem ca subiecte conștiente în orice domeniu. Vorbitorul vrea, așadar, să vorbească mai bine sau vrea să vorbească corect, fiindcă vede tocmai această normă, care nu e numai a lui, ci e o normă a comunității, o normă a limbii înseși. El se întreabă, deci: „e bine așa în limba română?” Eu nu afirmă, doar: „așa spun eu”, ci se întreabă dacă e bine ceea ce [cum] spune. De aici provine interesul pentru problema corectitudinii, pentru problema limbii exemplare, pentru tot ceea ce îl interesează în realitate pe vorbitor, și pentru constituirea tradițiilor literare și a tradițiilor de limbă comună, pentru toate problemele practice, deci și de „planificare lingvistică”, cum spunem. Nici o problemă nu e prea măruntă, nici un fapt nu e prea neînsemnat, dacă problemele și faptele sint considerate cu bază științifică solidă și din punctul de vedere al unei teorii universale și, în același timp, umaniste.

Rubrica Dosar
îngrijită de
ION VARTIC

Ioan BRUSS

Alef

În tăcută grădină, pe la amiaza Lunei
 Cînd întrebarea-și mută semnul în pură
 afirmare,
 Iată:
 Cine e forța precis nemărginită
 Din muzica de-tot-astrală...
 Negrul total, de invizibilă gheață atît de
 Plin,
 E semn hieratic, înalt, subtil și negru.
 Cumplit de blind, pe dată acoperit
 De coajă, apoi de carne, apoi de coajă.
 Fără amestecul umbrelor, un Contur
 total
 În jurul unei flăcări reci lumină nu s-ar
 face,
 Ci întunericul de-tot-deplin.

„Dacă ți-e frică, așteaptă.
 Visul nu e infinit,
 În grădina cu Auralună
 Pluții căzînd vei fi primit.“

Poteca verde, prin spațiul atît de dens
 Copacii cu flori roșii și păsări tăcute.
 Lumea relativă oare cînd a dispărut?
 Muzica astrală, muzica astrală — ce
 sunete lungi —
 Cade și aici, din ploaie deasă
 Facă-se tăcut și imponderal Potop.

„Du-te, du-te, lasă-ți haina grea,
 Doar știi, pe Mag îl cauți —
 Scăldat în amnios de lacrimi, călător,
 Cine nu-l știe, niciodată va să-l afle.“

Iar cînd e-un pui de ris te joci în tumbă
 În iarba grădini auralunare, sub blana lui
 Fii gol și tu, dar mai Plin ca niciodată:
 (Lasă-ți mută bucuria)
 Ești Fi, al neființei Verb, de ce te temi?
 Cine te va ucide — lasă-te, lasă-te,
 Totul e deja mai pur — miră-te, miră-te,
 Negre umbre te prind — smulge-te,
 smulge-te
 Urcă-te, Suflete, Suflete.

Nov. 1981

Încarnare

„Miraculos de-aproape,
 Ca pentru-a fi pierdut...“

Noaptea de primăvară
 Și orăcăitul îndepărtat al broaștelor
 În întunerice, două ființe
 Și un singur suflet;

Maestrul spune zîmbind:
 „Știi bine că ar trebui să te oprești aici.“

Această lume de rouă
 E doar o lume de rouă,
 Și totuși...
 Dacă ne-am pune țestele cu golul în sus,
 S-ar umple de rouă,
 Ne-am spăla cu rouă.
 Pe dedesubtul pleoapelor să-ți zgirii
 Axe subțiri de coordonate:
 Pe abscisă o respirație,
 Pe ordonată altă respirație,
 Iar originea ar fi locul comun
 De unde purced cele două respirații.
 Astfel privită, lumea devine un spațiu
 Privilegiat.

(O bătrînă gîrbovită vine încet pe drum
 Ca să-mi spună: „Oprește-te aici!“)

Cosmos se numește o margine de lume,
 Luminată mai întii de fecunda Lună-soare
 (Oare cum alunecă sufletul pe ape?)
 Luminată apoi de recele Soare-lună,
 Cînd totul începe cu spargerea formei

Și uscate — așa s-a născut din nou
 Bassai.

De unde vine puterea uriașă care rupe
 Dorința de gravitare? Fortăreața e acum
 o ruină

Și puterea nu mai rotește, ci plutește drept
 înainte;

Iată-mă deodată în mijlocul focului rece,
 Privind orizontul ca abscisă curbă a
 noului spațiu.

Acum, cînd lanțul de aur e dinaintea
 mea,

Nu mă interesează nimic despre zodii,
 Nici măcar dacă se chemă a Peștilor sau
 a Gemenilor.

De unde vine puterea uriașă care sparge
 cătușa de aur

Cu care ești prins laolaltă cu ceilalți,
 Tîrît nemilos prin praful drumului?
 Bătrînul, cu spatele la cascadă, mă
 privește

Cu veșnica lui urmă de zîmbet.

Nimic pe care să-ți sprijini picioarele.
 Nimic în care să împingi cu creștetul,
 Nimic nu apucă stînga, nimic nu apucă
 dreapta.

Ești mort de mult, dar ești mai viu ca
 niciodată!

Se poate zdrobi oare forma care nu există
 În prăpastia care n-are fund?
 Așa se împrăștie fumul friicii fără leac.

Ai mai văzut vreodată doi Pești Gemeni?
 Vreau să rămîn deocamdată sub Luna-
 soare

Și dacă o fi să înotăm în focul rece,
 Fă bine și adună-ți curajul
 Și mai du-te, te rog, pe la biserică,
 Unde dracii și alte forme microbiene
 N-au ce căuta.

Ajunge să privesc, ca să fii de tot:
 Părul lung și ovalul feței.
 Glezna fermă și Tai-Chi-ul coapsei,
 Buzele „perpetuum mobile“
 Ochii de agată verde,
 Ce naiba, eșu frumoasă!

(Din oul de aur porcesă
 Lumea a devenit de var.
 Și iată că dintr-o dată
 Coajă și miez, totul e din aur;
 Cu o bubuitură de trăsnet se deschide
 Ușa camerei mele, sala tronului:
 Nici un maestru, nici un elev,
 Doar zîmbetul.)

Mai 1981

Adevărata floare de cireș se scutură
 Nelăsînd nici un rod.
 Adevărata față a omului e samuraiul,
 Care moare pentru că... nu contează.

Aug. 1981

Alexander BAUMGARTEN

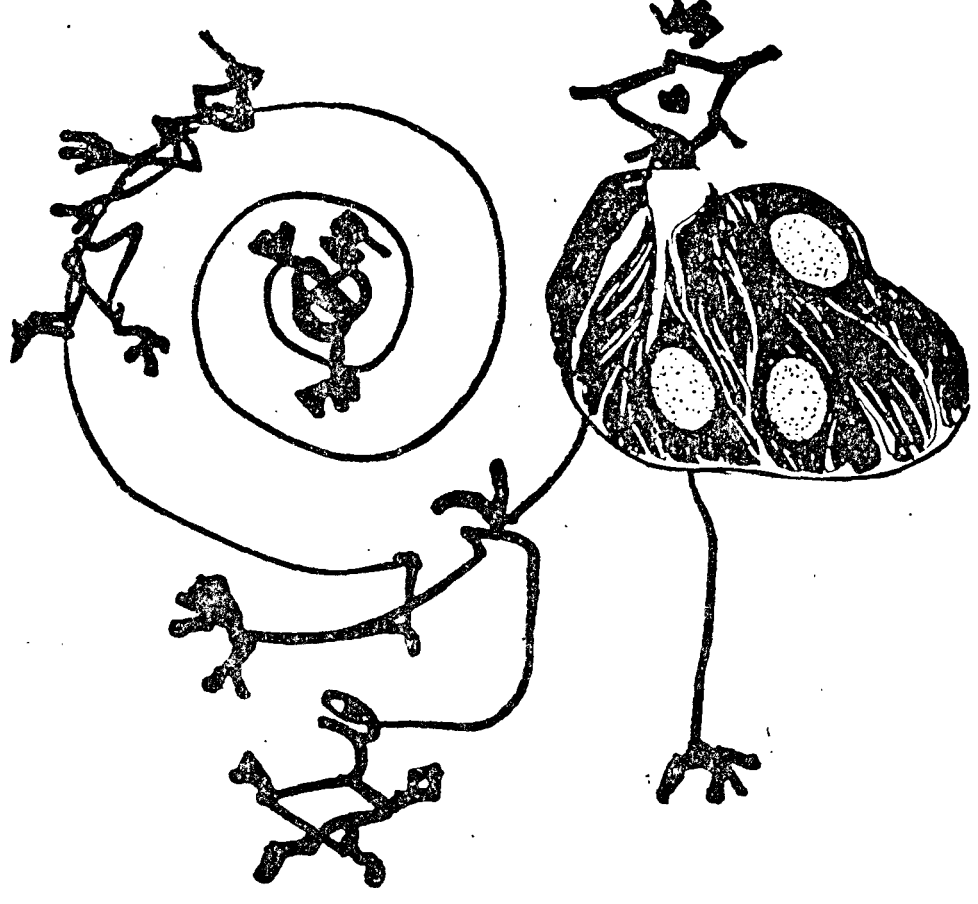
Lupta cu semnul

A venit iubita, iarna, minjită cu semne,
 Cususe sub haină mai multe expresii
 Eu pluteam pe toporul legănat între
 lemne
 Ea stătea delicat la marginea mesii;

Ne priveam printr-o sticlă mărunță
 Gemea de expresii mai vechi și uscate,
 Le-nșira pe podea, și credeam că înfruntă
 Mărgelele lumii dezlegate.

O întreb unde-a fost, dacă știe,
 Și imi spuse c-a fost într-un sat, mai
 departe,

Nu mai știu dacă este într-atita de vic
 Ca să cred că nimic n-o desparte;

Mirabilia

Această dimineață de aur
 E oare așa din pricina Soarelui?
 Vrînd să-mi șterg încălțările
 Am văzut pe ele pulbere de aur;
 E atîta prețiozitate peste tot
 Încît n-o vede nimeni —
 Aurul s-a devalorizat acum —
 Aurul e doar un metal galben
 Și ductil.

Ce simplu e aceasta: să tai dintr-o dată
 Toate sforile perdelei — dar ești oare
 gata?

Dacă spui Da, minți, dacă spui Nu, minți
 din nou —

Așadar, mai bine tac!
 Vrei să mergi pe Cale? Umblă!
 Apucă lucrurile cu delicatete,
 Atingîndu-le abia cu degetele,
 Mergi ușor, abia călcînd, respiră cite
 puțin

Și nu minca mai deloc,
 Ia oamenii cu grijă, ca pe niște obiecte
 rare,

Fără zgomot, fără rețineri.
 Poate doar așa să-ți ciștiți dreptul
 De custode al muzeului de obiecte rare...
 Niciodată nimic nu se termină —
 Durerea pămîntească e urmată de
 conflictul

Sufletelor, în lumea neîntrupată.
 Pretutîndenî, nume pompoase:
 Budism ori Existentialism,
 Creștinism sau Nazism — cui îi pasă?

Peste ele, ca pămîntul presărat din lopată,
 Argumentul abject al amenințării cu
 moartea —

Moartea nu e decît un simplu șantaj
 existențialist —

Picurîndu-ne moartea zilnic, în mîncare
 și băutură,
 Vom deveni imuni, ca Mitridate.

Ea spărgea ca pe nuci între dinți
 Tot felul de semne mai mari ori mai mici.
 O-ntrebam dacă crede în sfinți
 Sau în numele lor de aici.

Eu pluteam pe topor și cu gura închisă
 Tăiam lumea în două ca pe lemne,
 Ea părea că fusese trimisă
 Să mă iubească delicat prin semne.

Ied

frumosul dumnesu nu se mai face!
 smintit din rosturi se întoarce.
 gurile spun că de-o săptămîină
 învață pe a mic de mină.

iese iezii pe cîmpii
 ca și buchea pe hirtii.
 tăietorule în lemne
 înglodatule în semne.

Fulg

fulg în sus și duh la dreapta
 fulg în ochi și ochi în trup
 astăzi știu de înțeleapta
 carne răsturnată-n lup

nu mi-e teamă nici de dinții
 ce-mi închid în carne mama
 astăzi iezii-și nasc părinții
 către lupi legîndu-și vama,

roată spîntecă în trupul
 de pe munte ce mi-l smulg
 în spinare imi port lupul
 mi se face carnea fulg

fulg în lup și lup în iedul
 care naște-n fulgu-i cîntec
 lupul crește din dezmierdul
 iedului cu mamă-n pîntec.

Radu CARP

☆ ☆
 așa era obiceiul în părțile noastre
 lucruri pre lucruri călcînd.
 acum: bem vin în numele altora
 ne jucăm cu legenda
 barcagiului cu odgon după el
 și așa mai departe.

☆ ☆
 Cîta hoție încape într-o dimineață
 care începe cu un lătrat scurt.
 Veți spune că asta nu e rău și eu
 voi spune că vă lipsește un punct de
 sprijin.

☆ ☆
 A sosit vremea călătorilor ieftine
 în dimineața asta rămîn un asediat
 al propriilor mele vertebre.

☆ ☆
 la unsprezece fără două minute
 mă lovesc de un cuvînt sau
 de un lucru al altcuiva.
 te simt, amintire a cărții nescrise
 care nu mă urmează: degeaba.
 te văd, cititor necinstit
 și nu știu ce ne mai așteaptă.

LÁSZLÓ György Corabie de piraiți

Ce călătorie vulgară.
 Sculptată în ornamente
 o luminare veștedă imbold
 în orientare,
 îndemnul copacului reinviat
 întîrzie, primăvară rătăcitoare
 crește o spaimă de cărți
 biciul rădăcinilor mă interoghează.
 Iată coperta tineretii îndepărtîndu-se
 în văzduhul umilînței.

Lentă, dulceața unui viscol
 crește din culori,
 presimțirea pisicilor se întoarce
 din țirșul unor rani mai vechi.
 De ce zîmbesc inutil?
 Leagănul solar al femeii,
 sinul incendiat,
 într-un dans de flăcări
 descoace sprinceană ierbii.
 Dincolo de poartă, dincolo de
 drumuri, coboară vara
 din așteptarea ta.

Sînt îngur.
 Un corb rătăcit
 se rostogolește deasupra mea.
 Închisă în celula ochiului
 stai siguratică și tu,
 departe de așezări
 într-un mugure albastru.

Sonoria zăpezii
 te cheamă, te anunță
 din ce în ce mai urgent.
 Arbore spinos de ce cade
 lumina și de pe trupul tău?
 Piinea ne amintește de dubla
 înflorire, chipul bucuriei
 vînt zdrențuros: traversezi
 o cărare inchipuită, nu pot
 zîmbi toată strada
 e o defilare ostășească,
 eroi infumurați,
 departe de sinul cărților
 blinde.

Un melc, mică roată
 se învîrte înaintea, un
 fluture țirziu cu panglici
 polul nord al gîndirii mă împinge
 mai aproape de tine, sosește
 ceasul din zare, în colbul ploilor
 fruntea scufundată se mai mișcă
 dinspre noii născuți.

Furtuna piinii
 hohot arzător, în patria
 spicelor umblă cu sabie
 scoasă un arhanghel furios,
 ceața feudală se-nînde,
 ca niște pietre mute
 fruntea celor uitați,

Se deschide palma ogorului
 spre cer, clopotul rădăcinilor
 nu se mai îmbată de rouă,
 zîmbetul copiilor devine
 din ce în ce mai străin,
 din ce în ce mai străin.

Vino tu
 strugure
 cu vînul melodios,
 vino zăpadă voal cochet,
 vino pămîntule
 cu malul conștiinței
 să nu ne tocească
 camuflajul

Ca înfățișare păreau Don Quijote și Sancho Panza. Dar aventurile și le-au parcurs separat, fără să știe unul de celălalt. I-am cunoscut tirziu și la distanță de douăzeci de ani. Primul a murit înainte de a se fi produs întâlnirea mea cu cel de-al doilea. Așa încât i-am adoptat succesiv ca părinți adoptivi.

Un pic mai în vîrstă și ceva mai tînăr decît veacul, erau, ca origine și destinație, „Mitteleuropäer”.

Cîte ceva din antecedente mi-au destăinuit chiar ei.

Se născuseră în condamnatul la dispariție imperiu austro-ungar, în semiorășeșemisea („Städtl”), unul în nord-vestul ardelean, celălalt la nord-est de capitala împăratului Franz Iosif. Crescuseră între evrei, unguri, români, respectiv între evrei, nemți, cehi. Absolviseră mai multe clase ale vieții decît ale școlii. Acumulaseră însă, autodidact, multe cunoștințe. Lunganul le și ordonase; cel îndesat le menținuse în subordinea experiențelor sale practice.

Evreul ungur trecuse în tinerețe de la Satu-Mare la Budapesta. Nimerise ca ostaș în revoluția lui Kún Béla. Se lăsa însă mai degrabă dus de val, nu participase la lupte, n-a știut — și nici n-avea vreme să învețe — să minuiască o armă. Comuna a fost zdrobită. Unitățile „amiralului” Horthy Miklós, călare pe calul său alb, dezlănțuseră represiunile. A trebuit să-și ia tălpășița. Un țaran inimos și bine plătit îl trecuse cu bacul, ascuns într-un butoi încăpător, pe partea slovacă a Dunării devenită între timp graniță. Știa să scrie bine, avea și o minte bună. Republica lui Thomas Masaryk era liberală. Angajat la ziare maghiare, a făcut acolo de toate. A ajuns și publicist comentator. În toată perioada interbelică a fost lăsat în pace. La Bratislava avusese o nevastă slovacă și un fiu. Apoi a trăit singur la Praga; continuînd să publice articole. Aveau idei temperat de stînga, în spiritul locului și timpului, ca și potrivit condiției sale de minoritar. În centrul Boemiei mai conviețuiau încă pașnic seminițele și limbile.

Evreul austriac avusese parte de peregrinării mai aventuroase. Își părăsise de timpuriu locul de baștină și se angajase băiat la toate în Viena. Adolescent, aderase la o grupare sionistă de stînga. La începutul anilor douăzeci plecase în Palestina. A stat cît a stat — ca în povești —, dar nu i-a plăcut. Nu din cauza variatelor meserii practice. Îl deranja starea de acută beligeranță dintre iudei și arabi. „Perfidul Albion” reactive vase tactica sa experimentată: *divide et impera*. Iar sioniștii de extremă dreaptă se dedau la acțiuni teroriste. Opțiunea etnică nu-l mai satisfăcea. Avea nevoie de una presupus mai încăpătoare. Se întorsese, așadar, la Viena, o Viena bîntuită de revolte muncitorești. Devenise comunist: membru în secțiunea austriacă, apoi și în cea germană din Comintern. La Berlin a fost trimis ca „revoluționar de profesie”. Veniți la putere, naziștii l-au arestat și internat. Mai funcționau însă legăturile ilegale. Gardianul-șef îl bătuse crunt în fața careului deținuților scoși la raport, apoi se aplecase fioros asupra corpului său tumefiat șoptindu-i la ureche: „Iartă-mă, tovarășe, nu se putea altfel...” Ajutat de ai săi cu discreție, a fost în cele din urmă scos clandestin din țara în care îl aștepta moartea sigură. Grănicierii austrieci îl închiseseră ca transfug într-o cocină de porci, dar Viena îi confirmase cetățenia. Și-a reluat acolo munca de agitator, acoperită de noi meserii.

Prin Anschluss Hitler și-a anexat însă Austria, iar după acordul de la München a ocupat și Cehia, transformînd-o în protectoratul Boemiei și Moraviei. Slovacia s-a proclamat stat „suveran”, sub protecția Reichului. Pentru un evreu, indiferent dacă roz sau roșu, nu exista altă scăpare decît fuga. Prin multe peripecții au reușit amîndoi să treacă granițele. Și tot amîndoi au lăsat în urmă cîte o nevastă creștină și cîte un fiu, cu jumătatea neariană îngropată sub acte false.

Întîmplarea a vrut ca amîndoi să ajungă în Anglia. S-au și întîlnit poate la Londra, la clubul imigranților de limbă germană; drumurile li se puteau lesne încrucșa în vreo seară liberă, fără ca ei să se cunoască. Posibilitatea aveau să o evoce, peste decenii, prietenile lor de atunci, devenite apoi soțiile lor, una ajunsă deja văduvă. Și pe ele le minaseră drumurile războiului la Londra. Una, originară din Polonia, sosise tot de la Viena. Cealaltă ajunsese acolo, după ce părăsise Brașovul și după un intermezzo budapestan de trei ani.

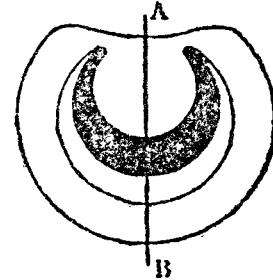
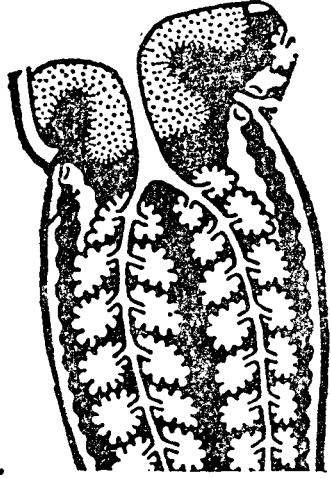
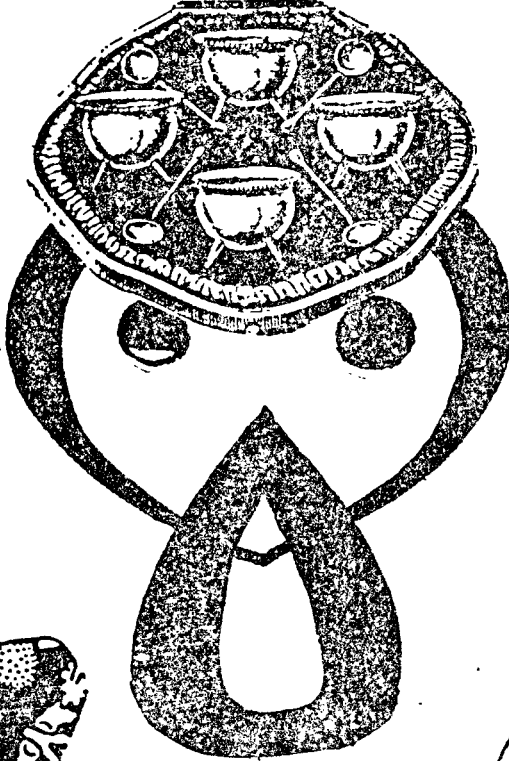
În anii noului război mondial, transilvăneanul (chiar cu acest nume, „Ardeleanu”, în variantă maghiară) a dus-o mai bine. Ca supus cehoslovac, a beneficiat de o indemnizație a guvernului Beneš din exil. Parte consistentă a timpului a petrecut-o în sălile de lectură

de la British Museum. A umplut multe caiete cu însemnări de istorie, sociologie și economie politică. Se pregătea pentru a le valorifica după întoarcerea postbelică. Știa că vor câștiga aliații, cu această convingere se adăpostea în metrou în timpul alarmelor aeriene, dar susținea în preajmă-i, împărțindu-se din stocismul englezilor, și exploziile razele ale proiectilelor V₁ și V₂. Prin bunăvoința unor prieteni înstăriți, s-a mutat pentru o vară la Brighton, loc elegant de odihnă de pe coasta sudică. A fost un sejur estival paradisiac la propriu. Împreună cu brașovenca aveau la dispoziție o bogată grădină de zarzavaturi și fructe, cu minim efort grădinăresc se aprovizionau cu mai tot ce aveau nevoie.

sordide ale unor mărfare ce se tirau anevoie, cu lungi opriri, spre Est. A fost o adevărată odisee. Alături — mulți alți dezrădăcinați dornici să-și regăsească patria ori să și-o descopere pe undeva. El avea de ales între trei. La Praga și-a refuzat cetățenia, fiindcă propriul său fiu scurta șederea, fiindcă propriul său fiu refuza în public să vorbească ungurește cu el, de teama atmosferei antimaghiare; iar el uitase de tot slovacă. La Budapesta i s-au oferit slujbe îmbietoare. Dar a acceptat opțiunea nevestei pentru România. El era singur, ea avea părinți și dorea să-și revadă și fiul. La graniță au fost reținuți și supuși unui amănunțit interogatoriu. Ce le venise să se întoarcă, acum, în '46, din Anglia? Cum puteau

alternează la putere. Pe individ lucrug, acesta nu îl afecta însă în nici un fel. El putea netulburat să rămînă sau să nu mai rămînă membru al partidului comunist, în neîncetată diminuare numerică și de influență. Atitudinile fiecăruia erau o treabă strict personală, fără vreo ingerință din partea instanțelor oficiale. Tocmai imixtiunea brutală „de sus” deforma însă viața privată din toate celelalte țări declarate, cu timpul, „socialiste”.

Cuplul clujean suportă, în rînd cu atîta, lovituri și privațiuni. Li mîngîie doargindul că, dacă ar fi rămas la Praga ori Budapesta, ar fi fost cu siguranță implicați în procesele Slansky și Rajk, precum toți cunoscuții lor întorși din emigrație; ca acel intim prieten budapestan, care, după o lungă tortură și recunoaștere a vinilor imaginare de care era acuzat, își zdrobise capul de peretele celulei. Aici au scăpat mai ieftin. Ca foști emigranți și deci virtuali spioni, au fost excluși din partid; și, bineînțeles, dați afară din servicii. Lui, la universitate, i s-a montat scenariul obișnuit: că ar fi rostit, chipurile, de la catedră sau în discuții pe coridoare teribile erezii, în discordanță cu linia oficială și adevărurile sacrosancte privitoare la trecutul apropiat. (Aveam peste ani să întîlnesc la Köln un istoric care emigrase din Cluj la Haifa. Nu contenea să-și manifeste disprețul suveran pentru tot ce lăsa în urmă. La întoarcere aveam să aflu că se numărase printre asis-

Austriacul (numele cărui era „Nürnbergezu”, de astă dată în variantă germană) a fost tratat de autoritățile engleze cu suspiciune. Țara sa fusese încorporată Germaniei sub denumirea de Ostmark. Era, așadar, cetățean al unei țări vrăjmașe și îl mai știa și comunist (se amuza evocînd incompatibilitatea celor două vini). A fost un timp internat pe insula Men, din Marea Irlandeză, amenajată special pentru suspecți. Cîrind i s-a admis însă cererea de a fi înrolat în armata britanică. Știa să sofeze, i s-a încredințat un autocamion. La volanul lui a intrat victorios în Germania occidentală. La lupte n-a luat parte, s-a întîmplat totuși ceva nicidecum mărturisit — poate un accident în care să fi călcat pe cineva —, oricum nu s-a mai așezat după război la volan, preferînd să-și ghidoneze de alături soția, cel mai prost șofer din cite mi-a fost dat să cunosc.

Războiul s-a încheiat. Ambii ar fi obținut ușor cetățenia engleză (prima fiică a austriacului, născută pe sol britanic, o avea din start asigurată). Nu era tentația care să-i atragă. Năzuiau să se repatrieze. Îi imbiai zorii unei lumi în sfîrșit drepte. Cel mai tînăr avea o patrie certă. Viena era împărțită, ce-i drept, în patru secțiuni — ca și Berlinul —, conduse de comandantii puterilor aliate. La întoarcere reintegrat în partidul său legal și încă puternic, trimis în uzine pentru ca pe lîngă meserii să asigure și îndatoriri sindicale, el spera — desigur — ca din zona sovietică a Capitalei să răsără un oraș cu adevărat democrat-popular și o țară în perspectivă cu adevărat socialistă, precum acelea mai dinspre răsărit, în curs de edificare.

Cel mai vîrstnic pe care dintre aceste țări și și-o revendicea însă? Pentru a asigura o viitoare conviețuire trainică, s-a însurat cu prietena lui: ea era a doua lui soție, el — al treilea ei soț, după unul budapestan, abandonat ca și cel brașovean (soți și soții multe: obicei interbelic, după cum mi se va fi explicat). Au traversat Canalul Mînceii. Au parcurs Europa ruinată — pe priciurile

dovedi cetățenia lor română în timpul anilor petrecuți în Cehoslovacia și, respectiv, Ungaria? De ce avea ea trei nume plus un al patrulea, numele de fată? Cine putea garanta adevărul spuselor lor? Oare nu sosiseră cu intenții necurate și misiuni secrete? Pentru a soluționa cazul, a fost chemat de la București un maior sovietic, de bună seamă din unitățile KGB. Știa nemțește, profesase la Kiev ca psiholog, s-a dumirit rapid că n-au nimic de ascuns în afara unei dezarmante naivități. Le-a dat drumul, încredințîndu-le și un număr de telefon la care îl vor găsi dacă vor mai da de bucluc. Un timp totul a decurs normal, ca în cea mai bună dintre lumi. S-au odihnit cîteva săptămîni la Brașov. Pentru mine a fost un regal. M-am „dat mare”, le-am citit din poeziile scrise în ascuns, s-au cam fisticit de cît erau de proaste, dar m-au încurajat, să citesc, să învăț, nu e obligatoriu să scriu versuri. (Printre proiectele pe care mi le-a înfățișat ea — deși nu o recunoaște în ruptul capului — se număra și acela de a deveni bucătar-șef la un restaurant de lux din Elveția; mai credea, biata de ea, că vom călători cu tot atîta ușurință prin Europa precum se vînturaseră ei de colo-colo și încă pe timp de război!) Au ales ca loc de așezare Clujul, unde s-au instalat în două camere părginite din apropierea gării și aveau să lucreze ca ziariști unguri. Au fost primiți în partidul comunist. Au lucrat un timp la organul județenei de partid în limba maghiară. Apoi ea a fost transferată la revista maghiară pentru femei, iar el — la Universitatea Bolyai, ca profesor de istorie universală contemporană. Viața încă mai corespundea orizontului lor de așteptări.

Din momentul acesta însă, destinul celor doi bărbați parcă se disjunge; dar numai în datele exterioare, din pricina diferențelor de context. Austria își redobîndește în '55 suveranitatea de țară neutră. Partidele populist și socialist își mai continuă pentru mai bine de un deceniu guvernarea în coaliție, după care

ION IANOȘI

tenții profesorului și că excelase în turnătorile împotriva lui.)

Cine nu muncea nu mîncă! Numai el a mai putut cîștiga ceva. În calitate de cunoscător al istoriei contemporane și de publicist versat într-ale politicii internaționale, i s-a oferit o nesperată șansă; care s-a metamorfozat în cea mai cumplită neșansă a vieții sale. Obținînd, prin generozitatea forurilor tutelare, privilegiul de a publica comentarii externe în principalul cotidian maghiar din București, firește sub pseudonim, și-a plătit supraviețuirea materială cu compromisul spiritual; pe care multă vreme nici nu l-a bănuț; și l-a recunoscut doar cînd nu mai avea cum să-l repare. Căci ce altceva i se putea pretinde unui ziarist pe teme internaționale din prima jumătate a anilor cincizeci decît să demaste uneltirile imperialismului și să-l batjocorească pe călăul trădător Tito?! După decenii și după limpezirile survenite pare dificil de presupus ca cineva să fi crezut sincer în asemenea campanii propagandistice și acțiuni conjuncturale de presă. Greu își mai smulgea cineva mîna din mecanismul care o inhățase; iar înșelarea beneficia adesea de autoînșelare. Să te fi întors la „ai tăi” de prin străinătăți și aceștia să te tragă în toate pe sfoară? Luciditatea era bruiată de credulitate. Făcea o concesie, o a doua, o a treia. Și te convingea de corectitudinea lor. Falsa tărie a gîndului se inspira din moliciunea firii. Dezarmat de bună voie în fața unei istorii viclene. El îi cunoștea bine antecedentele, dar l-a năucit glasul contemporan de sirena. Ca în orice tăiere a firului în patru — scolastică ori talmudică —, amestecă pînă la îndistinct remarcile pătrunzătoare și opiniile iluzorii. Cunoscuții îl vizitau ca pe un înțelept, pentru ca el să le explice motivațiile turnurilor neașteptate din lume. Le oferea lămuriri cu o voce reținută și o logică implacabilă. Era guru-ul multor intelectuali năucii. Dacă a suportat eliminarea brutală din viața publică, trăind în sărăcie lucie, măcar analizele să-i fie corecte! A fost efectiv convins de dreptatea și utilitatea articolelor publicate sub nume de împrumut. După cîteva ani i s-a redat — supremă grațitudine — numele adevărat. Sub el și-a reunit cele mai reușite, sub raport publicistic, texte antititoiste. Și nu mult timp după publicarea volumului, Hrusciov a dezvăluit mascarada întregii afaceri, făcînd umilitoarea lui Canossă la Belgrad.

Poți să te autoiluzionezi în asemenea hal, dar cu depînă bună credință? Chiar fără să cunoaștem atîtea alte cazuri și fără să fi împărtășit, mulți dintre noi, destule mistificări — depun mărturie în cazul lui. Ce mai contează cîntecul atînci și cîntecul atînci? — se

va spune. Contează, dacă achiți prețul cuvenit. Dacă avea ceva să-l doboare, atunci numai amărăciunea acumulată. Nemilitant din fire, de o cuceritoare blindețe, iată că nimerise din nou, cu mult mai grav decât în episodul de tinerete, pe baricade neiertătoare. Finalmente, el a fost cel care n-a fost iertat — care nu-și va fi găsit iertarea. Și degeaba se consola cu gândul că vroise doar să execute misiunea încredințată de niște comandanți perfizi, care îl transformaseră nu doar în soldat disciplinat, dar îl mai și expediaseră, spre a fi și mai cuminte, într-un batalion disciplinar...

Care să fi fost deosebirea de comportament în situația vienezului? Presupun că a comis erori similare; dar fără urmări comparabile cu cele dintr-o societate înregimentată. E cu totul altceva să te porți prosteste pe cont propriu și într-o lume în care oricând îți poți repara erorile. Când l-am cunoscut, depășise multe dintre ele, dar îi rămânea să se mai dumirească asupra citorva. Era în '66. Mă aflam la prima mea ieșire occidentală. Imprejurările în care l-am cunoscut le-am mai descris (v. *Secolul nostru cel de toate zilele*, 1980, pagina 238 și următoarele). Pe scurt, cunoscutul unui cunoscut de-al său imi dăduse numărul lui de telefon, în ananghia mea financiară vieneză am uzat de el, mi-a sărit pe loc în ajutor, cu firavele lui mijloace bănești, dar cu o nicidecum dezmințită generozitate. Așa am ajuns în primitoarea locuință de pe Praterstrasse

VIETI PARALELE

25 A. Se perindau acolo diverși oaspeți, locali sau de aiurea, hrăniți copios. Am beneficiat de un surplus de afecțiune, cu plusări timp și jumătate. La prima noastră întâlnire n-am mai prins decât ecourile fostelor sale maximalisme. Nimeni nu-i mai pretindea nici inflăcări excesive și nici înrolări forțate. Îndatoririle și le fixa el singur. Le nuanța mereu. Pe măsura dezmeticilor urmau și retractările. Am asistat la fazele acestui sinuos proces îndurerat. Marja de libertate exterioară ușura corectarea erorilor intime. N-a fost totuși un proces rapid. Și cu discreția-i caracteristică se reconvoacă mereu la alte confruntări. Dominat de o soție isteroidă, temperamentală extremistă, a mai îmbrățișat câteva cauze aiurite și aiuritoare. Apoi refugiul politice avea să le prefere pe cele culturale și private, din păcate și ele tot prea puțin liniștitoare.

Și-a părăsit partidul pentru că acesta sprijinise înăbușirea „primăverii de la Praga”. Nu s-a decis însă de stînga „informală”. A crezut în ecourile mișcărilor studențești pariziene sau ale celor din campusurile universitare din California, neintuind stingerea lor ineluctabilă. A îmbrățișat teoriile sociologice provenite — direct sau prin intermediari — din Frankfurt. S-a încrezut chiar în experimentele „revoluției culturale” maiste. A ajuns să argumenteze motivația extremismului disperat, de la Cohn Bendit și grupul Baader-Meinhof pînă la teroristii de culoare, „panterele negre” din ghetourile americane. A parcurs docil mai toate atașamentele lui Sartre și ale intelectualilor de factura lui, exasperați de stabilizarea ordinii burgheze și preferindu-i răzvrătirea haotică. Stînga de partid — de mult încăpută pe mîna restauratorilor de dreapta — a înlocuit-o printr-o stîngă libertinară. Abia după aceea a trecut de la anarhism la reformism. Modificarea din urmă a survenit și ea sub influența soției, poloneză de origine, impresionată de acțiunile „Solidarității” și traducînd în germană chemările intelectualilor din fruntea sau din jurul sindicatului. Dar atîtea acomodări la noi speranțe începuseră să-l istovească. Am surprins diminuarea vitalității lui încă de cînd ne-a vizitat în '71 — tainoasele anticulturale „Teze culturale” ne-au ajuns din urmă în deltă — apoi și mai limpede în ulterioarele mele treceri prin Viena, în drum spre sau de la cite un congres la care imi era permis să particip.

Dar să mă întorc, și în timp, la clujean. Fiul slovac își vizitase o dată părintele. Sosise în România împreună cu o soție decorativă — cu care, vădit, nu se înțelegea — și cu o fiică drăgălașă. Funcționarul de bancă din Bratislava era bîntuit de nevroze. Una îl privea pe ta-

tăl rătăcitor, care ar fi fost, chipurile, vinovat de neglijarea formării lui. Imaturitatea sa (cred că și potența sa scăzută, reclamată de soție) o pune pe seama acestei neglijențe. Încercările de a se tălmăci n-au dus la vreun rezultat. În restabilirea comunicării și a comuniunii nu-i mai ajuta nici limba pe care o vorbeau. La plecarea lor, în tristețea părintelui s-a insinuat și ușurarea. Pe locul rămas gol prefera să mă știe pe mine, uzurpator. Dar numai la mari răstimpuri puteam sta față în față. A mai încercat o soluție, de-asemenea eșuată: să se ocupe de educarea băiețelului unui vecin muncitor. Dar micuțul se interesa mai mult de o masă bună ori de o sumă modică pentru dulciuri decât de idei. N-avea cum face din el un substitut de nepot...

Viața familială de la Viena a fost mult mai lovită. Fiul din prima căsătorie murise în împrejurări care nu mi-au fost elucidate. Rămăsese văduva lui și un băiat. Bunicul le oferea un mic ajutor financiar, îi vizita cînd și cînd, fără să mi se pară totuși animat de un atașament deosebit. Dragostea lui fierbinte le era rezervată fiicelor din cea de a doua căsnicie. Ele îi dădeau însă tot mai multă bătaie de cap. Cea născută în Anglia se căsătorise, divorțase, urmas cursuri și nu le încheiase, schimbase mai multe profesii pînă să fi ajuns asociată-vînzătoare la o librărie de pe o ulicioară dosnică, aparținînd unei minuscule grupări contestatatoare, nu departe de Stephansdom. Mai grav decât neimplinirea ei era însă eșecul surorii aduse pe lume după revenirea din Anglia. Parcursesese și ea experiențele protestatelor de rigoare ale adolescenților de familie bună. Apoi se autoexilase la periferia societății și chiar a lumii. Dispărea în lungi escapade, ba dormind sub podurile Romei, ba aciuindu-se pe cite o insulă grecească, ba aventurîndu-se pînă în Nepal. I se expediau bani pentru supraviețuire și pentru plata mijloacelor de întoarcere. Am văzut-o la o asemenea revenire. Era într-o stare de murdărie și delăsare de nedescris. Un

cată și de sora arțăgoasă a acesteia? Nu îl mai încălzea agitația soției pentru cite o „cauză” la fel de ineficientă ca cele de dinainte. S-a refugiat de aceea, la propriu, în bucătărie. Preluase aprovizionarea și gătitul. Era un bun bucătar, dar trebuia mereu lăudat. Se mîndrea cu arta sa culinară. Nu aveam voie să pierdem nici un prilej de a o celebra. Nici măcar în această privință fiicele și prietenii lor de ultimă oră nu prea îi făceau însă pe plac: îngurgitau la repezeală tot ce le pune în față și plecau imediat. În rarele ocazii cînd mă aflam prin preajmă, trebuia să-i satisfac eu orgoliul copilăros.

Mai inventase încă un refugiu, în care mă antrena tot pe mine în lipsa altor amatori. Se atașase anume, cu întreaga exagerare a neofitului, de artele plastice. Evreu ateu, cu vagi reminiscențe ale ritualurilor părintești nicidecum redate, cunoscător aproximativ al Vechiului Testament, se dăruise vestigiilor creștinătății din epocile ei de glorie. Se inflăcări cînd imi putea demonstra cite o neștiută de mine biserică barocă. Mă călăuzea pe ulicioare dosnice ale Vienei imperiale, pentru ca la capătul drumului explorat să ajungem eventual la aceeași bisericuță, spre a o redescoperi din alt unghi și altă perspectivă. În interior imi explica noi detalii ale cite unei statuete, vitralii, fresce. Pentru voluptatea demonstrației m-a dus și în mănăstiri celebre din împrejurimile orașului. Presupun că nu din alt motiv ne-a oferit, Jantinei și mie, privilegiul de a călători în mașinuța lor hodorogită pînă în centrul Italiei. În primul și unicul nostru drum peninsular ne-ar fi plăcut, la drept vorbind, să vedem mai îndeaproape și viața cotidiană. Dar el ne confiscase în exclusivitate pentru Ravenna, Padova, Bologna, Verona sau Siena medievale. Ne-a purtat prin catedrale superbe, în muzee fastuoase, a făcut să ni se perinde în față fresce și picturi uluitoare — pînă a ni se fi încurcat în memorie capodoperele văzute. După ce o mare parte a vieții fusese hamal, mecanic, șofer, dulgher, antrenat totodată în activități de

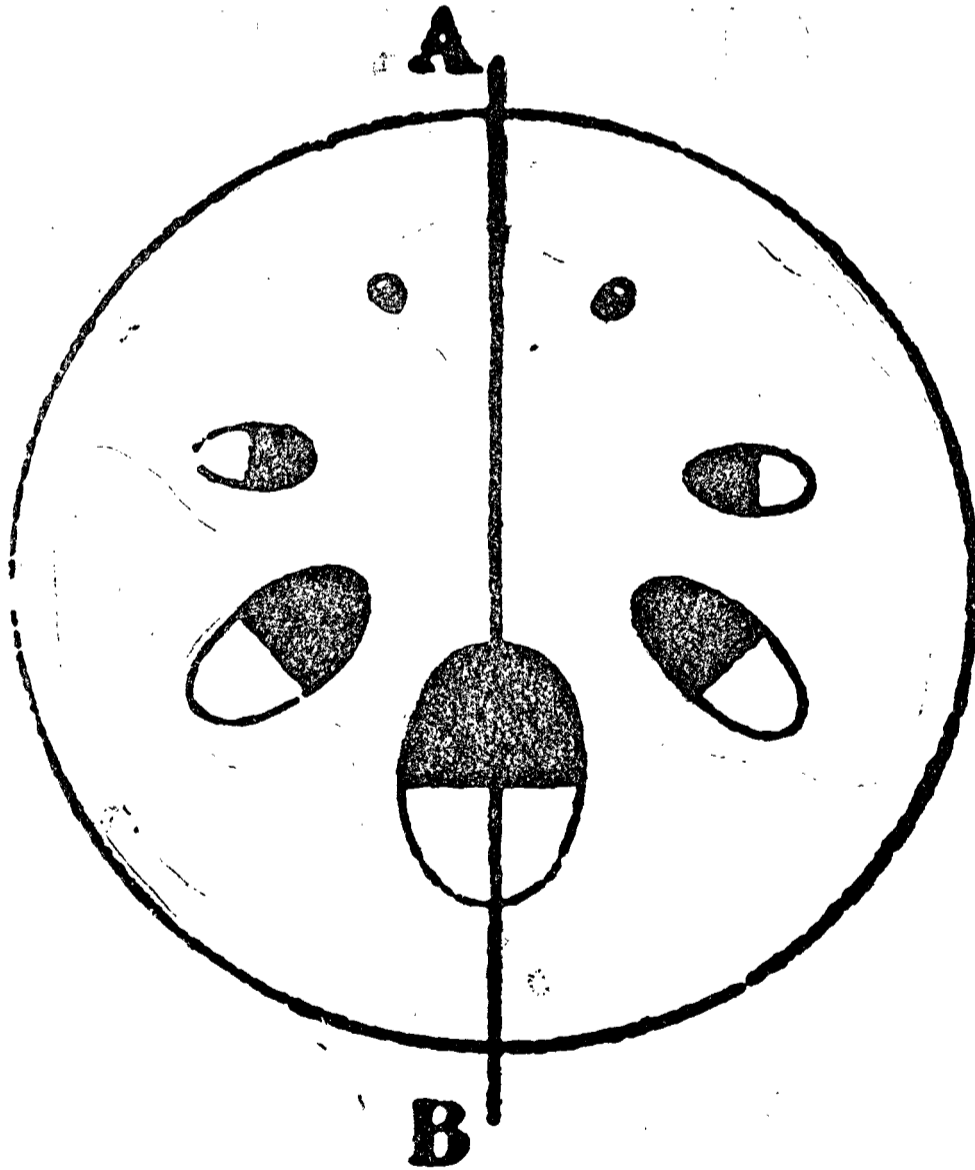
pănoșii, stupizii, cite o veche cunoștință sau o rudă neîntîlnită după multă vreme, vreo vizitatoare ocazională care — într-o oră, pînă i se absorbea otrava întineritoare din sînge — se transforma într-o babă hidoasă, ori un frate pogorît de peste ocean, încredințat că totul se cumpără și se vinde, întrebînd cit costă orice îi ieșea în cale, un ciine de rasă sau monumentul Mariei Tereza din fața Muzeului de Artă. Dar rideau mai des de sine decât de alții, de proprii slăbiciuni și lașități, cedări și prostii comise cu diușum. Această distanțare prin haz se întrețesea cu tot mai multă melancolie. Era limpede că nu fuseseră nicidecum capabili de o răutate autentică; în orice caz nu în fapte; cu atît mai puțin de cînd îmbătrîniseră. Mă întrebam cum de au nimerit, concesivi ce erau, în tranșe unde li se pretindea să fie belicoși, măcar ca gesticulație, în vorbe și scris. Nu era însă motiv de nedumescire, cunoșteam pe multe alte exemple mecanismul radicalizării celor din fire neradicali. Acum reintraseră, în orice caz, în temperamentul lor adevărat, irizat de o abia tănuită dușoșie. Înțelepciunea amară amintea de Galiția hasidică, nici măcar geografic îndepărtată de locurile lor de baștină; și trimitea, ca sursă primordială, la Ecclesiast. Pentru a cita oară se integra o istorie plină de vicisitudini și de speranțe deșarte în supraistoria mitică? Își contempnau donquichotismele cu o bună dispoziție mimată, cu o privire lăuntrică incoșată de regrete. Se amuzau de eroismele pe care li le atribuiseră adepții de odinioară, răriți pînă aproape de dispariție. Nicidecum nu fuseseră eroi; la ananghie îi cuprinsese omeneasca frică; prin surclasarea ei năzuiseră să ajungă la limanul mintuitor.

Deși la o considerabilă distanță în timp, sfîrșitul le-a fost — nu putea să nu fie — asemănător. Clujeanul a refuzat să se reinscrie în partidul care între timp îl iertase pentru păcatul de a-l fi nedreptățit. I se găsisse un post de redactor la publicația social-culturală lunară, tot maghiară, din localitate. Prestigiul interbelic al revistei se subrezise, sufocat în chingile cenzurii. Fiecărui număr, dinainte lecturat sub lupă, i se vinău erori, cu osîrdie inventate. El însuși prefera să nu mai scrie, ci să redacteze articolele altora. Îl urmărea rușinea acută pentru ce pusese cîndva pe hîrtie, pentru a se fi lăsat prost și pentru a fi contribuit la prostirea altora. Nu mai visa nimic decât pensionarea. Aștepta ieșirea la pensie ca pe un ultim țarm al îgăduinței. Argumenta avantajele vîrstei din urmă comparativ cu celelalte. Bătrînețea, zicea, îți ia de pe umeri poverile, te eliberează de obligații. Nu mai ai de făcut față tacitelor cerințe pe care ți le pui singur sau ți le pune lumea dimprejur. Nu trebuie să mai fii nici bărbat, nici deștept, nici harnic. Te poți în fine calma. Citești o carte, ascuți puțină muzică, după pofta inimii afli sau ignori știrile la radio, stai cu prietenii la taclale, ieși la o plimbare, adormi fără grija zilei de mîine. Redevii ca un prunc.

Ultima nădejde — ultima eroare. Din visata libertate minusculă n-a avut parte nici măcar un an. A început să slăbească. Arăta tot mai deșirat și supt la față. Diagnosticul, comunicat doar soției: cancer pulmonar. Doar cu deznodămîntul a avut noroc: tumoarea i-a crescut spre inimă și i-a oprit-o înainte de a se fi instalat durerile insuportabile și sufocarea. Și-a acceptat boala cu stoicism. N-a adus vreodată vorba de ea, crușîndu-și apropiații. Citea romane. Rememora vremurile îndepărtate, cit mai îndepărtate. Stătea tăcut, în fotoliul tras lîngă geam, apoi lungit în pat. Nici despre amăgirile îndurate nu mai pomenea nimic. Se retrăsese în sinea lui. După o noapte de somn i s-a făcut rău. A murit pînă să ajungă medicul, care oricum n-ar mai fi avut ce să-i facă. Cîteva prieteni au vorbit la cîmîțir și au scris articole de adio. Cu toții și-au reamîntit cit îi ajutase — el, care pe sine n-a știut niciodată să se ajute cu adevărat. Ne aflam în '65. I-am trecut în revistă cărțile. Mai rămăseseră printre ele multe aduse din Anglia în două lăzi încăpătoare. Fusese averea lui principală; și garanția viitorului care îl tot aștepta.

Deznodămîntul avea să se repete aproape întocmai la Viena. La scrisoarea în care ne anunțam în '82 intenția de a poposi pentru citeva zile la Praterstrasse, pentru înția oară mi-a răspuns evaziv. Dacă însă tot obținusem, după cererile, așteptările, alergăturile umilitoare, pașaportul și viza, am coborît cu autobuzul de la Bratislava, neștiind unde vom înnopta. De la autogară mi-am încercat norocul cu un telefon. A răspuns el. Ne-a invitat fără să mai șovăie în camera rezervată îndeobște fiicei rățăitoare, care se afla iarăși pe undeva prin străinătăți. Totul părea neschimbat. Doar că se pregăteau să plece la tra-

(Continuare în pag. 23)

șofer care acceptase să-i facă loc în camion crezuse că e băiat; părul lung înclieat și jeansii soioși nu-i mai trădau sexul. Curînd mi s-a confirmat bănuiala — nu se mai mulțumea doar cu mari cantități de alcool, ci se și droga. Fiul unui celebru și foarte bogat medic vienez, ultimul adolescent cu care vegeta pe o plajă maghrebiană pustie, avea să și moară acolo prin supradozare. Decădere ineluctabilă a ființei celei mai iubite i-a dat bătrînului lovitura de grație.

Cu ce să-și mai fi umplut timpul liber de pensionar, închis în vastul dar sardul apartament alături de o soție apu-

partid și sindicale. În final se dedicase, iată, cu tot sufletul și cu asumata naivitate a nespecialistului, urmelor vizibile pe care credincioșii zidirii, modelării și zugrăvirii le risipiseră pe pămîntul vechiului nostru continent.

Sentimentul zădărniceii s-a abătut mai întii asupra clujeanului, apoi asupra vienezului. Niciunul nu-și pierduse umorul blînd, agrementat cu ironia de sine; dar peste ele se așternea, neîndurător, amărăciunea. Fiecare ne mai amuza cu povestioare hazlii, în maniera soldatului Șvejk sau a personajelor lui Șalom Alehem. Erau luați peste picior fudulii, cir-

Intelectualul despre care e vorba nu este nici scriitorul, nici omul de știință, nici profesorul, nici filosoful. Toți aceștia îndeplinesc oficii sau practică profesiuni care nu constituie decît figuri sociale, profiluri publice pe care individul le îmbracă și care nu garantează cituși de puțin veracitatea unei chemări spirituale de neînvins.

Ci va fi vorba aci de intelectualul autentic, indiferent de ocupația sa aparentă sau manifestă. A fi intelectual nu are nimic de a face cu eul social al omului. Nu ești intelectual pentru restul lumii, în virtutea cutărui sau cutărui principii, pentru a câștiga bani, a dobîndi faimă, a te menține pe marea agitată a comunității. Ești intelectual pentru tine însuși, în pofida ta, împotriva ta, în mod inevitabil, fatal, de neîmlocuit.

Fără îndoială acele oficii și profesiuni n-ar exista, dacă n-ar fi existat circumstanțele istorice, oamenii care să fi fost scriitorii, oameni de știință, profesori, filosofi în forma lor primară, autentică, iminentă.

Orice figură socială a luat naștere din acțiunea creatoare a unui individ, în anumite împrejurări. Dar tocmai această formă astfel creată a rămas, după dispariția acestuia, o simplă învelitoare fără conținut real, dăinuind mai departe ca oficiu public, ca formă impersonală, în lăuntru al căreia oricine se poate cuibări pe furis. Cei mai mulți intelectuali nu sunt ceea ce vor să pară, ci își joacă rolul slujind prompt și nu fără foloase oficiilor cărora le sunt realmente obligați, posturilor ocupate. Expresia se potrivește de minune. Căci postul nu este decît o formă goală, fără urmă de conținut omenesc. Golul trebuie umplut, ocupat de cineva, care uneori îi slujește, alteori, de cele mai multe ori — nu. Dar n-are a face. Societatea se mulțumește cu cea mai modestă îndeplinire a oficiului. Își zice și ea ca acel pictor andaluz, conștient de puținătatea talentului: „Să începem cu barba... poate iese Sf. Antonie; dacă nu, Maica Precista“. Așa a fost în toate timpurile, cu toate figurile, cu toate oficiile sociale. Cu deosebită originalitate. Iuliu Cezar făuri pe Iuliu Cezar. Dupăuciderea lui, romanitatea simți nevoia ca el să trăiască mai departe. Dar individul Iuliu Cezar plecase pentru totdeauna. Nu rămăsese în urma lui decît locul gol, profilul necesității sale pe care lumea romană o simțea. Iar Cezar deveni de atunci un simplu, deși mare, oficiu, o autoritate, un gol care se cerea umplut vreme de cinci sute de ani. Autoritatea, oficiul „par excellence“, care a existat în lume. Dar, din diferite pricini, s-a întimplat că nici unul din lungul șir de cezari n-a mai avut asemănare cu el.

În același fel a existat în Franța acum o sută de ani un soi de furtună poetică, de lirică torentială. S-a chemat Victor Hugo. Ca o forță elementară, as spune ca un uragan — a zgduiut și a inundat apoi întreaga viață franceză. Poezia lui e aspră, colțuroasă, necizălată, dar ciclopică, gigantică, herculeană, michelangelescă.

În cutezătoare rime, a cîntat iubirea, femeia, copilul, frunzele de toamnă, vechile legende, bălăile mari; a divinizat pe Napoleon I, a aruncat cu pietre în cel de al III-lea, rostind vorbe mari pentru umanitate. Nimic franțuzesc și nimic omnesc n-a existat, pentru care să nu fi sunat năpraznic marea său clopot chemînd parcă totul la un fastuos carnaval general. Se înțelege că francezii vedeau în el ceva ce nu mai existase de la Homer, Virgil și Dante; bardul unei națiuni, lirica, poezia ca instituție.

Dar de atunci Franța s-a încapăținat să aibe mereu un poet așa cum avea un președinte de republică și — velis nolis — a completat locul cu forța, umplînd această mare lacună publică. De aci poziția tragicomică a succesului, a bietului Paul Valéry, ultimul mandarin al literaturii franceze, intelectual autentic, dar de scurtă respirație, manierist, nicidecum reflex al poporului, avînd prea puțin de zis și, ca orice spirit sărac, trebuind mereu să se rotească spre a exista. Acest bărbat, care ar fi fost un admirabil colaborator al unei reviste

mai mult sau mai puțin provinciale, a devenit fulgerător poetul Franței. Și de atunci, excelentul bonhomme trebuia să galopeze gîfîind, îndărătul propriei sale justificări.

Dar, să nu încurcăm lucrurile. Aici e vorba de acel intelectual care nu poate fi altfel: inevitabil, dezesperant, din tănuită, nepătrunsă și neîndurătoare hotărîre a naturii. Așa cum cei mai mulți dintre cezari sunt lipsiți de substanța cezarcică, tot astfel e plină lumea de intelectuali lipsiți mai mult sau mai puțin de intelectualitate.

Totuși, intelectualul nu trebuie să pozeze neapărat o mare inteligență cotidiană. Dar și aci, să luăm bine seama. A fi intelectual e o chemare; talentul este un dar. Și, cu toate că amîndouă par a se suprapune, există cazuri cînd nu merg împreună. Poți avea talent și să nu simți nici o chemare.

După cum lucru înțelept este să te aștepti în orice clipă și la rău, am avut cîndva intuiția, e mult de atunci, că intelectualul, care vreme de două secole fusese figura dominantă a societății occidentale, va fi zvîrlit din centrul atenției și prețurii publice și, după dialectica radicală care este drumul istoriei, nimic nu se va mai alege de el, de el care pînă atunci fusese totul. Nimeni n-ar fi presupus atunci așa ceva, cînd intelectualul părea să guste — și chiar a continuat o vreme să soarbă plăcerea celor mai înalte clipe ale puterii lui. De aceea nu sunt decît mîndru de a fi

de constituția sa specific umană ne apare în chipul cel mai interesant.

De obicei, pentru intelectual este cel mai firesc lucru ca toți cetățenii să-i semene pînă la identitate. Căci stă în felul de a fi al omului ca, oricîteori se privește pe sine ca om, să se confunde în chip umil cu toți ceilalți. Întocmai cum Carol III nu se apropia de altă femeie în afară de nevasta lui, o saxonă roșcată, convins fiind că toate femeile miros a piele de iuf; căci acesta este mirosul celor cu părul roșu.

Așadar, intelectualul trăiește o bună parte a vieții într-un continuu quid pro quo. În contactul său cu ceilalți oameni el consideră ca de la sine înțelese ca existența lui și a acestora să aibă țeluri identice, ca aparținînd aceleiași specii. Existența sa este atît de bizară, încît ar rămîne uimit dac-ar afla că cei mai mulți dintre semeni sunt total străini de o astfel de viață. Căci e purul adevăr: existența intelectualului e stranie. Trîind necontent pe virful unui Tabor, i se perindă în fața ochilor înfinite schimbări și transformări, mereu noi, mereu neașteptate. Fiecare clipă și fiecare lucru sunt pentru el schimbări feerice, un mare spectacol, o melodramă, o lumină a Nordului. Calendarul său e plin de sărbători.

În genere, viața oamenilor se scurge în muncă. Dar cum s-ar chema muncă ceea ce face și săvîrșește intelectualul? Truda lui constă din a produce și savura necontent zile festive. Vremurile

scumpă dintre taine: tot ce gîndește și simte despre lume, despre ceilalți oameni, despre trecut, despre ceea ce face, despre viitorul care încolțește. Iată, își dă seama că a face acest lucru este o stîngăcie nepermisă, că a fi intelectual este o constituție ce trebuie ascunsă, ca a fi tîlhar, spion, prostituat. A cugeta asupra lucrurilor — conceptual sau poetic — este un soi de *puendum*. În același timp simte o disperare, o frică să per-ceapă pînă la ce grad aproapele nu este intelectual. Își inchipuia la început că deosebirea ar fi doar de intensitate, că întimplător aproapele îi liosec unele daruri, că, în sfîrșit, viața îi silise să-și înfrînzeze salturile intelectualității sale. Cîtare trebuie să-și hrănească familia! Din acest motiv și nu din altul nu poate lua viața ca intelectualul. Cu toate că și acesta are deseori o familie grea. Dar acum, cînd știe că nu e vorba de astfel de lucruri, se află din nou în fața unei enigme care-l roade: cum a putut trăi aproapele sub forma celui alt în opoziție cu el? Ce fel de existență să fie aceasta?

Își duce atunci mina la frunte să-și spulbere grijile, zicîndu-și: să limpezim lucrurile. Ce deosebire există între viața „celuilalt“ și viața mea? Iat-o: celălalt trăiește într-o lume a lucrurilor care — odată pentru totdeauna — sunt așa cum par să fie. Nici nu-și pune întrebări asupra lor decît întimplător. Tocmai această îndeletnicire de a-și pune întrebări asupra lucrurilor, de a crea probleme, nu o exercită, nu o practică și nici măcar nu o cunoaște. Căci lucrurile au pentru el caracter definitiv, iar lumea întreagă este cea pe care a găsit-o așa cum a găsit-o. Există între lucrurile unele care și pentru el rămîn învaluite în necunoscut, dar taina lor nu-i răscolește sufletul; sunt însușiri de lucruri care-i apar tot atît de reale și firești, cum sunt culoarea sau forma. Nu-i tulbură nicidecum. Nu există pentru el deosebire între ceea ce crede a cunoaște la perfecție și ceea ce-i apare enigmatic. Pentru el nu există a ști sau a nu ști. Raporturile sale cu lucrurile sunt extrem de simple. Întocmai cum stie că toate lucrurile sunt grele și contează pe greutatea lor, tot astfel consideră că existența lumii, fiind de origină misterioasă, nu se va afla niciodată de ce apar și dispare societățile omenești.

Orice efort, orice încercare de a face din mediul înconjurător o preocupare, o problemă, de a-l analiza, de a-l combate, de a-l transforma în fenomen, în obsesie, în fantomă stăruitoare — sunt excluse din viața lui. Dimpotrivă, el va căuta mereu să se păstreze în centrul a ceea ce este, să se miste în lăuntru al acestei lumi fixe, definitive, lipsite de probleme, să se sălășuiască în ea, mănărînd lucrurile și folosindu-le cit mai mult în avantajul său. Este egoistul în-născut. Tînta lui e să meargă înainte, să-și facă treburile, să se strecoare cit mai bine. El împreună cu ai săi. Cînd e sincer, cu cînstă și bunăcuviință; cînd nu, cu înșelăciune. Cum nici lumea, nici altceva nu-l interesează cituși de puțin, singura lui preocupare este persoana sa, familia sa, oamenii săi. Mereu și exclusiv el și pronumele posesiv al lui.

Intelectualul nu vine totuși în conflict cu celălalt pentru motive izolate și concrete. El ajunge fulgerător în conflict pentru că energia sa de viață, în forma ei originară, este direct opusă, lucru ce trebuie să se remarce de la prima vedere, de la primul gest. Lumea de care se în-bește intelectualul pare să nu aibe alt rost decît să-i furnizeze probleme. Lucrurile nu-i ajung așa cum sunt și de aceea nu le dă pace; le răscolește, le analizează, le privește pe dinăuntru, le-n-

În românește de
GH. CIOROGARU

JOSÉ ORTEGA Y GASSET

INTELECTUALUL

și

CELĂLALT

intuit viitorul un pic mai devreme. Iar de atunci m-am alăturat acestei intuiții și m-am potrivit, m-am adaptat ei, evitînd desigur nu toate, dar multe din greșelile și stîngăciile pe care alții le-au comis. N-am crezut niciodată în mod serios că lumea va asculta de mine și nu-s deloc inclinat să accept ficțiunea că ea ar fi așteptat după mine. Acea intuiție m-a năpădit la vîrsta care — așa cum spuneam într-o conferință despre Vives — este de regulă aceea în care intelectualul are prima și hotărîtoarea întîlnire cu marile teme și idei pe care le va dezvolta în viață. Iar această vîrstă nu este una oarecare. Cronologia vie, oricît de ciudată, e foarte severă. Un an nu seamănă cu celălalt și nu oferă același lucru. E vorba de anul al douăzeci și șaselea al vieții. Există, fără îndoială, excepții: de pildă, în ideile gîndirii formale, ca în matematici, o anticipație are deseori loc. Dar în temele substanțial-umane, cei 26 de ani sunt ca ziua cea mare a primei pasiuni, cînd vulturii năpraznici, adică viitoarele idei, izbesc cu plîscurile în creierul gînditor, smulgîndu-l în slăvi ca pe un miel nevînovat. Căci marile idei nu ne aparțin nouă, ci noi suntem victima, prada lor. Și nici în restul vieții nu ne dau pace, lovînd necontent, cu îndirjire sălbatică, în ficatul lui Prometeu. Aproape toți cerebrii au fost bolnavi de ficat. Și apoi, această perioadă a tineretii care te frămîntă nu e nicidecum un secret. Este timpul în care noi, în mod normal, încetăm de a mai fi esențialmente receptivi și cînd, luîndu-ne la spinare sacul cu cele adunate, o pornim în lume cu „retina neatinsă“.

Dar ceea ce detronarea intelectualului m-a lăsat să întrevăd a fost faptul că masele erau pe punctul de a smulge puterea istorică, devenind subiectul, stăpînul ei, dacă intelectualii n-ar fi săvîrșit groaznică eroare de a crea o cultură pentru intelectuali și nu una pentru restul oamenilor. De notat că marii deschizători de drumuri n-au făcut aceasta. Nici Bacon, nici Galileu, nici Descartes, nici Shakespeare, nici Cervantes. Moștenitorii au fost aceia care mereu au stricat totul — domnișorii născuți pe tărîmul cucerit de înaintași.

Dar, să lăsăm toate acestea. Dintr-un motiv sau altul, vedem pe intelectualul autentic deposedat de poziția sa de înțietate — mergînd pe jos, mină în mînă cu toată lumea, ca un om oarecare între oameni oarecare. Este locul de un-

vechi presupuneau în el o constituție divină. Muncеște Dumnezeu? Căci nu-și încetează o clipă lucrarea, acțiunea — vorbim de Dumnezeu creatorul. Post-au zilele „facerii“ zile de muncă? Ne vine să credem că Dumnezeu a fost tare trist în ziua cînd a hotărît să treacă la odihnă ca orice salahor. Nu este cumva o eroare în textul biblic? Nu cumva după facere, cînd nimic nu mai era de făcut și cînd cel dintîi Sabbat trebuia prăznuit, El și-a potrivit ochelarii pe nas și, întinzîndu-și mîdularele pe sofa, s-a pornit să compună un sonet: Lumea? S-ar înțelege atunci eroarea în expresie, căci ce înseamnă a scrie un sonet: muncă sau plăcere? Să ne inchipuim că am asista la creație: ce mai Adam și ce mai Evă! Curat Nijinski și Pavlova! Și ce pasăre adevărată în foc adevărat. Căci, pînă la un anumit grad, acestea sunt zilele intelectualului: de fiecare dată asistă la nașterea lucrurilor și de fiecare dată mulțumește smerit că ele sunt ceea ce sunt și așa cum sunt. Pășește buimăcit din uimire în uimire. Cotidianul său constă din surpriză și uimire. Privirea adînc mirată se pierde în halucinații. E îmbătat și copleșit de atîta nou, mereu nou. Ochii-i scîlpesc a sfință nebunie, cum cei ai arhanghelului se lasă din zbor pe întinsurile terestre. Privit dintr-un anumit unghi, el pare toată viața lui un naiv, un căzut din lună. Tîrziu de tot își dă seama cît de ridicul e în raporturile sale cu aproapele. I-a trebuit multă vreme să descopere că aproapele nu este *intelectualul*, ci, în nelimitate cazuri, tocmai celălalt, absolut celălalt. În întreținerile sale cu el, a simțit întotdeauna ceva straniu. Treaba mergea greu, ca și cînd în rotațiile discuției ar lipsi lubrifiantul, Oricărei năzuințe spre înălțimi, pseudo-aproapele i-a opus povara sa, anihilînd-o. Dar, iară, vine o zi în care toate se luminează. Intelectualul vede limpede că disonanța nu este întimplătoare, nici pricinuită de motive izolate. Este o diferență de temperament, de dispoziție și de înzestrare. O discrepanță totală, cea mai mare cu putință. E vorba de două feluri radical deosebite de a privi viața, de a exista și de a trăi în lume. În clipa cînd descoperă acest lucru, intelectualul simte o adîncă jenă, o rușine ucigătoare, catastrofală. Înțelege, în sfîrșit, că a fost nur și simplu un caraghios. Își apare lui însuși ridicul de a fi trăit dez-colit în fața celorlalți, într-o goliciune mai teribilă decît jupuirea de piele, căci și-a trăit viața arătînd altora cea mai

(Urmare din numărul trecut)

Ei (popoarele) i-au mulțumit pe aparatciki și au crezut că astfel „aruncă la coșul de gunoi al istoriei” parcimonie comunistă ca să poată intra din plin în abundența capitalistă. Ce teribilă iluzie a atras în capcană spiritul oamenilor... Ei (acest „ei” vrea să însemne aici intelectualii și politicienii) au uitat pur și simplu să le spună că vor trebui să aștepte mult timp... foarte mult. În climatul nostru mai temperat și mai puțin continental, fiecare știe de când lumea — începând de la cel mai mărunt funcționar de birou, până la vânzătorul de țoale, la negustor și la muncitorul emigrant, clandestin — că banul nu aduce profit decât celor bogați. Aceasta este valabil atît pentru indivizi, cît și pentru popoare. Răzmerițele foamei continuă să înșingereze Albania, iar demagogiile naționaliste și xenofobe continuă să macine toate țările Europei de Est.

Ca să vorbim despre mizeria celorlalți, care sînt semenii noștri, ar trebui, înainte de orice judecată, să știm să privim pentru a putea discerne, de aici, propriile noastre tare... Intelectualul (și scriu intelectualul, iar nu artistul sau creatorul), oricum privilegiat într-o lume închinată producției tehnice, este cel care ar trebui să disprețuiască discursurile oficiale sau officioase pe care le țin niște histrioni uzurpînd vorbirea unui popor prea adesea tăcut, cerîndu-i, încă și încă, sacrificii, în timp ce, pe ascuns, ei manevrează pentru a se proteja de orice încercare. Există ceva de o obscenitate insuportabilă în aroganța noilor reformatori cînd își îndeamnă concetățenii la și mai multe sacrificii, eforturi, economii, sau, spunînd-o fără ocolisuri, la mai mult șomaj, fără să aplice însă aceste rezoluții economice ori morale și la propria lor viață. „Terapia de șoc” este bună pentru mase, nu pentru elite! În timp ce aud aceste fraze, mi se întîmplă uneori să mă gîndesc la glăsuirea sfîntului Francisc din Assisi!... Alte timpuri, alte moravuri! Nu eu sînt cel cinic; ci cei care propovăduiesc celorlalți liberalismul ca pe un leac miraculos și umanitarismul Drepturilor Omului ca morală, în timp ce, cu ferocitate, își protejează și își întăresc privilegiile...

— Cu alte cuvinte, tu vii la noi pentru că sîntem arhaici, adăugă bunul meu prieten.

— Da, într-un fel este adevărat. Însă, știi că eu nu atribui arhaismului nici o valoare izbăvitoare și nici nu-i închin vreun cult. Nu-i găsesc nici un har nemuritor. Îi disprețuiesc pe populii răcnitori care vor să ne facă să credem într-o renaștere cînd ei înșiși aleargă după niște lucruri sofisticate și inutile.

Cît era de trist și de grotesc acel intelectual maghiar din Transilvania (și din aceștia se pot întîlni în toate țările Europei orientale) revărsîndu-și lamentațiile despre sfîrșitul culturii țărănești din Kalotaszeg. Pe de o parte îmi lăuda meritele liberalismului, iar pe de altă parte deplîngea individualismul consumist care începea, puțin cîte puțin, să domine aceste sate: țărăni și doresc autoturisme, tractoare, video-uri etc... iar tinerele fete tind să urmeze modelele prezentate de revistele de modă străine care circula azi liber. Își dădea el oare seama de imoralitatea ideilor lui, el care posedea un autoturism și mijloace de a călători în străinătate cînd îi convenea?! În numele căror valori morale, culturale sau politice îndrăznesc clericii să dorească închiderea oamenilor în niște rezervații folclorice? Dacă toate acestea n-ar fi fost uneori dramatice, n-aș vedea în ele decît resentimente ridicole de mici burhezi decăzuți.

În ceea ce-i privește pe apărătorii liberalismului, pe apologeții zeloși ai virtu-

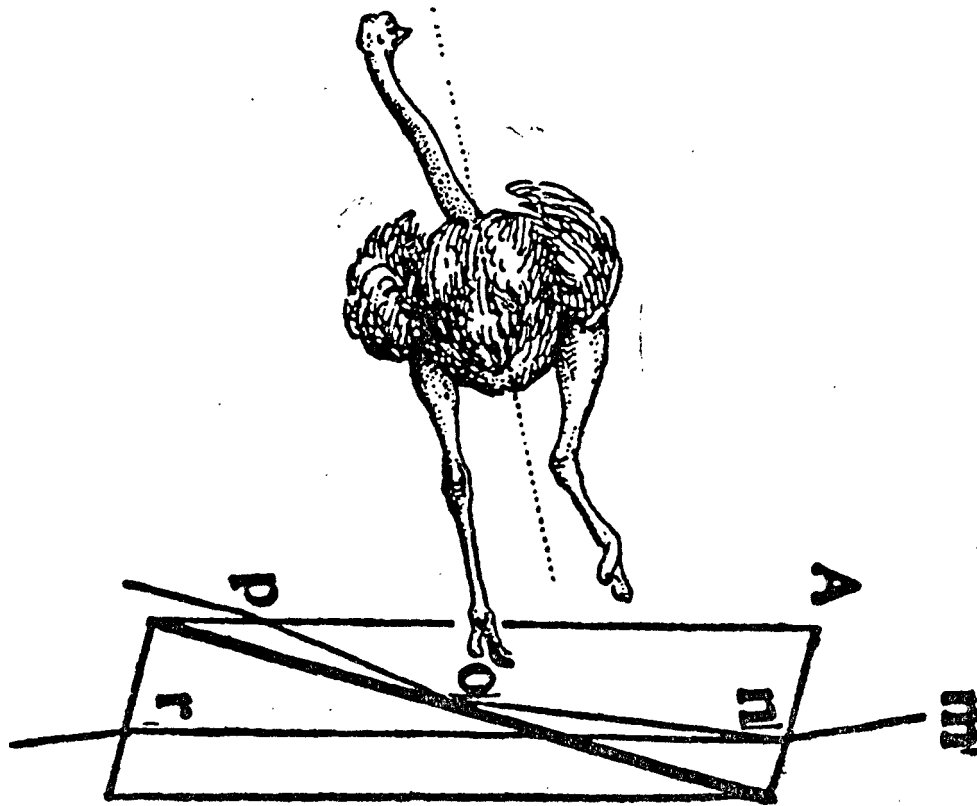
Claude KARNOUOH

GEOGRAFIA MEA METAFIZICĂ

ților mimetismului cu Occidentul, ei nu înțeleg că acest mimetism nu este nimic altceva decît o totală supunere dorinței occidentale. Populiștii pretind că-l combat marșînd pe registrul tradițiilor sau, mai degrabă, al pseudotradițiilor, în timp ce nu fac altceva decît să i se supună în felul lor, adică în cele mai rele aparențe înșelătoare. Adevărul despre aspirațiile oamenilor este simplu: el ține de dorința lor de a trăi în mod occidental, indiferent de ideologia care va legitima accesul la abundență. Aici este, de fapt, ceasul tuturor pericolelor. Însă soluția nu poate veni decît din Occident: el este acela care deține atît hățurile bursei, cît și puterea militară. Arhaismul remanent nu împiedică decît prin lunga sa agonie, servind, în felul său, drept revelator. El nu trebuie iubit, urît sau ridiculizat, ci, pur și simplu, înțeles. Prezența sa a făcut

cartofii sau merele, surprinzînd ochiul viclean care te măsoară, surprinzînd vocea puțin ironică ce te ademenește. Sînt tot atîtea dovezi ale unor ultime raporturi vii care au rămas între om și pămîntul său care îl hrănește. Ridicol, îmi veți spune! Incetează cu' paseismul „romantic”, se va adăuga. Nu! Simpla constatare a unei priviri care caută să nu disimuleze, prin vorbării prostești identitare, prin platitudini despre scornite înrădăcinări istorice, prin incantarea unei democrații fără o experiență în abundență cotidiană, progresele rătăcirii moderne.

Da, chiar acest arhaism este cel care mă cheamă, iar nu ridicolele spectacole folclorice ale unor tradiții trădate. Îl privesc încă pentru a nu-l uita deloc în timp ce el moare aici, la Budapesta, la Debrecen, acolo, la Oradea, la Cluj, la

să apară economia de piață în ceea ce are ea mai feroce, mai brutal, mai injust, mai corupt... mai mafiot. De același arhaism s-au izbit și regimurile comuniste, ele care, la timpul lor și în felul lor, mai violent sau mai ascuns, își afirmau modernitatea ca alternativă la bătrînul capitalism occidental rafinat după o experiență seculară.

Pentru a-ți de seama de acest lucru este suficientă o plimbare prin piața de legume și fructe. Poți vedea aici țărani fără vîrstă, tinere fete solide cu obraji roșii, cu miini butucănoase și sîni tari, oferînd clienților recolte care sînt rodul muncii familiale. Desigur, comerțul ca revînzare, ca mediere între producători necunoscuți și consumatori anonimi, comerțul ca generalizare a mărfii uniforme cîștigă teren; totuși, clientul curios poate să întîlnească încă aici țărani și să presimtă munca pămîntului aruncînd o privire pe mîinile bătătorite care cîntăresc

Baia Mare, la București. Îmi e de ajuns să parcurg comunele sau, uneori, orașele chiar ca să descopăr aici case înconjurate de livezi adevărate, de grădini de legume adevărate, de o vie din care va ieși vin, uneori bun, cel mai adesea acrisor, — ce importanță are — omul percepe încă forța irefutabilă a naturii.

Anul trecut, la Cluj, era ceva emoționant cînd îl vedeam pe văcarul care își ducea cele două vaci și vițelul la păscut pe spațiile verzi care separau blocurile... avea chiar și un staul nu departe de locul unde vindea lapte. Ce să mai spun despre acel păstor sprijinit, într-o poziție imemorială, în toiagul său, care își păzea răbdător turma de oi pe malurile Someșului, la cîteva sute de metri doar de centrul orașului. Aceste relații, ca principii de viață, sînt mai autentice decît portul unui costum popular în zile de sărbătoare națională. Povestindu-mi impresiile unor prieteni, am întrevăzut pe

fața lor crisparea unei jene prost disimulate, umbra rușinii. Erau, toate acestea, chiar atît de groțesti? Pentru gustul meu, mult mai puțin decît zecile de kilometri de blocaje de circulație de pe autostrăzi la sfîrșit de săptămînă sau, în zilele cețoase, acele imense carambolaje, cu răniții și morții lor, cauzate de amatorii de vacanță care se grăbesc să regăsească aceeași mulțime în stațiunile de sporturi de iarnă sau în orașe balneare la fel de populate ca și culoarele metroului parizian în orele de vîrf!

Iată la ce se reduce în prezent tragicul Occident!

Disprețul intelectualilor occidentali pentru munca manuală cîștigă încetîncor Europa de Est. Și e păcat. Căci a vorbi despre munca celorlalți fără a-i încerca vreodată tu însuși rigorile, înseamnă a reproduce același comportament ca și nomenclatura, care se comporta ca oricare altă elită modernă! Totuși, ascultînd noile-vechi elite pledînd pentru regăsirea înaltei culturi a Europei occidentale, cred că acestea mint și se mint pe ele însele. Această înaltă cultură a dispărut de mult. Nici un filosof nu mai șlefuește lentile, nu mai practică medicina, nu mai construiește mașinării ciudate (artiștii sînt cei care le fac), nu mai practică agronomia. Azi, cea mai banală activitate este o chestiune de specialiști. Or, recente răsturnări din țările din Est ne-au arătat cît de mult se înșală specialiștii brevețați și autorizați. Dar aceasta nu are importanță, cuvîntul trebuie rostit la momentul oportun pentru puteri. Este singurul lucru care contează, pe care totuși imbecilii îl vor uita curînd în amestecătura de timpenii deversate pe unde — afirmați și contraziceri se amestecă aici fără alt motiv decît exacerbarea fricii... și a emoțiilor primare pe care acesta le provoacă.

Dincolo de Dunăre am întîlnit profesori universitari, medici, scriitori, poeți, pictori, sculptori care mai știau încă să planteze un strat de salată sau de ridichi, să cosească pe cîmp, să taie pomii fructiferi, să facă vin, să distileze țuică, să mulgă o vacă, să împletească crengi de alun pentru a face un gard, să repare un război de țesut etc... Îmi place să-mi aduc aminte de acel profesor care locuia într-un mic orașel din Transilvania și care, într-o bună zi, m-a luat cu el ca să scoatem rădăcini de hrean... își punea conserve de legume pentru iarna viitoare. Aici, sensul vital al alternanței anotimpurilor nu este încă uitat. Aici, trecătoarea bogăție estivală se mai măsoară încă prin sărăcia hibernală, știindu-se, în același timp, că ea anunță deja abundența primăvărată: „If Winter comes can Spring be far”, profetea, dealtfel, poetul în a sa *Ode to the west Wind*. Toemai din această cauză timpul nu are aici același ritm ca în climatul nostru, aici totul este mai lent, poate mai nesigur, mai prelung, mai nonșalant, mai mediativ și mai puțin analitic.

Odată trecută granița austriacă, te apropii tot mai mult de Levant și de Sud, iar remanentele arhaismului se arată în interminabila lor agonie. Aici, vedeam scriu astăzi, la o oră de drum de Budapesta, printre dealurile povîrnite ale Matrii, o femeie plecată la strîns de ciuperci a dispărut într-o ripă oarecare și n-a mai apărut și iată că vrăjitoarele s-au pus pe treabă să descopere în ce i se va reincarna sufletul... Și, în acest timp, intelectualii se agită ca să afle dacă Ungaria sau România vor fi capabile sau nu să intre în Europa...

(Continuare în numărul viitor)

In românește de FELICIA SICOIE

toarce pe dos, *le preface in probleme*. La prima vedere pare a fi un distrugător, căci îl vezi mereu cu măruntăiele lucrurilor în mîna ca un măcelar. Dar adevărul e altul. Intelectualul nu poate fi, chiar dacă ar vrea, un egoist în ce privește lucrurile. Își face din ele probleme — și acesta e cel mai mare simptom al dragostei. Ele, lucrurile, nu există pentru a fi pur și simplu folosite, așa cum se întîmplă în genere la ceilalți, ci viața lui este în slujba lucrurilor, închinată lor: trăită în cultul existenței lor. Cultul acesta, ca orice cult tare, e îngrozitor; el desface lucrurile în părți, le cercetează, le adună din nou și le împreună în cea mai înaltă strălucire a lor. El știe că lucrurile nu există în realitate, decît dacă omul le descopere minunata lor existență, care a fost acoperită prin vâl și întunecime. De aceea, intelectualul se va ține de ele cu cel mai înfocat zel, pentru ca fiecare lucru să fie ceea ce în adevăr este, înălțat pînă la plenitudinea de sine însuși. Prin urmare, lucrurile nu sînt ceea ce sînt, decît dacă există pentru intelectual. Aceasta o presimte uneori femeia. Ceea

ce atîță la culme pe celălalt. Dar iritarea lui n-are efect. Realitatea este, astfel, nemiloasă. Iar lucrurile de care celălalt face uz, de care abuzează și pe care le manevrează, folosindu-le în murdara sa existență, sînt, toate, descoperite de intelectual. Toate. Automobilul și aspirina; floarea, cîntecul, femeia. Sau crede poate cineva că toate aceste lucruri, aceste minunate lucruri au existat așa de la sine? Atunci or să vadă ei. Cînd intelectualul, ca de atîtea ori în istorie, va dispărea sau aproape va dispărea, scufundîndu-se în adîncuri. Adîncul, par excellence, care este tăcerea. Veți vedea cum sublimul dispăre de pe fața pămîntului și cum viața, chiar și a celălalt, ca să nu mai vorbim de grație, tensiune, însuflețire — vor avea de suferit.

Pentru ca lucrurile să existe e nevoie — pe deasupra voinței noastre — de intelectual. Ceea ce consideră celălalt ca realitate nu e decît o grămadă de idei învechite ale cerebralului, rămășițe pietrificate ale fanteziei lui. Dacă pe globul terestru n-ar trăi decît celălalt, pămîntul n-ar fi nicidcum ceea ce este. Orice lucru, în ființa sa adevărată, este legendă, axiomă, vers ori mit. De aceea, in-

telectualul va fi, pînă la urmă, sîcîit și enervat de celălalt prin felul crud, nemilos, în care acesta folosește aparența lucrurilor. El este, pentru intelectual, un ateu în toate privințele, un om fără fiori în fața divinului care cuprinde totul. A trăi în lume și a nu-i închina viața ta este pentru intelectual o viață de parazit.

Am spus că socialmente intelectualul nici nu există, că e un paria și un nelegiuit. Îndată însă ce își dă seama că aproapele ce-l care în față este altul decît celălalt, nu numai că își remediază comportamentul față de el, dar simte pentru el un adevărat entuziasm. Căci, ca tot ce este veritabil și autentic, îl tulbură. Și găsește un adevărat deliciu să-l privească așa cum este, ca pe o furnică sirguitoare și încăpățînată care, căzînd și ridicîndu-se din nou, între uriașele fire de iarbă, nu se lasă nicidcum din treburile ei. Ei bine, acesta să trăiască! Ceea ce intelectualul nu poate suferi sînt falsificările de care planeta e plină. Căci există *pseudo-intelectualul*, care nu e altceva decît *celălalt* sub masca de scriitor, om de știință, profesor, filosof. Și, mai cu seamă în zilele noastre, ne pune pe gînduri faptul că adevăratul semen

e din ce în ce mai greu de întîlnit. Căci intelectualul modern a săvîrșit — cum deja am spus — grosolana eroare de a crea o cultură a ideilor. Firește, orice cultură se face cu idei, dar ideile trebuie să fie în primul rînd idei ale lucrurilor, sentimente, norme, fapte, zeități. Iar cultura ultimelor veacuri a fost, într-o crescîndă măsură, intelectualistă.

Rezultatul a fost că celălalt s-a imbibat cu idei și, incapabil a umbla cu ele și a le stăpîni, prinde să aibe idei și să aibe, firește, ideile sale. Am spus deja că pentru celălalt nu există decît ceea ce este *al lui*. Mai demult nu se întîmpla aceasta. Nu pretindea să aibe idei. Trăia din tradiții, din păreri, din imagini și închipuirii, care alcătuiau viața lui naturală. Astăzi, însă, pretinde a gîndi, a avea idei pentru care nu e creat.

E penibil să vezi cum se ostenește mîna lui de maimuță intelectuală să apuce acul ideilor. Urmarea e inevitabilă.

Celălalt, care în existența sa spontană era, în felul său, demn de admirat, este, de cînd a început să gîndească, un monstru uriaș care strivește ideile și care, fiindcă acestea își caută adăpost în capul intelectualului, strivește în treacăt și feasta acestuia.

AMERICA 500

Mai întâi o precizare: titlul acestei corespondențe trimite mai puțin la Ovidiu, cât la voiumul unui poet american de origine română, John Balaban, apărut cu ani în urmă la editura Dacia. Precizarea se impune nu atât din considerente etice, cât mai degrabă de ordin geografic.

■ Înaintea plecării din țară eram curios, ca orice român, cum se vede de peste ocean România. Curiozitatea mi-a fost satisfăcută: nu se vede. ■ Ultimul bastion al civilizației românești înainte de a ajunge printre barbari (în sensul folosit de romani) a fost avionul companiei TAROM. Avioanele noastre sînt probabil singurele care ajung la New York cu W.C.-urile infundate; semn că sîntem un popor simțitor. ■ Unul din primele lucruri pe care le-am aflat despre americani a fost că, spre deosebire de europeni, care pun accentul pe „a fi”, pentru ei mai important este „a face”. O profesoară universitară chiar compara pe „How are you?” (aprox. „Cum mai ești?”) al englezilor cu „How are you doing?” („Ce mai faci?”) al americanilor. Probabil fiind și dintr-o zonă geografică mai apropiată de Orient decît restul Europei, eu am însă obiecții serioase: în definitiv sîntem ființe umane („human beings”), nu făcături umane („human doings”). ■ O veche vorbă românească spune că dragostea trece prin stomac. În America, prin stomac se vede nevoită să treacă și cultura. În urmă cu cîteva săptămîni, afișele anunțau în Sacramento „Festivalul mincărurilor grecești”, de fapt un festival al culturii și civilizației grecești din antichitate pînă în zilele noastre. Evident, mîncarea nu a lipsit, dar, cum aveam să îmi dau seama ulterior, plăcerile stomacului sînt frecvent invocate pentru a atrage publicul la evenimentele culturale. Scopul scuză mijloacele! ■ Încă nu mă pot învăța cu imensa cantitate de hirtie care mi se adună în cutia poștală. Scriitorul din mine (mă rog, atîta cît o fi) nu se poate abține să nu socotească numărul volumelor care s-ar putea tipări în locul acestor reclame publicitare. În semn de protest, cufărul de la firmele concurente. ■ Poezie a indienilor pueblo: „Am ucis căprioara: Am ucis căprioara. / Am strivit coșagul / Și plantele cu care se hrănește. / Am despiciat inima / Copacilor bătrîni și drepti. / Am luat pești din apă / Și păsări de pe cer. / Am avut nevoie de moarte / Pentru a-mi păstra propria viață. / Cînd voi muri va trebui să dau viață / Celor ce m-au hrănit. / Pămîntul îmi primește trupul / Și îl dă plantelor / Și omizilor, / Păsărilor / Și cîoișilor, / Fiecărui pe rînd, astfel ca / Ciclul vieții să nu se întreprindă niciodată” ■ În urmă cu mai multe zile am avut o surpriză: un prieten cu care acum mai bine de un an traduceam Blaga s-a mutat din Alaska în Honolulu. Sună aproape ca o glumă. Mi-a plăcut însă întotdeauna să mă gîndesc la destinul culturii românești și la modul în care ajunge uneori în colțurile cele mai neașteptate de lume. În urmă cu un an, de exemplu, discutăm într-o circumscripție din Belfast cu poetul nord-irlandez Michael Longley, unul din traducătorii în engleză ai lui Sorescu. Interlocutorul meu mi-a mărturisit că intenționează să scrie o poezie despre Brăncuși. Eu am părăsit Irlanda de Nord și am pierdut orice contact cu Michael Longley, dar mă încălezește faptul că în Belfast, între două bombe și trei împușcături, cineva scrie despre Brăncuși. ■ Mi-a fost dat să o trăiesc și pe asta! Ziua muncii! Nu de 1 mai, ci de 7 septembrie. Un fel de „1 Mai muncitorească” în versiune americană. Aceeași Mărie cu altă pălărie! ■ Americanii se pregătesc de alevieri. Candidații la președinție fac o figură atît de jalnică, încît te aștepti să îi vină cuiva ideea să o cheme pe regină. Se pare că, oricum, englezii s-au săturat de ea. ■ În timp ce în țară se mai discută aprins despre ce autori să fie și ce autori să nu fie în manualele școlare, poezia Ninei Cassian este predată în liceele americane. A lui Dan Deșliu, nu. Curios! ■ Unul din aspectele șocului cultural pe care îl ai (sau nu îl ai) cînd ajungi în străinătate este cel lingvistic. De mai bine de o lună încerc să descopăr care este pluralul de la Sequoia. ■ Pe lângă arborii milenari de Sequoia, California mai oferă ochiului avid al turistului încă o relicvă: fenomenul hippie. Atrăși de clima blîndă, un mare număr de tineri adepți ai „puterii florii” („flower power”) s-au stabilit aici prin anii '60—'70. Unii dintre ei au plecat după o vreme, alții însă au rămas, continuînd să trăiască într-un vădit dispreț

față de orice constrîngerii sociale. Ceva s-a schimbat totuși. Au cam îmbătrînit cu toții și au copii care merg la școală, iar apariția cite unui individ cu plete cărune, împovărat de mărgele și adesea imbecilizat de droguri stîrnete mai degrabă sentimente de milă. ■ Un exemplu de comunicare inter-umană: În urmă cu mai multe zile, un prieten a sunat la un anumit număr de telefon. Acasă nu era însă nimeni. Robotul a transmis apelul la telefonul din mașină. Proprietarul nefiind acolo, robotul din mașină a transmis la rîndul său apelul din nou acasă, unde primul robot i-a spus prietenului meu că poate lăsa, dacă dorește, un mesaj. A renunțat. Și nu mă mir. ■ O veste proastă pentru cei care utilizează ca indice al patriotismului cantitatea de soia îngurgitată în anii dictaturii: dacă ar fi să ne luăm după ceea ce scrie pe multe din preparatele culinare de pe piața americană, atunci diaspora românească din SUA condu-

SCRISORI DE PESTE MARE

ce detașat în topul patrioților soiogați. ■ America este categoric tărîmul experiențelor insolite. Într-o zi, ieșind dintr-un magazin alimentar cu brațele pline de cumpărături, am fost oprit de o femeie între două vîrste care cerșea. Avertizat de prietenii mei americani să nu scot niciodată portofelul pe stradă, am trecut mai departe, nu fără un oarecare sentiment de jenă. În timp ce umpleam portbagajul, femeia s-a urcat în autoturismul de alături și a plecat. Nu mai trebuie să adaug decît că mașina ei era cu cel puțin zece ani mai nouă decît a mea. ■ Un permanent motiv de admirație vor rămîne pentru mine condițiile grafice de excepție ale cărților americane. Indiferent cît de stupid este conținutul, copertile sînt atît de perfect concepute și realizate, înrît cu greu rezistă tentației de a le cumpăra. Presiunea asupra potențialilor cititorilor este considerabilă. În marile magazine alimentare există standuri de cărți, în special în zona unde îți aștepti rîndul ca să plătești. Evident, în aceste cazuri predomină literatura pentru go-

podine (ceea ce acasă numim „literatură pentru coafeze”). Fiind în directă concurență cu ambalajele produselor alimentare, copertile acestor cărți îți stîrnesc uneori senzația cel puțin straniu. După ce te plimbi printre prăjituri și budinci, de exemplu, dacă vezi o copertă care alternează tonuri de roz și alb, simți în mod reflex un gust de căpșuni cu frișcă. Dacă ai zăbovit prea mult la rațional de duiciuri, o carte maro îți va sugera gustul de cocolată. Nu m-ar surprinde să văd în curînd și atît de frecvent întîlnitele „Nu conține grăsimi” și „Nu conține colesterol”. ■ A. F. Moritz: „TROIȚA ȘI CEAS CU RADIODIO: Iată o cruce cu inscripția «Rege» încă prinsă de ea / și cu ruginita cuie pentru miini și picioare, / dar fără o urmă de carne pe ele, fără un strop de sînge. / Christul — cu miinile ridicare, musculatură metalică în zbor — / planează cumva în fața ei, fără să atingă lemnul grosolan. / O astfel de voce plutea azidimineață din radio, / îndemnîndu-l pe cel adormit să se trezească. «Amîndoi», spumega / cu o bucurie lipsită de remușcări, «trebuie să ne trezim repede, / nu avem voie să readormim. Acest somn neputincios, / acest intuiteric rușinos pe care trupul îl acumulează — / oboseală, eșec, greutate, mîrdăria nopții, / imagini confuze, morții tăi — lasă-l în urmă, / în clipa aceasta, acum. Se desprinde. Ridică-te odată cu soarele.» / Și în timp ce se vîlcărea, ai privit cu părere de rău spre patul tău, / și-ai rechemat mirosul trist al trupului din pernă, din ceearcafurile / boțite, / ai strigat din nou spre vizuina aceea întunecoasă de animal care se tînguie / și spre mintitorul tău pierdut, cel care era mort și știa asta.” ■ Povesteam unei portugheze despre regimul comunist din România. Nu a surprins-o nimic în afară de faptul că era copia fidelă a regimului fascist din Portugalia de pînă la mijlocul anilor '70. Mă tem că cine încearcă să reabiliteze „valorile umaniste” ale „socialismului victorios” dă o mină de ajutor și celorlalți. ■ Sînd pe terasa casei sale, unul din nefericii mei vecini de cartier a reușit să nerveze un trecător. Acesta l-a omorît cu un foc de pistol. De atunci mă întrec pe mine însuși în ceea ce privește politetea. ■ Un alt vecin are un dric alb. Categoric, orașul acesta predispune la un anumit gen de umor. ■ Se pare că, în America, ultima modă în materie de animale este creșterea lamelor. Chiar am văzut vreo două pe proprietatea cuiva. Faptul nu m-a impresionat cîtău de puțin. Am văzut în Mănăștur pe cineva ducînd în lesă o capră. ■ Într-o emisiune televizată, unul din liderii Ku Klux Klan-ului spunea că ei apără drepturile albilor din SUA. Cred că am auzit ceva asemănător și acasă. ■ Un exemplu caracteristic de ingeniozitate americană: la Universitatea Californiei din orașelul vecin Davis, unde au fost create prin inginerie genetică mai toate soiurile de legume ce îți încîntă ochiul în magazinele alimentare, s-au obținut niște roșii care, pentru a fi mai ușor de ambalat, au o formă aproximativ pătrată. Ar fi o singură obiecție: nu prea au gust. ■ Cînd îmi dădeam examenul de conducere auto pentru permisul californian, instructorul m-a întrebant ce mai face Nicu Ceaușescu. Cred că m-a confundat cu cineva. ■ Anunț într-o pizzerie unde nu se poate plăti decît cu bani gheață: „Shakey a făcut o înțelegere cu banca: Shakey nu încasează cereuri, iar banca nu face pizza.” ■ La televizor s-a dat un film artistic despre o familie de români care a fugit în SUA pe vremea răposatului. Femeile erau frumoase și citeau Dostoievski, iar securiștii își stîrneau acea senzație de frică și greață pe care și-o inspiră gîndacii de bucătărie. Nu că nu ar avea și aceștia rostul lor pe lume (la gîndaci mă refer). ■ Nu știu de ce am crezut întotdeauna că ceea ce dă unitate lumii este natura. Palmierii de aici par să aibă însă destul de puțin în comun cu plopii și castanii de acasă. Mai există și un fel de portocale pădurețe, dar nu am văzut pe nimeni încercînd să le culeagă. O scenă ca aceea din „La cîreșe” pare de neconceput, iar Nică se numește aici Tom Sawyer. ■ În 12 și 13 septembrie, un parc din centrul orașului a găzduit festivalul literar „Sacramento citește!”. Dacă ar fi să mă iau după numărul participanților, aș crede mai degrabă că Sacramento nu prea citește. Două surprize plătute însă: prezența printre invitații a scriitorului Peter S. Beagle, cunoscut cititorilor din România datorită romanului *Ultima licornă* și prezența la standurile de cărți a ultimului volum al lui Petru Popescu, *Amazon Beaming*.

LIVIU BLEOCA

Sacramento, California

POST SCRIPTUM TRISTE: Am răsfoit ultimul număr din *The American Poetry Review*, dar nu pot să nu tînjesc după România literară, Secolul XX și, evident, *Apostrof*. Ba chiar și după *Literatorul*, cu toate carențele de caracter ale unora din redactori (moștenite probabil în linie directă de la părintele spiritual al revistei).

(Urmare din pag. 8)

muncitoare”, ci și, nu în ultimul rînd, dezbinării scriitorilor, ambiției nerușinate a unor scriitori de a doua mîna de a voi să ia locul „celor mari”, de a se folosi de „mașina eficientă a partidului” pentru a se cățăra pe culmi inaccesibile înzestrării lor, profitînd „senin” de amestecul virulent al statului omnipotent (și criminal!) în lumea creației, literare sau științifice. Dacă „naționalismul roșu” al lui Ceaușescu a împins România la marginea catastrofei, atunci, să nu uităm, „internaționalismul” și „anti-intelectualismul”, „anti-burghezia” lui Pauker, Dej și Teohari Georgescu au elătinat temelile statului nostru național, au distrus și „închis” valorile reale, au distrus învățămîntul, au depozitat și înspăimîntat țărînimia și au corupt nu puține dintre spiritele noastre mari. Și nu rareori, acești abili propagandiști se serveau „de noi înșine” pentru a zdruncina ideea și realitatea valorii: de me-

dici ca să îndepărteze pe bunii medici, de profesori ca să-i scoată pe marii profesori din învățămînt, de scriitori care să „epureze” manualele școlare, de critici care să-i atace pe cei ce, între războaie sau în tînăra clasicitate românească, au contribuit la formarea lucidității și individualității culturii române.

Sigur, Matei era atunci foarte tînăr, nu avea încă operă, deci era susținut doar de prestigiul ideii — ce trebuia de fiecare dată formulată cu prudentă, urmînd apoi o chinuitoare, disperată luptă, pentru fiecare rînd sau nume citat, cu nenumărații cenzori, foitoarele, bătătoarele și iritantele „muște la arat” ce au întunecat patru decenii cerul literelor române; deși tînăr, înfricat ca noi toți din grup, ce ne trăiam, cu o ciudată candoare, starea dublă psihologică de moment: orgoliul firesc al celui ce promite o nouă voce în concertul național literar, dar și vina, culpabilitatea de a aparține unei clase sociale „condamnate”, vînațe, surghiunite, fugite —, Matei a

fost printre primele voci ale criticii române ce a îndrăznit să propună, de fapt: să revină la criteriul valoric, la criteriul estetic prioritar, dominant, împingînd tot mai în fundal așa zisele „condiții social-economice”, ce ajunseseră mai mult decît o caricatură a situației operei — de-a dreptul o tiranie, o decizie, nu un argument. Alături de N. Manolescu, ce, protejat de G. Ivașcu, scria, curajos și inteligent, la *Contemporanul* acelor ani — începutul deceniului șapte — sau Eugen Simion, ce pregătea deja frumoasa, necesara monografie despre Eugen Lovinescu — un nume ce era prin el însuși, atunci, în acei ani obtuzi, un program estetic, aproape o revoltă! —, Matei Călinescu, prin cronicile sale și apoi prin cartea sa de debut: *Titanul și geniul în poezia lui Eminescu* — 1964 —, indică, cu blîndă fermitate, noua direcție literară: deșteptarea din somnul dogmatic, regăsirea urelților critice, a adevăratelor surse, o bibliografie aproape la zi în context eu-

ropean, de fapt începutul luptei literare ce urma să delimiteze perioada așa-zis liberală, o însulă a valorii în pustiu fumeșă al comunismului.

Interesant e că, în prima sa carte, citată mai sus, Matei se pune sub semnul unui nume ilustru din intelectualitatea clujeană, citîndu-l pentru prima oară — și abundent — după ani de ocultare: e vorba de comparatistul D. Popovici, profesor și figură de mare distincție intelectuală ce, în cazul „titanului” nostru Eminescu, lansează teoria atît de originală a unui început de „școală prerafaelită”, o pendulare între fascinatele origini și prezent, un declin sau o transformare a „titanului” în „geiniu”.

Dar despre cărțile de teorie și istorie literară — națională și europeană — ale lui M. Călinescu, volumele sale de versuri — de-un parfumat manierism — sau despre originalul eseu-roman *Zacharias Lichter*, citat chiar și de generațiile „mai noi”, poate, altădată...

Autobiografică

Indrăgostita din aceste poeme
sint eu;
doctor este
Iubirea.
Apare
sub formă de soț, amant,
analist și muză,
tată, fiu,
poate chiar Dumnezeu
și în mod sigur sub formă de moarte.

Totul este adevărat.

Bărbatul spre care te îndrepti
în întineric
ascunde mai mulți bărbați.

Acesta este un secret cunoscut
pe care îl împărtășesc femeile
și pe care totuși s-au înțeles să îl ascundă
ca și cînd
l-ar ascunde de fapt
de ele.

Eu nu mă voi ascunde.

Eu scriu nud.
Spun lucrurilor pe nume.
Eu sint eu.
Numele doctorului este Iubire.

Sylvia Plath trăiește în Argentina

Nu e moartă.
Oh, surorilor, Alvarez a mințit,
și Hughes a mințit,
și chiar și Harper & Row
(imi pare rău că trebuie să o spun)
a mințit.

Ea nu a murit.
Au îngropat o păpușă din ceară.
Sylvia Plath trăiește în Argentina!

Și joacă șah
cu Diane Arbus.
și face schimb de somnifere
cu Norma Jean
și chicotește pe întineric
cu Zelda Sayre.

Un dormitor de fete în toată legea
acolo
în Argentina.
Nebunele acelea de fete
rîzind pentru ultima oară —

în timp ce neamul lor de martire
explodează ca un aparat de fotografiat
cu magneziu
iar surorile lor se tinguie și suspină:
Bărbații le-au omorît.

„Nu plingeți.
Nu ne mai jeliți,
dragi surori.

Sintem foarte fericite aici
în Argentina.
Sintem mai fericite aici
decît sus în iad.

Divinul Marchiz face dragoste
cu atîta blîndețe,
iar Hitler este tîticul pe care nu l-am
avut niciodată.
Trăim în bună pace printre tiranii exilați.
Ce vă face să spuneți că toți bărbații
sint răi?”

Trei

Cei mai buni amanți
se gîndesc tot timpul la moarte.
Îi face să rămînă fideli.
Îi ajută să facă dragoste toată noaptea,
evitînd somnul.

Am făcut dragoste toată noaptea —
noi trei.
Tu și cu mine
și capul morții
care a dormit între noi.
A treia urmă de pe perna noastră
era însăși moartea —
iar eu ți-am netezit mustața
în direcția din care
crescuse.

Toată noaptea ai băut din mine.
Lumina era albă ca oasele,
albă ca luna, albă ca pietrele de mormînt.
Cearcafurile erau de calcar,
păturile, giulgiuri de marmură,
iar dimineața
stăteam acolo aproape la fel de amorții
ca un rege
și o regină în sarcofage.

Ce cadavru tandru ai fost!
Am cunoscut bărbați vii
mult, mult mai reci.

Fîind morți,
aveam nevoie de atîta căldură —
încît ne-am frecat bucățile de cremene
și am scos scînteii albastre.

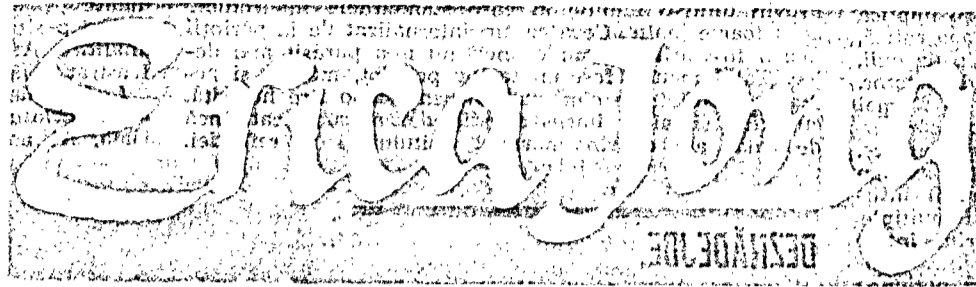
Mă gîndesc la curajul cu care am luptat
împotriva somnului
și la pielea ta
ca marmură șlefuită.

Mă gîndesc mai ales la blîndețea ta.
Tot morții trebuie să îi mulțumesc
și pentru aceasta.

se crede că
a cînta și a singera
este
același lucru.

Serie-ne o scrisoare!
Trimite-ne un pachet cu mincare!
Mîngîie-ne cu proverbe și fructe glasate,
cu vorba despre unul Dumnezeu.

Distrageți-ne atenția cu teorii despre artă
pe care nimeni nu le poate demonstra.

Capătul lumii

Vă scriu de la capătul lumii
Henri Michaux

Aici, la capătul lumii,
florile singerează
ca și cînd ar fi inimi,
din inimi picură un întineric
de tuș
în care poezii își înmoaie pana
și scriu.

„Aici, la capătul lumii”,
scriu ei,
fără să știe ce înseamnă.
„Aici, unde cerul se hrănește cu lapte
negru,
unde coșurile de fum alăptează cerul,
unde copacii tremură înspăimîntați
iar oamenii ajung să le semene...”

Aici, la capătul lumii,
poezii singerează.

Se crede că
a scrie și a singera
este
același lucru;

Aici, la capătul lumii,
capetele noastre sint goale,
iar vîntul se plîmbă prin ele
ca stafiile
printr-o casă bintuită.

Falsă consolare pentru un bărbat cu o fiică în creștere

lui John Updike

Trist
(și un pic
lib dînos),
bătrînul acesta
tînerel
se
îndrăgostește
de femeile
proprii lui
creații:
de personajele
din cărțile pe care le scrie
și
(Dîna și)
de fiice.

Ca și cînd
actul săltăreț
al iubirii,
împrăștierea de spermă
pe acel minuscul
cer
(din interiorul universului
boltit
al pîntecului)
ar fi ca
degetele vioaie
de pe claviatură,
pe fîldeșul
care improașcă picățele negre
lăptos.

Oh, tată
bătrîn
tînerel și cam trist,
autor lugubru
(și totuși nostim),
bărbat cu multe
dulci fiice
imaginare —
nu îl blestema
pe bărbatul
care îți regulează
fiica.
Si tu
i-ai furat altui bătrîn
zimbetul.
Și în plus,
ea probabil
se gîndește numai
la tine.

Purificarea

Pentru că își iubea soțul,
și-a găsit un amant
Pentru că și-a înșelat soțul cu o fidelitate
falsă,
s-a culcat cu amantul ei.
Pentru că nu mai era de o fidelitate
falsă,

acum se simțea cinstită.
Pentru că era cinstită,
i-a spus amantului că îl iubește.
Pentru că era cinstită,
i-a spus amantului că își iubește și soțul.
Pentru că era cinstită,
necinstitul ei amant a părăsit-o.
Pentru că amantul a părăsit-o,
s-a simțit înșelată.
Pentru că s-a simțit înșelată,
s-a întors la soțul ei.
Acum aveau ceva în comun.

Ispita

(cu scuze față de Sir Walter Raleigh,
Christopher Marlowe, John Donne et al.)

Poetul veșnic îmbufnat.
Îl văzusem adesea la bar
sau la vreo conferință,
stînd bosumflat în fum.

Un manuscris îi foșnea
în buzunar,
emanînd
un miros acru.

„Dacă ar tăcea din gură”,
părea să spună căutătura lui încrunțată,
„le-aș arăta cu ce este poezia.”

Jur că meschinăria lui m-a excitat.
L-am dus acasă.

I-am dat orez și creveți și brînzoaice
și vin alb.
I-am stimulat limba cu jocuri de cuvinte.

Poetul veșnic îmbufnat
nici nu voia să audă de așa ceva.
M-a făcut vulgară
pentru că îmi place să rîd.

S-a culcat o dată cu mine și apoi a
început să-mi critice
poeziile și felul cum gătesc —
încurcîndu-le una cu cealaltă.

„Poezia ta ca o brînzoaică e cam grea”
bombăni el.
„Orezul e prea fierț.”

Am văzut că nu ajung nicăieri
cu tipul ăsta.
Așa că m-am bosumflat.

După vreo oră-două,
în sfîrșit s-a prins.

„Ce te roade?”
m-a întrebant.

„Aștept să se prăbușească cerul”,
m-am încrunțat eu.
„Aștept să vină Apocalipsul
să mă ia pe la spate.”

„Chiar crezi că o va face?”
întrebă el.
„Sint sigură”,
am răspuns.

„Mută-te la mine și fii iubita mea”, mi-a
spus el.

În românește de
LIVIU BLEOCA

LIDIA VIANU: Înțeleg că ești un autoexilat. Ce înțelegi prin autoexil în raport cu emigrația și exilul?

FLORIN V. VLĂDESCU: Este adevărat că eu m-am simțit mult timp un exilat în propria țară și că apoi am devenit un autoexilat, „a political refugee“ (un refugiat politic), cum mi s-a spus aici. Am aflat recent că dosarul meu era gros de un sfert de metru și presupun astfel că afirmarea mea se bazează și pe această realitate. Delimitarea între emigrație, exil și autoexil nu este întotdeauna foarte limpede, deci diferențierea este mai mult teoretică, didactică. Sper să mă lămuresc mai bine asupra acestui subiect, atât de personal și încă viu pentru mine, din multe puncte de vedere. Pentru că, de fiecare dată când citesc, gândesc, simt sau vorbesc despre acest subiect, învăț câte ceva. Deci, toate aceste situații implică migrația, adică mișcarea sau transplantarea geografică, într-un fel forțată. Există, desigur, și un alt tip de exil, exilul psihic, care poate uneori fi și mai devastator, chiar când nu implică migrația. Spun că poate fi mai devastator, datorită proceselor inconștiente pe care se bazează, în principal clivajul și proiecția identificatoare, mecanisme inconștiente de apărare ale minții, extrem de puternice și primare. Exilul psihic extrem îl întinșim în psihoză și în tulburarea personalității multiple. Dar eu nu-mi fac deloc iluzii: noi toți suferim, într-o măsură mai mică sau mai mare, de exil psihic. Analistul francez A. Greene preferă să folosească noțiunea de „private madness“ (nebulie privată). Și, desigur, singurele care ne dau de gol sînt simptomele. Restul este înăuntru, ascuns și sigilat, așteptînd vremuri mai prietene. Pentru că, de multe ori, în spațiile totalitare chiar și simptomele sînt un lux, de multe ori o imposibilitate. Alteori, simptomele se transformă în normă.

L. V.: Totuși, în ciuda suprapunerilor și asemănărilor, există și diferențe, nuanțe, specificități.

F. V. V.: Într-adevăr. În cazul emigrării, persoana își părăsește locul sau țara de baștină pentru un altul sau o altă, care, speră, îi va oferi condiții mai bune de viață. Deci, simplificînd întrucîtva, cineva emigrează pentru a-și îmbunătăți viața, în special nivelul de trai, așa cum cred că a fost cazul cu cele două, trei valuri de emigrație din România pînă prin anii '30. În cazul exilului, persoana este surghiunită, alungată din țara sau locul de origine. Un exemplu celebru este cel al poetului Ovidiu. În timpurile noastre îl avem, desigur, pe Soljenitșin. Exilatul este întotdeauna o persoană non grata, indenzirabilă pentru putere. De forța de influență potențială și actuală a exilatului, puterea se ferește ca de ciumă. Și, astfel, puterea scapă de această persoană disidentă pentru a-și asigura liniștea acasă, cel puțin pentru un timp. În plus, puterea obține anumite beneficii politice pe plan extern. Nu de puține ori, politicienii creduli occidentali, spuneau despre Ceaușescu: „Vedeți, președintele nu este chiar atât de rău. I-a dat drumul lui cutare și cutare“. Aici îl încadrez, printre mulți alții, pe Nixon, care a flirtat politic timp îndelungat cu Ceaușeștii. Acest mod pernicios al miopiei politice l-am observat și la G. Ford, care, în timpul unei dezbateri electorale din 1976, afirma că există libertate în Europa de Est. Mai tirziu, deși a fost obligat să-și corecteze gafa, a pierdut totuși alegerile. Cartea fostului ambasador american în România, D. F. Funderburk, **Trădarea Americii**, documentează minuțios complicitatea Vestului cu Estul în ultimii 45 de ani. Totuși, nu de puține ori, exilatul potențial află că este în primejdie și, dacă nu are notorietate, în special în străinătate, sau alte mijloace de eschivare a primejdiei, atunci realizează că nu are prea mult de ales.

L. V.: Deci, cum te-ai putea defini ca autoexilat?

F. V. V.: Autoexilatul, cel puțin în cazul meu, este o persoană care și-a pierdut speranța continuării unei existențe cît de cît suportabile. Înțeleg expresia „cît de cît suportabilă“ ca avînd o semnificație foarte personală, deci decore să mă feresc de generalizări. Aș putea spune că autoexilatul, cel puțin înainte de a deveni „oficial“ autoexilat, se simte destul de deznădăjduit. El are un simț foarte acut al farsei vieții politice, profesionale, sociale, culturale și personale. El, se simte deznădăjduit, dar nu încă exilat psihic. De multe ori, am observat că exilaților psihici nu le mai rămîne putere, sau forță sufletească, pentru a lua decizia dureroasă de a se exila geografic, teritorial, politic, cultural etc. Cînd, mai tirziu, l-am studiat pe analistul englez D. Winnicott, nu mică mi-a fost satisfacția atunci cînd am întîlnit la el conceptul și fenomenul clinic de sine fals. De atunci am devenit și mai sensibil la aspectele false, adică într-un fel exilate, ale sinelui, ale sinelui meu și al altora.

L. V.: Vorbești de deznădejde, care mi se pare o expresie puternică, intrucîtva extremă. Este oare vorba de deznădejde sau mai curînd de depresie?

F. V. V.: Starea de deznădejde de care vorbesc este o stare definită în **DEX** ca „stare sufletească extrem de apăsătoare specifică omului care nu mai are nici o nădejde (în rezolvarea sau îndreptarea unei situații)“. Deci, în cazul meu, cît și în cazul multor alora pe care i-am întîlnit, în ultimii 25 de ani, atît în țară, cît și în exil, experiența deznădejdii merge dincolo de depresie, de depresia clinică așa cum o întîlnim la cei care au suferit o pierdere, pierdere care aduce reacția depresivă. Este o deznădejde într-un fel apăsătoare, de natură existențială, care, eram convins atunci, era circumscriasă geografic. Uneori, această stare de deznădejde îi conduce pe unii la sinucidere, caz în care deznădejdea devine disperare, adică total negativă, de necontrolat. Dar majoritatea devin fie apatici, îndurînd întinericul psihic, fie maniaci cu comportamente destul de bizare și uneori prețuite social. Deci, acest proces complex poate fi rezumat astfel: te simți deznădăjduit acolo, dar nutrești speranțe mai mari pentru aici și, deci, refuzi, pe cît posibil, exilul psihic. Procesul este intrucîtva similar cu cel din religia creștină. Deci, în cazul meu, ultima deznădejde — îmi reamintesc desigur și de altele — m-a cuprins la începutul lui 1970. Am plecat definitiv în toamna lui 1975.

L. V.: Ai menționat înainte de interviu regula psihologului psihanalist de a nu răspunde la întrebări de natură strict personală. Înțeleg că această regulă se referă mai mult la pacienți decît la situația de față. Ai putea deci să schițezi cîteva repere personale și profesionale ale tale de dinaintea plecării din țară?

F. V. V.: Nu răspund la întrebările personale ale

pacientului pentru simplul motiv că timpul nu este al meu, ci, dimpotrivă, al pacientului. Freud discută aspecte ale regulei abstenenței în relație cu rezistența prin transfer și neutralitatea analitică. De atunci, regula abstenenței a evoluat considerabil. Ca practician al psihologiei psihanalitice relaționale cu obiectele — o denumire nepotrivită, desigur, pentru că relațiile sînt nu numai cu obiecte, ci și cu persoane, ființe care nu sînt reprezentational întotdeauna întregi, dar frecvent parțiale, trunchiate, aspectuale —, care este una din cele patru ramuri principale ale psihanalizei, eu încerc să folosesc această regulă cu discernămintul de care sînt capabil. Deci, în cazul de față, situația este cam diferită: îmi ofer prilejul de a răspunde la întrebări, ceea ce și fac. Provin dintr-o familie în care standardele intelectuale erau foarte înalte. Ceea ce am internalizat de la părinții mei a fost atît de trainic, încît nu m-a părăsit mai deloc. Tatăl meu a fost un teolog poliglot, modest și generos la suflet, pe cînd mama mea este o fire hotărîtă, cu suflet și talent imens artistic, dar nefructificat. Încă de tînră am deprins năravul cititului și al reflexiei.

DEZNĂDEJDE, AUTOEXIL ȘI ÎNRĂDĂCINARE

Interviu cu psihologul psihanalist FLORIN V. VLĂDESCU

Cînd am auzit recent despre sloganul fesenist „Noi muncim, dar nu citim“ (sau ceva de acest soi) m-a cuprins scriba și mi-a revenit în minte citatul din Sanțayana: „Cei care nu învață din istorie, o vor repeta“. Voi fi acuzat de elitism. Nu a fost întotdeauna intelectualul și, în timpuri mai recente, psihanalistul acuzat de același păcat? Dar puțin îmi pasă de o astfel de acuzație. Sînt ceea ce sînt și „mama altul nu mai face“. Am citit de cînd mă știu, de la povești pentru copii pînă la teologie creștină. Cred că am citit și rezumat pentru seminarele tatălui meu zeci de numere din revista **Biserica ortodoxă** și alte cărți de dogmatică creștină, această fiind prima mea „ocupație profesională“. Apoi literatură, filosofie, și îndeosebi psihanaliză. Am studiat tot ce se putea găsi la vremea aceea, în București și în țară, în materie de psihanaliză. Încă de tînră, S. Freud mi-a fost, printre cîțiva alții, unul dintre cei mai importanți maeștri livrești. Astăzi, deși psihanaliza a progresat atît de mult, în special psihanaliza tulburărilor psihice severe, care este specialitatea mea, iar teoria și practica mea psihanalitice sînt diferite în anumite privințe de cea clasică, eu mă simt foarte identificat cu el, în ciuda — din nou — a limitărilor sale teoretice și practice. Să ne reamintim că familia lui Freud a emigrat cînd el avea 3 ani, iar Freud a fost forțat să se exileze din Viena — unde a trăit o viață întreagă — la Londra, cu un an înainte de a muri. De fapt, temă exilului — desigur a exilului psihic — este frecventă în fiecare psihanaliză. Recent, cartea soților psihanalisti Leon și Rebeca Grinberg **Perspective psihanalitice asupra migrației și exilului** a fost tradusă din spaniolă în engleză. O consider o lucrare fundamentală pentru un autoexilat și psiholog psihanalist, cît și în privința dialogului pe care îl avem.

L. V.: Ai terminat liceul și facultatea în București...

F. V. V.: După terminarea liceului, dosarul mi-a fost respins la Filosofie datorită originii mele „nesănătoase“. Situația materială a familiei mele era în acel timp dezastruoasă. Am lucrat ca electrician, ajutor de contabil, învățător etc. Anul următor am fost admis la ISE, dar mi-am dat curînd seama că eu nu eram pentru ISE și nici ISE-ul pentru mine. M-am retras și am încercat din nou la Filosofie. Am fost respins din nou la Filosofie, dar mi s-a sugerat să încerc psihologia, unde am fost mai norocos. Am terminat psihologia cu o droaie de cunoștințe livrești, în majoritate pe „linie“, care nu numai că erau complet contrarii celor însușite de mine în particular, dar aveau prea puțină aplicabilitate clinică. Deși nu am avut nici un curs oficial de psihanaliză, eu eram la vremea aceea destul de avansat în Freud și psihanaliză și aveam deja cîteva sute de ședințe cu mentorul meu. După terminarea facultății, am lucrat ca psiholog și apoi cercetător științific. Dar mă aflu, în perioada aceea, într-o situație destul de conflictuală. Pe de o parte, doream să devin un clinician bun, eu mi ideal fiind populat de atîtea figuri ilustre, Freud, mentorul meu, și mulți alții. Doream obsesiv să-i pot ajuta pe pacienți, la fel cum tatăl meu îi ajuta pe enoriași, și, desigur, aici interveneau presiuni puternice de la supraeu, „pacienții“ mei fiind sportivi de înaltă performanță. Pe vremea aceea credeam foarte mult în misiunea mea profesională: de a-i ajuta — dar ce spun

eu, de a-i scăpa definitiv — pe tinerii și tinerele al căror psiholog și mai tirziu cercetător eram, de toate inhibițiile pe care le aveau și care îi împiedicau să aducă „aurul“ acasă. Deci, doream să-i tămăduiesc de toate lipsurile psihice! Mentorul meu îmi atrăgea constant atenția asupra acestei nevoi narcisiste și grandioase de a mă realiza proiectiv prin alții. Deși interpretările lui îmi erau date pe un ton blînd, eu nu eram pregătit să-l „aud“ psihic, pentru că — așa cum mi-am dat seama mai tirziu — aceasta era rezistența mea, disperată împotriva „insight“-ului, care ar fi putut să ducă la o și mai mare deznădejde și poate chiar decompensare. Analistul și pacientul sînt mereu confrunțați cu astfel de paradoxuri, pe care trebuie să le îndure cu seninătate și, mai ales, curaj. Pe de altă parte, nu aveam nici o posibilitate să pun în practică cunoștințele mele analitice. Atîta mi-ar mai fi trebuit! Mă simțeam foarte frustrat și deznădăjduit.

L. V.: Mai mult ca în orice altă disciplină, în psihanaliză relația dintre psihanalist și cel analizat este crucială. Ai menționat un mentor. Cine a fost mentorul

tău, care au fost împrejurările în care l-ai întîlnit și cum s-a desfășurat relația între el și tine în condițiile în care pregătirea și practica psihanalitică nu erau tolerate în țară?

F. V. V.: Ceea ce distinge psihanaliza de orice altă disciplină este faptul că psihanalistul trebuie să fie mai întii „pacient“. Consider psihanaliza o psihologie foarte personală — este adevărat, cu un simț deosebit al tragicului din condiția umană — o psihologie a ființei umane deosebită de toate celelalte psihologii, care se ocupă numai de conștiința înșelătoare. Contrar denigratorilor psihanalizei și, în general, celor cărora le este lehamite de viața psihică, introspecție și cunoașterea de sine și a altora, a fi „pacient“, în acest sens, constituie, potențial dacă nu și întotdeauna real, cea mai înobilitoare experiență. Numai după ce a fost „pacient“ un timp suficient de îndelungat poate cineva să încerce să fie analist. Deci, eu m-am considerat întotdeauna foarte norocos pentru că am întîlnit, din întîmplare, în întîmplarea pîrînd să joace un rol important în viața mea — pe cel pe care îl voi numi ceea ce a fost pentru mine, mentor-analist. Sufleteșc și spiritual. La început a trebuit să-i trec un test, de lungă durată, testul unei suspiciuni descurajante. Dar, după un timp, ceva s-a schimbat în relația noastră. A început să mă asculte. Timp de ore întregi. În sfîrșit, mi-a spus că mă poate ajuta, cu deznădejde și frămîntările mele, cu o singură condiție: să nu-i divulg nicio dată identitatea, nici după moarte. Și îi era atît de frică, încît m-a pus să jur și am jurat. Era un om înțelept, dar foarte fragil fizic, care studiase mulți ani prin Europa, în special Germania, trăise o perioadă în Austria și Ungaria și avea chiar și un doctorat. Petrecuse mult timp în pușcăriile din România, iar mai tirziu avea să-mi destăinuie prin ce schingiurii și torturi a trecut în pușcărie. Experiența cu el — de multe sute de ore — a fost extrem de importantă pentru mine. De multe ori petrecam timpul în tăcere, alteori vorbeam continuu. Atunci am învățat — cred că pentru prima dată — să-mi ascult și să-mi urmăresc asociațiile și să nu-mi mai fie frică de unele, din ele.

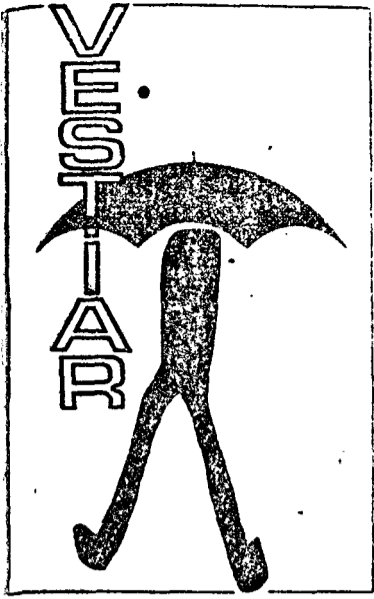
2 decembrie 1991

State University of New York at Binghamton, USA.

(Continuare în numărul viitor)

Interviu realizat de
LIDIA VIANU

AMERICA
500

Revista Revistelor

■ Printre atâtea reviste aflate între agonie și extaz, cele din diaspora încep să fie acceptate acolo unde ele au fost de fapt dintotdeauna: în spațiul literaturii române. Cu o circulație

încă restrinsă, ele fac o figură aparte atît prin orizonturile pe care le îmbrățișează, cît și printr-o impecabilă prezentare grafică.

■ **AGORA** lui Dorin Tudoran pare a se instala tocmai printr-o asemenea fizionomie într-un top al celor mai selecte apariții, cum o dovedesc și ultimele numere din volumul V al acestui an. Întîlnim eseuri dense semnate de Andrei Marga, Vassily Aksyonov sau Dan Oprescu, amintiri încă proaspete despre cenzura transcrisă de I. Negoieșcu, Dan Verona, Ana Blandiana, Ștefan Aug. Doinaș și Ileana Mălăncioiu, ultima evocînd și pe doi dintre cei ce au luptat și au pățit, acum un deceniu, pentru textele altora, respectiv pe Victor Felea și Mircea Sintimbreanu. Debordante și fără menajamente sînt însemnările Elenei Ștefoi despre comportamentul intelectual post-revoluționar, rememoraîndu-se și figura unei „celebrități înspăimîntate”: Nichita Stănescu. Poeziile lui Liviu Ioan Stoiciu, Ioan Vieru și Daniel Bănulescu captează lectorul, nu numai prin titluri de genul **Seara în care coapsele tale debutează sub degetele lui Daniel Bănulescu**.

■ Aceeași tinută impecabilă o etalează și revista, editată la Tel Aviv de Asociația Scriitorilor Israelieni de Limbă Română,

IZVOARE, sub direcția lui Leon Volovici, în care regăsim texte semnate, printre alții, de Virgil Duda, Sebastian Costin, Eugen Luca, Alexandru Sever sau Elena-Ester Tacciu. Este restituit tot în nr. 23 — 24 un capitol masiv din notele autobiografice ale lui F. Aderca.

■ **Frapează** prin insolitul ei revista **MELE**, editată de nobobilul Ștefan Baciu, la Hono-lulu, ca un caiet internațional de poezie. Dintre cele câteva texte plurilingve inserate aici — pentru unele preferindu-se transcrierea olografă — se degajă nu atît un anume exotism, cît senzația irepetabilului, ca și cea a actului poetic în sine. Autorul **Poemelor poetului** tînar nu se dezmente nici acum.

■ De la Bonn primim revista **ARGO**, nr. 2 cu subtitlul **Poezie / Desen**, concepută în mod original de Alexandru și Micaela Lungu. Un demers programatic, desigur, ilustrat prin versurile și grafica pe care ni le oferă, într-un superb sincretism, Gabriela Melinescu, Alexandru Lungu sau George Tomaziu, secondați numai în poezie de un Nicholas Catanoy și Andrei Stolnicu, iar în plastică de Wolf von Aichelburg, Irina Cassler, Ștefan Munteanu și Marie-Claude Catanoy. Ștefan Baciu, unul dintre cei mai intervievați poeți ai exilului, răspunde și aici la zece in-

trebări. O revistă care își propune, așadar, „să se apropie, din cînd în cînd, de respirația cîte unui fir de iarbă din vrăjita grădină a Poeziei”, așa cum procedează și prin recuperarea unui nume din poezia franceză de-acum șapte secole: Le Bétourné.

■ Ne mutăm la Dietzenbach, unde Ion Solacolu dă la iveală publicația lunară a românilor din Germania, **DIALOG**, secondata și de un prestigios caiet de literatură. Numărul asupra căruia ne-am oprit este consacrat unui spațiu edenic, acela al copilăriei, oferind lui Virgil Nemoianu, S. Damian, Ion Vianu, Matei Călinescu, Dan Radu Stănescu și I. Negoieșcu prilejul de a-și recompune tot atitea portrete ale artistului în tinerețe. Căci fiecare rememorare satisfacă de fapt nevoia de mit, așa cum ne avertizează Matei Călinescu. Tentant pentru lector, prin franchețea și savoarea destăinuirii, este textul final, intitulat **Scoala dragonilor**, aparținînd lui I. Negoieșcu, care este și coordonatorul acestor caiete. Este rememorată, fără false pudori, o vîrstă nelipsită de rătăcirii și avataruri, de care scriitorul nu se dezice, la fel cum se identifică în metafora Sfințului Sebastian primind cu voluptate săgețile ce îi maculează trupul. (E.P.)

Primim la redacție:

București, 14 iulie 1992

Stimată doamnă redactor șef,

Prin domnul Banu Rădulescu am citit, pe fugă, articolul din nr. 3-4/92 al revistei **Apostrof**, cu referire la mine.

De obicei, genul acesta de articol reduce orice șansă de confidențialitate. Vă rog să transmiteți dnei care deplînge, în anonim, tristețea acelor întîmplări iertarea mea sinceră pentru o asemenea îndurerată amintire. Deasemenea autorului și desigur celor amintiți în articol. Poate ar fi fost mai oportun să se discute la AFDPR — acolo sau aici? Poate nici nu-i tîrziu.

În articol există un fapt adevărat: că am fost închis

și că eram portar în 1956.

Da, după 6 luni de căutări zadarnice, după eliberarea mea, am „acceptat” postul de portar la ICMC (nu la INCERC). Ambele institutiv aveau o curte comună. Nu-mi amintesc să fi cunoscut persoanele menționate și nici pe autorul articolului. Chiar astăzi am verificat, la un vechi inginer din INCERC, dacă a cunoscut aceste persoane. Nu-mi aminteste (săpt pentru care a întîrziat și răspunsul meu).

În aprilie 1957 am fost concediat din acest „post” deîndată ce s-au aflat antecedentele mele. Reproduc din Cartea de muncă nr. M. n. 355214: „desfăcut contractul de muncă în baza art. 20, aliniat ultim din C.(o)dl) muncii modificat prin secret 92/1957 și art. I din HCM 272/57”.

Eu nu spuneam bancuri, nici atunci, după cum nici astăzi, fiindcă nu mă interesează să le rețin.

Povesteam cu multă precauție despre cele întîmplate în închisoare. De obicei, persoanelor foarte cunoscute. Pentru a ușura itinerarul meu carceral vă anezez articolul meu din România liberă (29.05.1990).

Deci n-am fost la Pitești, n-am fost un tîrtonar „reductibil” (varianta insolentă și obstinantă a lui Ierunca), n-am fost deloc la canal, la nici o colonie, n-am fost cu lotul de reeducați și n-am participat deci la violențele din amintitele cabane, menționate în articolul dvs. Am fost dus de la Jilava direct la Gherla.

După eliberare n-am mai fost rearestat. Nu am cunoscut pe Turcanu și grupul său

de „colaboratori” decît prin tortura aplicată mie însumi, în septembrie 1951, în camera 99 (camera „mortii”). Dl. Mihai Timaru din Roman — vezi episodul TV referitor la Gherla — poate atesta asupra „relațiilor” noastre cu Turcanu. Nu-mi amintesc nici unul dintre numele invocate în articol.

Vă rămîn recunoscător dacă aș elucida acest episod cu sprijinul dvs. și al autorului articolului. Eu nu scriu aceste rînduri ca „drept la replică” al unei persoane „calomniată” ci ca un drept față de propria-mi conștiință și a celor eventual ultragiați prin gesturi eventuale neamintite.

Aș dori să primesc un exemplar din rev. nr. 3-4/92. Vă stau la dispoziție pentru necesarele adnotări, pentru „recuperarea” adevărului.

Prof. Paul Caravia

(Urmare din pag. 8)

taiment într-un sanatoriu. În ascuns el ne-a detaliat boala de nervi a soției, iar ea ne-a sugerat că de fapt el ar fi cel suferînd. Pe căi oculte am aflat adevărul. Avea tot cancer, nu ni s-a spus unde localizat și în ce stadiu. Am stat doar cîteva zile. Discuta ca și înainte. Gătea mai puțin. Obosea repede. Asculta cîte un disc, răsfoia cîte un album cu reproduceri. Dar părea înstrăinat, absent. Ne-am luat rămas bun, mințindu-ne reciproc cu

o revedere. Ne-am întors cu același autobuz pentru a urca apoi pînă la Praga. Peste cîteva luni am primit știrea decesului. Apoi o ultimă fotografie. În opoziție cu celălalt se tasea mai mult, arăta și mai mic. Era îmbrăcat într-o cămașă de noapte curată. Cu o pernă sub cap, pentru o clipă de ușurare sau pentru a fi mai bine prins în obiectiv. Din fața-i suptă nu se păstrase decît privirea blindă, învăluitor ațîntită asupra celor dragi, în fine reuniți pentru a-i veghea agonia.

(Urmare din pag. 6)

curată / Și neagră — și zadarnic privești / Nu percepi decît învelișul întunecat / Ce protejează cele ce sînt acum / Împreună cu tine — / Și totuși uneori — în momente nebănuite — / Se face-o spărtură în cer / (În cerul din tine) și îți se arată / Uimitoare și fragedă / Fața lui altădată / Fața sa de copil care e acolo și este / Nepieritoare ca într-o poveste (Altădată). Regretul inocenței și al vîrstei paradisiace se asociază cu sentimentul unei culpe difuze care se înșirăază permanent în soliloquiile eroului liric: „Numai vulte de fum cenușiu / Imi umplu odaia / Și cadavrul acesta / Care imi stîngherește cuvintele / Și mă fixează aici să-l ve-ghez — / Mă răzvrătesc și întreb — pînă cînd? / Și golul devine o gură mare / Și mă înghite / Cu oase cu tot (În speranța că...)”

Rezultanta acestor mișcări interioare și serii imagistice este un univers cenușiu și prozaic care condamnă iremediabil la mediocritate. Dacă modelul mai îndepărtat al multor poeme din volumul **Jucător de rezervă** trebuie căutat în Bacovia (și mă gîndesc mai mult la autorul **Stanțelor burgheze** decît la cel al **Plumbului**), tonalitatea discret sentimentală, atît de proprie domnului Felea, trimite cu gîndul spre poezia lui Demostene Botez. Locul damnării bacoviene e luat aici de conformismul mărunt, satanismul se convertește în mediocritate. Căci eroul liric din poeziile lui Victor Felea e individul de rînd, aș spune anti-eroul, care încearcă să-și compenseze prin atitudinile bovarice lipsa de consistență interioară și abulia. Afișat cu ostentație, aproape în fiecare poem, destinul insignifiant al individului cenușiu devine principala temă a poetizării. Atît doar că acest obraz de Cenușăreasă e în realitate un obrăzar, rezul-

CRONICA LITERARĂ

OSTENTATIVA CENUȘĂREASĂ

tatul artificului și al mistificării. Iar atunci cînd toate piesele din recuzită sînt epuizate, o altă neliniște, neliniștea dansatorului pe sîrmă, a saltimbancului se face simțită din spatele măștii de carton cenușiu: „Am utilizat întreaga recuzită / Ce stă în preajma sărăcioasei mele vieți / Fiecare lucru a devenit la rîndul său / Un pretext / Pentru a pune-n mișcare / Un poem sau altul / Și iată s-ar părea că le-am epuizat” (Ar trebui acum). Veritabila stare de „criză” se declanșează în spațiul liricii lui Victor Felea în momentul cînd masca, ea însăși, începe să îmbătrînească, hîstionul nu știe ce noi trucuri să mai inventeze iar spectacolul dobîndește un aer de, oboseală: „Vine lumina / Ca o frumoasă femeie de lume / Cu ochii albaștri surizători — / Prezentă suavă / Și plină de grații / Ea stăruie-aici / Cu aerul ei inefabil / Și în tăcere se uită la mine / Precum o mască” (Vine Lumina). În asemenea momente de epuizare (a se vedea ciclul **În labirint**), jocul facultăților plămuitoare pare să dobîndească o dimensiune cathartică, eul eliberîndu-se de sub tutela trăirilor tulburi prin intermediul imaginilor apocaliptice: „Un bici lovi peste singele sacru / Violent masacru pe caldarîmuri de jar prin cetăți / Năvăli o Fiară mare și neagră și am gemut / Apocalipsul deveni o hrană murdară / Și n-am acoperit cu plosnițe ca să pot adormi / Și încă nu m-am trezit cu toate că cineva umblă cu picioarele mele / Și calcă peste trupuri groase de pești oboșiți” (Istorie personală). Necesară infuzie de vitalitate în spațiul unei lirici care ajunge în cele din urmă să ne vorbească despre propria sa sărăcie și neputință. Chiar dacă această conștiință, a limitelor ei expresive, proprie în fond oricărui limbaj, constituie aspectul cel mai interesant al poeziei lui Victor Felea.

Revista studentească de cultură

ECHINOX

■ Anunță aniversarea a 25 de ani de la apariția primului său număr, organizînd cu acest prilej, la 12 decembrie 1992, o expoziție de carte echinoxistă și un colocviu intitulat „Adevărul despre Echinox”.

■ Invită toți echinoxistii la Cluj, rugîndu-i să-și confirme participarea pînă cel tîrziu la 1 decembrie, fie pe adresa redacției (3400 Cluj, Str. Universității nr. 9), fie telefonic (95/11.61.01, int. 162 sau 18.78.23 — seara).

Ilustrația numărului:
MAX ERNST

ÎN NUMĂRUL VIITOR:

Café APOSTROF

Estuar ANDREI PLEȘU

Dosar PETRE ȚUȚEA

Eseuri de VIRGIL IERUNCA,
FLORICA DIMITRESCU,
ANDREI MARGA,
ALEX. ȘTEFANESCU

Convorbiri cu

SORIN ALEXANDRESCU
și FLORIN V. VLĂDESCU

Manuscrisele nepublicate
nu se înapoiază.

Revista APOSTROF vă invită să vă abonați; abonamentele se fac la toate oficiile poștale din țară și la redacție.

ISSN 1220-3122

APOSTROF

REDACTIA:

MARTA PETREU
(redactor șef)

ȘTEFAN BORBELY
HORVATH SANDOR

(consultant tehnic)

VIRGIL LEON

ȘTEFAN MELANCU
OCTAVIAN SOVIANY

ANA CORNEA

(secretariat)

Corespondent

în S.U.A.:

FLORIN
V. VLĂDESCU

Vignetele revistei reprezintă variațiuni grafice de Mihai Barbu după desene de Franz Kafka.

ADRESA REDACȚIEI:

3400 Cluj

Bulevardul

Eroilor, nr. 2

Tel. și telefax:

95/116973

ADMINISTRAȚIA:

București, Calea Victoriei nr. 133—135, tel.

50 74 96.

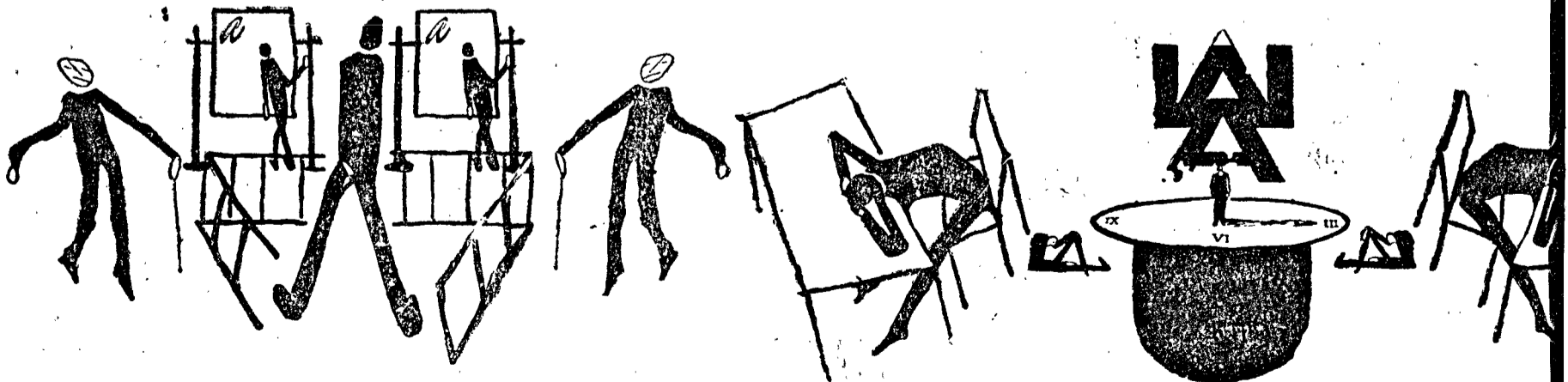
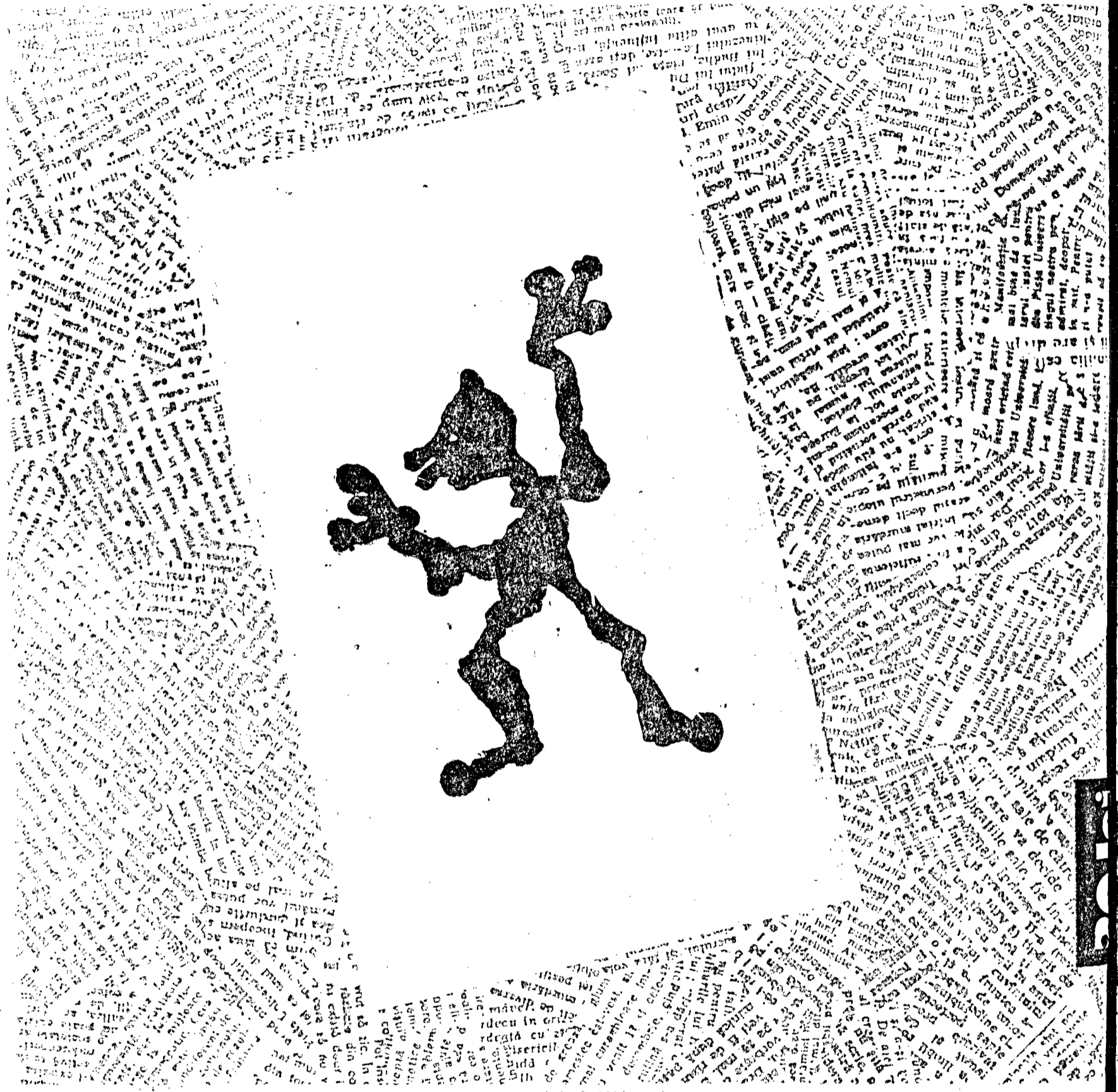
Tiparul executat la
Imprimeria
„ARDEALUL” Cluj

ADOSTROF

APARE
LUNAR

COLORADO

REVISTĂ SPONSORIZATĂ
INTEGRAL DE

BANCA ROMÂNESCĂ